

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

เอ่อไน้สำชีที่เขอะเหราะ” การสำรวจห้วยเขอะเหราะเพื่อสร้างการเรียนรู้
และถ่ายทอด กรณีศึกษาบ้านเกาะสะเต็ง ต.ไลโว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี

โดย นายสุวรรณ โชคศรีเจริญ และคณะ

พฤษภาคม ๒๕๖๐

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

เอ่อไน้สำชีที่เขอะเหราะ” การสำรวจห้วยเขอะเหราะเพื่อสร้างการเรียนรู้ และ
ถ่ายทอด กรณีศึกษาบ้านเกาะสะเดิง ต.โลโว อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี

นายสุวรรณ	โชคศรีเจริญ
นายอภิวันท์	ไตรสังขสินธิติ
นายชลา	ไตรสังขสินธิติ
นางสาวพูนศรี	ไตรสังขสินธิติ
นายภาสกร	สังขเกรียงไกร

คำนำ

เริ่มต้นทำงานครั้งนี้เป็นงานวิจัยครั้งแรกที่ได้ทำ ก่อนที่จะเกิดงานได้นั้นผมต้องหาผู้รู้ที่รู้จริง ๆ ผมได้ผู้รู้จริงสองท่าน คือ พุย่องเซ่ง บ้านสะเนฟอง ที่รู้ชื่อสายน้ำ วัง แก่ง ตั้งแต่บ้านเกาะสะเด็งลงไปถึงช่องกาเรีย และหม่องป้อโตงววย บ้านที่ไล่ป่า รู้ชื่อสายน้ำ แก่ง วังทั้งหมดจากเกาะสะเด็งไปถึงที่ไล่ป่า ผู้อาวุโสหม่องโทฮู ที่ได้จับบันทึกเอาไว้ในหนังสือบอกว่า สายน้ำที่อยู่ในทุ่งใหญ่มี่ทั้งหมด ๒๙๖ สาย ไหลลงสู่ประเทศพม่า ๑๕๖ สาย ไหลลงสู่ประเทศไทย ๑๔๐ สาย ตัวผมเองมีเป้าหมายที่อยากทำวิจัย

- ๑) อยากเปิดทางเส้นทางความรู้ที่จะให้เกิดการเรียนรู้ทั้งคุณและโทษในพื้นที่สายน้ำ
- ๒) อยากให้มันงอกเงยสู่ชุมชน ให้สามารถก้าวเดินต่อไปในวันข้างหน้าได้
- ๓) อยากให้เป็นตัวอย่างในทางที่ดีที่จะสืบทอดให้กับลูกหลานในอนาคตและในพื้นที่แห่งนี้

การเข้าไปสำรวจที่ผ่านมาสิ่งได้เจอกับตา เกิดความเปลี่ยนแปลงคือ

- ๑) น้ำแห้งลง
- ๒) ป่าน้อยลง
- ๓) จิตสำนึกเปลี่ยนไป
- ๔) ฤดูกาลเปลี่ยนไป
- ๕) ความรักเปลี่ยนไป
- ๖) การปฏิบัติและความเคารพไม่ถึง

งานวิจัยที่เข้ามาในครั้งนี้นำเข้ามาในกลุ่มคนทุกระดับชั้นทั้งเด็ก เยาวชนและผู้ใหญ่ ถ้าผู้ใหญ่มีความเชื่อมั่น ต่อยอด เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกันทุกระดับชั้นได้ ในอนาคตจะเกิดความงอกเงยที่ดีขึ้น ถ้าเราขาดความสัมพันธ์ ต่างคนต่างอยู่ ทุกอย่างจะสูญเสียและหายไปในที่สุด ตัวอย่างที่ดีคือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เราต้องเดินตามสายแห่งพุทธ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นคือการค้นหาความจริงของชุมชนให้ปรากฏเพื่อการวางแผนชีวิตสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน แต่น้อยคนนักที่เข้าใจ และอีกน้อยคนนักที่กล้าทำ เพราะเป็นงานที่รู้ฐานชีวิต รู้ความเป็นจริง และรู้ผลประโยชน์ของกลุ่มคนที่ไม่ให้ความเคารพต่อกฎหมาย

สุวรรณ โชคศรีเจริญ

หัวหน้าโครงการวิจัย

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่ การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการ ปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเก่งขึ้นในการแก้ปัญหา ของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษา เรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของ ชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุย ถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิก อบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย “กระบวนการวิจัยเพื่อ ท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการ หา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูล ที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จ และอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะ สามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็น บทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น นั้นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผน ทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไข ปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่ เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่ สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่กวิจัยเป็นอย่างมาก ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความ ง่ายต่อการนำเสนองานออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็น วิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของ กระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้กวิจัยให้มีความสามารถ เขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำ หน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการ ของโครงการวิจัยมาโดยตลอดบทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงาน ร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การ

เขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุดอย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่น รายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

บทสรุปผู้บริหาร

เกาะสะเกเต็ง เป็นชื่อเรียกหมู่บ้านที่เพี้ยนมาจากคำว่า “โก่วเทอเต็ง” ซึ่งเป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งที่ขึ้นอยู่ตามริมห้วยและมีอยู่มากในบริเวณหมู่บ้าน ต้นไม้ดังกล่าวมีคุณสมบัติพิเศษที่มีความทนทานต่อความแรงของน้ำ ไม่เคยใบร่วงทั้งต้นเพื่อผลิใบใหม่ จึงให้ร่มเงาอยู่ตลอดเวลา ชาวบ้านเกาะสะเกเต็งอาศัยการทำไร่ข้าวหมุนเวียนเป็นหลัก พื้นที่นามีน้อย มีรายได้จากการขายหมาก ขายพริก ชาวบ้านได้อาศัยห้วยเขอะเพราะหาอยู่หากินมาโดยตลอด รวมถึงการใช้ครกกระเดื่องที่ได้อาศัยพลังน้ำจากห้วยในการตำข้าว คนในชุมชนจึงมีข้อปฏิบัติร่วมกันในการไม่อุจจาระ ไม่ปัสสาวะลงน้ำ ไม่ทำให้น้ำสกปรก และต้องทำบุญกับสายน้ำปีละครั้งในช่วงออกพรรษา คือ การลอยแพที่มีอาหารหลากหลายชนิดใส่ไว้ในตะกร้าไม้ไผ่วางไว้ในแพ เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เสร็จ แพจะถูกปล่อยให้ไหลไปตามสายน้ำเพื่อเป็นการขอขมาต่อสงฆะรา (แม่คงคา) และของกินที่อยู่ในแพจะเป็นอาหารให้กับสัตว์ หรือชาวบ้านที่เก็บได้เป็นการให้ทาน และมีข้อห้ามในการทำไร่หมุนเวียน ไม่บุกรุกป่าบริเวณต้นน้ำ ไม่ทำกินใกล้ริมห้วย ป่าบริเวณริมห้วยต้องเก็บรักษาไว้

แต่จากการสังเกต นับแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๔ เป็นต้นมา สายน้ำมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เริ่มมีปัญหาน้ำท่วม ปลาท้องถิ่นหายไป มีปลาชนิดใหม่เข้ามาแทนที่ มีการพังทลายของหน้าดิน มีการกัดเซาะตลิ่ง ที่ทำกินหายไป เส้นทางน้ำเปลี่ยนไปจากเดิม ระดับน้ำน้อยลงกว่าอดีต “ทำไมน้ำในห้วยถึงแห้งลงทุกปี ๆ” แม้จะมีคำตอบที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ การเรียนรู้ที่อยู่กับสายน้ำมาเกือบชั่วชีวิต แต่คำตอบจากโครงการ “เอ่อโน้ส่าซึ่ที่เขอะเพราะ” การสำรวจห้วยเขอะเพราะเพื่อสร้างการเรียนรู้ และถ่ายทอด ฯ ช่วยให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์มากขึ้น นับแต่ต้นน้ำที่เป็นภูเขา มีน้ำผุดแม้จะยังคงเป็นปกติ แต่บริเวณรอบ ๆ ภูเขาถูกถากถางเพื่อทำไร่หมุนเวียนและน่าจะมีการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช (มีร่องรอย) บริเวณกลางน้ำ มีชาวบ้านทำไร่หมุนเวียนอยู่บ้างแต่ไม่ไกลจากห้วยมากนักซึ่งส่งผลต่อการพังทลายของริมตลิ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ บริเวณปลายน้ำก่อนลงสู่อ่างเก็บน้ำเขื่อนเขาแหลม มีพืชเศรษฐกิจที่ปลูกใกล้ริมห้วยตลอดสองข้างทางและแน่นอนว่าต้องมีการใช้ยาฆ่าหญ้า แม้โดยภาพรวมสายน้ำเขอะเพราะยังคงดีอยู่ แต่ในอนาคตหากคนในท้องถิ่นยังขาดสำนึกรักษ์สายน้ำ น้ำจะแห้งขอด จะเหลือแค่เป็นแอ่ง ๆ ดังคำทำนายที่มีมาแต่บรรพบุรุษอย่างแน่นอน แต่จะมีคนกลุ่มหนึ่งที่เหลืออยู่ คือคนที่ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในหลักธรรมเท่านั้น คำกล่าวของบรรพบุรุษที่บอกว่าต่อไปลูกหลานจะได้เห็นปลาแค่ในรูป เป็นคำพูดที่น่ากลัวและทุกซอกใจเป็นอย่างมาก แต่คำกล่าวที่ให้กำลังใจ คือเราจะอยู่รอดได้ ถ้าเรามีหลักธรรมอยู่ในสำนึก

คณะวิจัยบ้านเกาะสะเกเต็ง

มิถุนายน ๒๕๖๐

บทคัดย่อ

“เอ่อไน้สำชีที่เขอะเหราะ” การสำรวจห้วยเขอะเหราะเพื่อสร้างการเรียนรู้ และถ่ายทอด ภูมิศึกษาก่อนการเปลี่ยนแปลง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ ๑) เพื่อศึกษา บริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน /การเปลี่ยนแปลง ของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ๒) เพื่อสำรวจเส้นทางห้วยเขอะเหราะตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ สภาพแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงตลอดลำห้วย และศึกษารวบรวมข้อมูลความเป็นมาของชื่อเรียก ตำนาน นิทาน เรื่องเล่าที่ปรากฏเป็นหลักฐาน ร่องรอย (เอ่อไน้สำชี) ในพื้นที่ที่อยู่บนเส้นทางน้ำไหลผ่าน และ/หรือ บริเวณโดยรอบ ๓) เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ คุณค่า ความสำคัญที่เป็นความสัมพันธ์ของ ห้วยเขอะเหราะกับชุมชนบ้านเกาะสะเด็งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความ เปลี่ยนแปลง ๔) เพื่อค้นหาแนวทางสร้างการเรียนรู้ และการถ่ายทอด เพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชน สัตว์ป่า และพืชพรรณต่าง ๆ สืบไป ขอบเขตการศึกษา ๑) การสำรวจเส้นทางห้วยเขอะเหราะตั้งแต่ต้นน้ำจนถึง ปลายน้ำ สภาพแวดล้อมโดยรอบ สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดลำห้วย ๒) การศึกษาและ รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น ความเป็นมาของชื่อเรียก ตำนาน นิทาน เรื่องเล่าที่ปรากฏเป็นหลักฐาน ร่องรอย (เอ่อไน้สำชี) ในพื้นที่ที่อยู่บนเส้นทางน้ำไหลผ่าน และ/หรือบริเวณโดยรอบ ๓) แผนที่เส้นทาง ห้วยเขอะเหราะ ห้วยเล็กห้วยน้อยต่าง ๆ ที่ไหลมาบรรจบ ชื่อเรียกวังน้ำต่าง ๆ ทำน้ำต่าง ๆ เกาะแก่งต่าง ๆ ในพื้นที่ที่อยู่บนเส้นทางน้ำไหลผ่าน และ/หรือบริเวณโดยรอบ ๔) วิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ คุณค่า ความสำคัญที่เป็นความสัมพันธ์ของห้วยเขอะเหราะกับชุมชนบ้านเกาะสะเด็งตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลง ๕) แนวทางสร้างการเรียนรู้ และการถ่ายทอด เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน สัตว์ป่าและพืชพรรณต่าง ๆ อย่างยั่งยืน ซึ่งมีวิธีการดำเนินงานหลักดังนี้ ๑) ขั้นตอนเตรียมงานตามกิจกรรม บอกกล่าวโครงการวิจัย เช่น ค้นหานักวิจัยร่วมทีมดำเนินงาน, ชี้แจง เตรียม ความพร้อม แบ่งหน้าที่ วางแผนเก็บข้อมูล ฯลฯ ๒) ขั้นการศึกษา/การสร้างความรู้ คืบความรู้ เช่น เก็บ ข้อมูลตามขอบเขตเนื้อหา คืบความรู้ให้กับคนในชุมชน และจัดค่ายเยาวชนสร้างการเรียนรู้ ๓) ขั้น ปฏิบัติการ สรุปผล เช่น ลงพื้นที่ สำรวจเส้นทางน้ำ ชื่อเรียกแต่ละพื้นที่ เขียนแผนที่เส้นทางน้ำและชื่อเรียก ๔) ขั้นประเมินผล ทั้งประเมินผลเชิงกระบวนการ และประเมินผลโครงการตามวัตถุประสงค์

ผลการวิจัย พบว่า ในช่วงฤดูแล้ง น้ำในลำห้วยเขอะเหราะน้อยลงทุกปีจนกุ่ม (วังน้ำ) บางแห่งดินขึ้น จนสามารถเดินข้ามได้ หรือรถยนต์วิ่งข้ามได้ ส่วนฤดูฝนน้ำในลำห้วยจะไหลบ่าอย่างรุนแรง ซึ่งปริมาณน้ำใน ลำห้วยจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณฝนที่ตกลงมาในแต่ละปี ซึ่งบางปีน้ำเอ่อล้นตลิ่งเข้าท่วมบ้านเรือนที่ ตั้งอยู่ใกล้ลำห้วย สัตว์น้ำบางชนิดสูญหายไป เช่น ยาพะโทะ (ปลายาว) ยาปร่องง่า, ยาตะพุงเบาะ, ยาตุ้ง, ยาควี่ ส่วนลูกอ๊อดซึ่งเคยมีอย่างชุกชุมลดน้อยลงไปอย่างมาก และยังมีปลาอีกหลายชนิดที่พบในปริมาณที่ น้อยลงไปกว่าเดิม ส่วนตลิ่งริมห้วย หรือไหล่เขา พบว่า ตั้งแต่ ปี ๒๕๓๔ เป็นต้นมา มีการเปลี่ยนแปลงอย่าง ค่อยเป็นค่อยไปและต่อเนื่อง การไหลบ่าของดินโคลนตามไหล่เขา และการพังทลายของตลิ่งจากการกัด เาะของน้ำที่ไหลบ่าเมื่อหน้าฝนนั้นมีความรุนแรงมากขึ้นไม่เท่ากันแล้วแต่ปริมาณฝนตกในแต่ละปี โดย

บางปีมีการถล่มของดินโคลนเป็นทางยาว โดยเฉพาะในปี ๒๕๕๔ นั้น พบได้บ่อยในหลายแห่งกว่าปีก่อนหน้านั้นหรือในปีถัดมา เนื่องจากมีฝนตกชุกและน้ำมีปริมาณมาก และบริเวณที่เกิดโคลนดินนั้นมักเป็นพื้นที่ลาดชัน และมีพืชจำพวกไผ่หรือต้นกล้วยอยู่ ดินลักษณะนี้เมื่อฝนตกหนักจนอุ้มไม่ไหวก็จะถล่มลงมาได้ง่าย ต่างจากดินที่มีต้นไม้อื่นๆ ที่มียากแข็งแรงพอที่จะอุ้มน้ำและดินไว้ได้ ปัจจุบันลำห้วยเขอะเหาะประสบกับการที่ชาวบ้านเริ่มจับจองพื้นที่ทำสวนปลูกผักใกล้ลำห้วยมากขึ้น มีการจับจองทำสวนผสมและปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น เช่น หนากาแฟ ขมิ้น ตะไคร้ เป็นต้น ทำให้พื้นที่ ๆ ห่างออกไปจากริมห้วยเขอะเหาะมีสภาพโล่งเตียน ต้นไม้ต้นใหญ่น้อยลง ความร่มเงาความชุ่มชื้นที่เป็นตัวชะลอการระเหยของผิวน้ำในลำห้วยก็พลอยน้อยลงไปด้วย

ความเปลี่ยนแปลงอีกอย่างที่พบเห็นได้บ่อยขึ้นริมลำห้วยเขอะเหาะ คือขยะจากวัสดุสังเคราะห์ต่าง ๆ ทั้งเสื้อผ้า กระป๋องอลูมิเนียม ขวดพลาสติก ถังปุ๋ย ฯลฯ ซึ่งปัจจุบันชุมชนสามารถหามาใช้ได้สะดวกขึ้น อีกทั้งได้รับของบริจาคจากภายนอกบ่อยขึ้นและมากขึ้นทุกปี เมื่อไม่ใช้แล้วจึงทิ้งขว้างไม่เป็นที่ นอกจากนี้รถยนต์ขับเคลื่อนสี่ล้อ และรถมอเตอร์ไซด์ วิ่งเข้าออกข้ามลำห้วยเขอะเหาะทั้ง ๑๕ จุดมีจำนวนมากขึ้นในช่วงหน้าแล้ง และทุกครั้งที่มีรถยนต์เข้ามาในพื้นที่ น้ำในลำห้วยจะขุ่นตลอดเวลา ชาวบ้านบอกว่า หาปลาตกปลาไม่ค่อยได้ ตลิ่งริมน้ำตรงรถข้ามก็จะถูกน้ำกัดเซาะมากขึ้น

จากการสำรวจตลอดลำห้วยเขอะเหาะและเก็บข้อมูล พบว่า มีชื่อเรียกทั้งหมด ๑๘๑ ชื่อ เช่น เคาะเขอะเหาะผะดู มีลักษณะเป็นโพรงลึกเข้าไปในถ้ำ มีน้ำมุดออกมาจากถ้ำใต้ดิน, กุ่ยโกกุง มีลักษณะเป็นวังน้ำลึกที่คดเคี้ยว, ที่เซิงทา เป็นน้ำตกที่ไหลบรรจบกับห้วยเขอะเหาะ ต้นน้ำอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ, เซบองทู เป็นทั้งวังและแก่ง ในอดีตคนซื้อบองทูเคยอาศัยอยู่ในละแวกนี้จึงตั้งชื่อตามคนที่เคยอยู่, เตียวผะโท เป็นแก่งที่มีความยาวโดยประมาณ ๗๐ เมตร ช่วงน้ำที่ไหลเอื่อยทอดยาว ไม่ค่อยคดเคี้ยว มีลักษณะตื้นเขินในช่วงฤดูร้อน, ตะหมเต็ง เป็นวังน้ำที่แบ่งหินหรือก้อนหินอยู่ตรงกลาง มาจากภาษามอญ คำว่า “ตะหม” หมายถึง หิน ส่วนคำว่า “เต็ง” คาดว่าน่าจะหมายถึงหลัก, ที่ยาလာทา มีลำธารเล็ก ๆ ชื่อ ยาလာทา ไหลบรรจบลำห้วยเขอะเหาะ ลำธารเล็ก ๆ นี้มีต้นน้ำมาทางสันเขาไผ่ข้าวหลาม และบริเวณริมลำธารมีกล้วยป่าขึ้นดก เป็นต้น

ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อห้วยเขอะเหาะ แบ่งเป็น ปัจจัยภายใน ๑) การทำไร่หมุนเวียนที่ผิดจากวัฒนธรรม ละเมิดความเชื่อหรือพื้นที่ข้อห้าม ๒) การใช้ยาฆ่าหญ้าในช่วงเตรียมพื้นที่ทำไร่หมุนเวียน ๓) ประปาภูเขาที่ต่อท่อจากต้นห้วยเพื่อนำมาใช้ในปัจจุบัน ปัจจัยภายนอก ๑) การสร้างเขื่อนเพื่อพัฒนาประเทศซึ่งต้องใช้พื้นที่ ๆ เป็นทรัพยากรป่าไม้และดินจำนวนมาก ๒) กองทุนต่าง ๆ จากนโยบายรัฐ เช่น กองทุนพัฒนาชุมชน กองทุนปล่อยกู้เพื่อพัฒนาอาชีพ โดยส่งเสริมให้ทำเกษตรที่ไม่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่บริบทชุมชน ไม่คำนึงถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น ๓) ภาวะโลกร้อน ๔) ทุนแทรกแซง คือ ทุนนอกระบบให้กู้ยืมเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยว และ ๕) การศึกษาที่ต้องส่งลูกหลานออกไปเรียนต่อข้างนอก พ่อแม่จึงต้องทำงานหาเงิน ทั้งงานรับจ้าง กู้ยืมปลูกพืช ฯลฯ เพื่อให้มีเงินเป็นค่าใช้จ่าย

สารบัญ

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน	ก
คำนำ	ค
บทคัดย่อ	ง
บทสรุปผู้บริหาร	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑-๕
บทที่ ๒ ทบทวนวรรณกรรม	๖-๑๗
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินงาน	๑๘-๖๔
๓.๑. ขอบเขตวิจัย	๑๘
๓.๒. กลุ่มเป้าหมาย	๑๘
๓.๓. กรอบแนวคิด	๑๙
๓.๔. กระบวนการดำเนินงาน	๑๙
๓.๕. สรุปผลการดำเนินงาน	๒๓
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๖๕-๑๒๑
๔.๑. บริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	๖๕
๔.๒. สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน	๙๔
๔.๓. สถานการณ์การใช้ประโยชน์พื้นที่ชุมชน	๙๖
๔.๔. สถานการณ์น้ำในห้วยเขอะเหาะ	๙๗
๔.๕. ผลการสำรวจเส้นทางห้วยเขอะเหาะ	๙๙
๔.๖. ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อห้วยเขอะเหาะ	๑๑๖
๔.๗. บทส่งท้าย	๑๑๙
ภาคผนวก	
ทีมวิจัยและที่ปรึกษา	๑๒๒
แบบบันทึกพิภพห้วยเขอะเหาะ	๑๒๓-๑๓๑
ตัวอย่างพรรณไม้ริมห้วยเขอะเหาะ	๑๓๒-๑๖๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรได้รับประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๗ มีเนื้อที่ทั้งสิ้น ๒,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ ตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอทองผาภูมิ และอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๓๔ ได้ผนวกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าน้ำโจน จำนวน ๒๗๙,๕๐๐ ไร่ ท้องที่อำเภอทองผาภูมิ เข้าเป็นส่วนหนึ่งของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร รวมจำนวน ๒,๒๗๙,๕๐๐ ไร่ โดยแยกการบริหารงานเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันออกเฉพาะจังหวัดตากประมาณ ๙๔๘,๔๓๘ ไร่ และในปีเดียวกันทางองค์การ UNESCO ได้ประกาศให้เป็นพื้นที่มรดกทางธรรมชาติของโลก

พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรตั้งอยู่ทางตอนล่างของเทือกเขาตะนาวศรี ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาใหญ่น้อยสลับซับซ้อน และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของลำน้ำแควน้อยและลำน้ำแควใหญ่ ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ ๘๐๐ – ๑,๘๑๑ เมตร ยอดเขาสูงสุดคือเขาใหญ่ทิวเขาที่สำคัญส่วนใหญ่วางพาดจากเหนือลงสู่ทางใต้ ทางทิศตะวันออกเป็นทิวเขาที่แบ่งน้ำส่วนที่ลงสู่ลำห้วยขาแข้งกับลำห้วยแม่ละมั่งและลำน้ำแควใหญ่ ส่วนทิวเขาทางทิศตะวันตกเริ่มจากปลายสุดของลำห้วยแม่กลองและลำห้วยแม่จันทน์ลงมากับทิวแรก แต่ทางตอนกลางแผ่กว้างเป็นที่ราบสูง เช่น ทุ่งใหญ่ ทุ่งเซชาโว เป็นต้น ทิวเขาตอนบนแบ่งน้ำทางด้านตะวันออกลงสู่ห้วยแม่จันทน์ และทางด้านตะวันตกลงสู่ห้วยแม่สุริยะซึ่งไหลไปสู่เขตประเทศพม่าอยู่บริเวณตอนกลางของพื้นที่เป็นต้นน้ำลำธารหลายสาย คือ ห้วยโรคี่ (เขอะเหระ) แม่น้ำรันตีไหลลงลำแควน้อยทางด้านตะวันตก ห้วยเซชาโว ห้วยดงวี ห้วยซ่งไท้ไหลลงสู่ลำแควใหญ่ทางด้านตะวันออก ห้วยหม่องดง แม่น้ำแม่กษัตริย์ใหญ่ ห้วยที่หมู่ไหลลงสู่ประเทศพม่าทางด้านเหนือ ส่วนตอนล่างฝั่งตะวันตกเป็นต้นน้ำของลำน้ำแควเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ ๔ สายหลักคือ ลำน้ำแควใหญ่ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของเขื่อนศรีนครินทร์ เขื่อนท่าทุ่งนาที่เป็นแหล่งผลิตไฟฟ้าให้แก่ประเทศ และแม่น้ำแควน้อยเป็นที่ตั้งของเขื่อนเขาแหลม ส่วนแม่น้ำกษัตริย์ใหญ่ และแม่น้ำสุริยะเป็นแม่น้ำที่ไหลลงสู่ดินแดนในประเทศพม่า

ป่าไม้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามีหลายลักษณะผสมกันอยู่ตามธรรมชาติ เป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร และเป็นที่หลบซ่อนป้องกันภัยของสัตว์ป่าที่สมบูรณ์ ทำให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้มีสัตว์ป่าอยู่อย่างชุกชุมมาก ป่าเหล่านี้ประกอบด้วย ทุ่งหญ้า ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าดงดิบ และป่าดงดิบเขา ทุ่งหญ้ามียุคกระจายอยู่ทั่วไปตามยอดเนิน บางแห่งมีขนาดใหญ่เนื้อที่ถึง ๑๐ ตารางกิโลเมตรและเรียกบริเวณนี้ว่า ทุ่งใหญ่ ทุ่งหญ้าที่มีชื่อเสียงรู้จักกันดีได้แก่ ทุ่งใหญ่ ทุ่งฤๅษี และทุ่งนเรศวร

ห้วยเขอะเหระ หนึ่งในลำห้วยหลายสายที่มีต้นกำเนิดอยู่ในป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกโดยมีห้วยเล็กห้วยน้อยต่าง ๆ ไหลรวมมาบรรจบ แล้วไหลผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น หมู่บ้านเกาะสะเดียง หมู่บ้านสะเนพอง ไปบรรจบกับแม่น้ำซองกาเรีย ผ่านหมู่บ้านซองกาเรีย และไปบรรจบรวมกับแม่น้ำรันตีและแม่น้ำบิคลีในบริเวณกุ่มวังกะ หรือสามประสบ และไหลไปบรรจบกับแม่น้ำสายอื่น ๆ ในจังหวัดกาญจนบุรี

กลายเป็นแม่น้ำแควน้อย ซึ่งเป็นต้นแม่น้ำสายหนึ่งของแม่น้ำแม่กลองโดยมีเรื่องเล่ากันว่า ในอดีต พระศรีสุวรรณเจ้าเมืองสังขละบุรีได้ใช้แม่น้ำสายนี้ในการล่องแพไปหาเจ้าเมืองแม่กลองที่ปลายน้ำ และยังใช้เป็นเส้นทางในการไปมาหาสู่กันของชาวบ้านในพื้นที่

หมู่บ้านเกาะสะเต็ง ชุมชนชาวไทย-กะเหรี่ยงซึ่งห้วยเขอะเพราะไหลผ่านเป็นชุมชนแรก มีจำนวนครัวเรือนโดยประมาณ ๖๓ ครัวเรือน จำนวนประชากร ๓๘๐ คนโดยประมาณ เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่ตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๕ พร้อมกับหมู่บ้านสะเนฟอง มีผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว ๖ คน แต่เดิม ในบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบันเป็นพื้นที่ทำกินที่ไม่มีการตั้งหมู่บ้านถาวร มีกลุ่มบ้านอยู่รวมกันประมาณ ๔-๕ หลัง เป็นการสร้างบ้านไม่ไผ่ (กระต๊อบ) ที่พร้อมเคลื่อนย้ายได้ตลอดเวลาเพราะต้องหมุนเวียนไปตามพื้นที่ทำไร่ข้าว ซึ่งพื้นที่ทำกินมีอยู่หลายแห่งด้วยกัน แต่บริเวณที่มีการตั้งกลุ่มบ้านอยู่บ่อยครั้งคือเกาะสะเต็งและที่หมู่เชอด้วยอยู่ใกล้แหล่งน้ำ

เกาะสะเต็ง เป็นชื่อเรียกหมู่บ้านที่เพี้ยนมาจากคำว่า “โก้วเทอเต็ง” ซึ่งเป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งที่ขึ้นอยู่ตามริมห้วยและมีอยู่มากในบริเวณหมู่บ้าน ต้นไม้ดังกล่าวมีคุณสมบัติพิเศษที่มีความทนทานต่อความแรงของน้ำ ไม่เคยใบร่วงทั้งต้นเพื่อผลิใบใหม่จึงให้ร่มเงาอยู่ตลอดเวลา ชาวบ้านเกาะสะเต็งอาศัยการทำไร่ข้าวหมุนเวียนเป็นหลัก พื้นที่นา มีน้อย มีรายได้จากการขายหมาก ขายพริก “ถ้าถามถึงรายได้ว่ามีเท่าไร เราตอบไม่ได้ แต่เราอยู่ได้อย่างสบาย ๆ ทั้งปี เวลามีคนมาสำรวจ จปฐ. เขาถามว่าปีนี้มีรายได้เท่าไร เราคำนวณไม่ถูกเพราะเก็บขายได้ทุกอย่าง รายจ่ายมีน้อย หลัก ๆ ก็คือเกลือ หน่วยงานของรัฐบอกว่าคนในตำบลโล่วจันที่สุด เคยลงไปประชุมที่อำเภอ เขามีการสำรวจคนตกงาน เขาให้ยกมือว่าที่ไหนมีปัญหาบ้าง เราไม่ยก เขาก็ถามว่าตำบลโล่วไม่มีปัญหาคนตกงานหรือ เราก็บอกว่าไม่มีก็ทำไร ทำนา ทำสวนกันทั้งนั้น”

ชาวบ้านเกาะสะเต็งได้อาศัยห้วยเขอะเพราะหาอยู่ หากินมาโดยตลอด รวมถึงการใช้ครกกระเดื่องที่ได้อาศัยพลังน้ำจากห้วยในการตำข้าว คนในชุมชนจึงมีข้อปฏิบัติร่วมกันในการไม่อุจจาระ ไม่ปัสสาวะลงน้ำ ไม่ทำให้น้ำสกปรก และต้องทำบุญกับสายน้ำปีละครั้งในช่วงออกพรรษา คือ การลอยแพที่มีอาหารหลากหลายชนิดใส่ไว้ในตะกร้าไม้ไผ่วางไว้ในแพ เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เสร็จ แพจะถูกปล่อยให้ไหลไปตามสายน้ำเพื่อเป็นการขอขมาต่อขงชะธา (แม่คงคา) และของกินที่อยู่ในแพจะเป็นอาหารให้กับสัตว์หรือชาวบ้านที่เก็บได้เป็นการให้ทาน และมีข้อห้ามในการทำไร่หมุนเวียน ไม่บุกรุกป่าบริเวณต้นน้ำ ไม่ทำกินใกล้ริมห้วย ป่าบริเวณริมห้วยต้องเก็บรักษาไว้

จากการสังเกต นับแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๔ เป็นต้นมา สายน้ำสายนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเริ่มมีปัญหา น้ำท่วม ปลาท้องถิ่นหายไป มีปลาชนิดใหม่เข้ามาแทนที่ มีการพังทลายของหน้าดิน มีการกัดเซาะตลิ่ง ที่ทำกินหายไป เส้นทางน้ำเปลี่ยนไปจากเดิม ระดับน้ำน้อยลงกว่าอดีต อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวบ้านจะเกิดและโตมากับห้วยหลายชั่วอายุคน แต่ก็ยังไม่มีใครรู้จักห้วยเขอะเพราะสายน้ำดีพอที่จะบอกเล่าความเป็นมา บอกเล่าเส้นทางของน้ำจากต้นน้ำถึงปลายน้ำว่าไปทางไหน ผ่านอะไรบ้าง แต่ละพื้นที่ที่ผ่านมีชื่อเรียกว่าอะไร ทำไมต้องเรียกชื่อนั้น มีวังน้ำก๊ว มีทำน้ำก๊ว แล้วทำไมต้องเรียกห้วยสายนี้ว่า “เขอะเพราะ” มีความหมายว่าอย่างไร เมื่อผู้ใหญ่ที่อยู่มาก่อนไม่มีความรู้ แล้วลูกหลานที่กำลังเติบโตตามมาจะเอาความรู้

จากที่ไหน หนังสือแบบเรียนที่สอนอยู่ทุกวันนี้ก็ไม่มีความรู้เรื่องห้วยเขอะเหาะ แล้วลูกหลานจะรักและรักษ์ห้วยเขอะเหาะได้อย่างไรเมื่อไม่มีใครสอนพวกเขาให้รู้จักบุญคุณของสายน้ำ

“เขอะเหาะ” ตั้งแต่จำความได้ชื่อห้วยน้ำสายนี้ติดอยู่ในใจและความทรงจำของผมมาโดยตลอด ผมเกิดและโตมากับห้วยสายนี้ พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย บอกสอนผมเสมอว่า “ลูกเอ๋ยเราอย่าฉ้ออย่าขี้ อย่าเอาสิ่งสกปรกลงในน้ำ เพราะทำให้เราเป็นบาปกับน้ำ” ผมจึงใช้น้ำอย่างรู้สำนึกบุญคุณมาโดยตลอด คนในหมู่บ้านได้ใช้ประโยชน์จากห้วยสายนี้ ทั้งกิน ทั้งอาบ หาลา หากบ หากุ้ง หาลู หรือแม้แต่หาผัก ริมห้วย “เขอะเหาะ” จึงเป็นสายน้ำที่ทั้งสร้างชีวิตและเลี้ยงชีวิตทั้งคนและสัตว์มาอย่างยาวนาน แต่ผมก็สงสัยว่า “เขอะเหาะ” แปลว่าอะไร มีที่มาจากอะไร ผมพยายามค้นหาคำตอบจากผู้เฒ่าผู้แก่หลายต่อหลายคน แต่ก็ไม่มีใครบอกความหมายกับผมได้ และแม้ทุกวันนี้ ผมก็ยังสงสัยอยู่ ตัวผมเองรู้ว่า ต้นน้ำ ปลายน้ำอยู่ที่ไหน รู้ว่าแต่ละจุดที่น้ำไหลผ่านเรียกชื่อว่าอะไร แต่ยังไม่รู้ไม่หมด เช่น ทะคองตะมุเตอ ที่เรียกอย่างนั้นเพราะมีหลักหินอยู่กลางห้วย ตั้งอยู่แบบนั้นมานานแล้ว ตะมุ เป็นภาษามอญ แต่เคยมีคนมอญอยู่ที่นี้มาก่อนหรือไม่ ไม่แน่ใจ มีชื่อเรียกพื้นที่ต่าง ๆ อยู่ประมาณ ๑๐๐ กว่าชื่อ รู้ความหมายบ้าง ไม่รู้ความหมายบ้าง ตัวผมเองอายุจะ ๖๐ แล้วแต่ยังไม่รู้ไม่หมด ไม่ต้องพูดถึงเด็กรุ่นลูกหลาน ยิ่งไม่มีความรู้เรื่องเหล่านี้ ผมจะไปบอกสอนเขา ก็ยังไม่มั่นใจพอ เพราะตัวเองก็ยังไม่รู้จริง ทางคุณครูก็มาพูดคุยกับผมหลายครั้งว่าอยากให้เด็กได้ศึกษาเรียนรู้สิ่งแวดล้อมหรือวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนที่มีอยู่ อยากให้เด็กได้เรียนรู้ธรรมชาติของห้วยเขอะเหาะ ถ้าหมู่บ้านมีข้อมูลตรงนี้ไว้สักชุดหนึ่งก็จะเป็นหลักฐานให้เด็ก ๆ ได้ศึกษาค้นคว้าผมจึงคิดอยากจะทำห้วยสายนี้อย่างจริงจังตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำเพื่อที่ผมรู้แล้วจะได้ไปบอกสอนลูกหลานได้ ผมต้องการให้เด็ก ๆ ได้เรียนรู้ความสำคัญของห้วย รู้แหล่งที่มาของน้ำ ต้นน้ำอยู่ที่ไหน ปลายน้ำอยู่ที่ไหน มีวังน้ำกัก มีทำนบกัก ทำแต่ละจุดที่น้ำไหลผ่านเรียกชื่อว่าอะไร มีความสำคัญอย่างไร ผมอยากจะทำลูกผิงเด็ก ๆ ให้รู้สำนึกในบุญคุณของน้ำ เพราะเมื่อเราดูแลน้ำ ไม่ทำน้ำสกปรก ไม่ขี้ ไม่เยี่ยว ไม่ทิ้งขยะลงน้ำ บุญของน้ำถึงจะช่วยล้างบาปให้กับเรา (สุรธรรม โชคศรีเจริญ)

ด้วยเหตุนี้ ทางผู้นำหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะครูและชาวบ้านจึงเห็นพ้องต้องกันที่จะศึกษาและสำรวจห้วยเขอะเหาะเพื่อค้นหาคำตอบ และจะได้นำคำตอบที่ค้นพบมาสร้างการเรียนรู้ และถ่ายทอดต่อไป

๑.๒. คำถามวิจัย

“เอ่อโน้ส่าชื่อที่เขอะเหาะ” การสำรวจห้วยเขอะเหาะเพื่อสร้างการเรียนรู้ และถ่ายทอดกรณีศึกษาบ้านเกาะสะเดิง ต.โลโว อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ควรเป็นอย่างไร

๑.๓. วัตถุประสงค์วิจัย

- ๑.๓.๑. เพื่อศึกษาบริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน / การเปลี่ยนแปลงของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

- ๑.๓.๒. เพื่อสำรวจเส้นทางห้วยเขอะเพราะตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ สภาพแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงตลอดลำห้วย และศึกษารวบรวมข้อมูลความเป็นมาของชื่อเรียก ตำนาน นิทาน เรื่องเล่าที่ปรากฏเป็นหลักฐาน ร่องรอย (เอ่อโน้ส่าซี้) ในพื้นที่ที่อยู่บนเส้นทางน้ำไหลผ่าน และ/หรือบริเวณโดยรอบ
- ๑.๓.๓. เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์การใช้ประโยชน์ คุณค่า ความสำคัญที่เป็นความสัมพันธ์ของห้วยเขอะเพราะกับชุมชนบ้านเกาะสะเด็งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลง
- ๑.๓.๔. เพื่อค้นหาแนวทางสร้างการเรียนรู้ และการถ่ายทอด เพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชน สัตว์ป่า และพืชพรรณต่าง ๆ สืบไป

๑.๔. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๔.๑. ผลที่คาดว่าจะได้รับมิติวิจัย

- ๑) เกิดองค์ความรู้บริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน / การเปลี่ยนแปลงของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- ๒) เกิดองค์ความรู้สถานการณ์การใช้ประโยชน์ คุณค่า ความสำคัญที่เป็นความสัมพันธ์ของห้วยเขอะเพราะกับชุมชนบ้านเกาะสะเด็งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลง
- ๓) เกิดองค์ความรู้ที่เกิดจากการสำรวจเส้นทาง “ห้วยเขอะเพราะ” เช่น จำนวนห้วยเล็กห้วยน้อยสายต่างที่ไหลลงมารวมกันในห้วยเขอะเพราะ, ชื่อลำห้วยสายเล็กสายน้อย ชื่อวังน้ำต่าง ๆ ทำน้ำต่าง ๆ เกาะแก่งต่าง ๆ พื้นที่ที่อยู่บนเส้นทางน้ำไหลผ่าน และ/หรือบริเวณโดยรอบที่มีการเรียกขานมานาน
- ๔) เกิดองค์ความรู้ที่เกิดจากการสำรวจเส้นทาง “ห้วยเขอะเพราะ” เช่น สภาพแวดล้อมโดยรอบ, ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นต้น
- ๕) เกิดองค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาและรวบรวมข้อมูล เช่น ความเป็นมาของชื่อเรียกแต่ละพื้นที่, นิทาน, ตำนาน, เรื่องเล่าที่ปรากฏเป็นหลักฐาน ร่องรอย (เอ่อโน้ส่าซี้) ในพื้นที่ที่อยู่บนเส้นทางน้ำไหลผ่าน และ/หรือบริเวณโดยรอบ
- ๖) เกิดองค์ความรู้แนวทางสร้างการเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้ในห้วยเขอะเพราะเพื่อเป็นประโยชน์ต่อคน สัตว์ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ อย่างยั่งยืน

๑.๔.๒. ผลที่คาดว่าจะได้รับมิติพัฒนา

- ๑) ได้แผนที่ทางสังคม (social mapping) ได้แก่ ขอบเขตหมู่บ้านและพื้นที่โดยรอบ เช่น ทำไร่ ทำนา ทำสวนกลุ่มผู้รู้ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หมอยาสมุนไพร การทอผ้า ภาษากะเหรี่ยง ดนตรี ผู้รู้ทางด้านพิธีกรรม ฯลฯ กลุ่ม / องค์กรในชุมชนหน่วยงานในพื้นที่

- ๒) ได้แผนที่เส้นทางห้วยเขอะเหาะ ห้วยเล็กห้วยน้อยต่าง ๆ ที่ไหลมาบรรจบ ชื่อเรียกวงน้ำต่าง ๆ ทำน้ำต่าง ๆ เกาะแก่งต่าง ๆ ในพื้นที่ที่อยู่บนเส้นทางน้ำไหลผ่าน และ/หรือบริเวณโดยรอบ
- ๓) มีการนำข้อมูลชุดความรู้ “ห้วยเขอะเหาะ” ไปจัดกิจกรรมต่าง ๆ หรือโครงการย่อย ๆ ให้เด็กและเยาวชนได้ศึกษาเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
- ๔) เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้จากสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอด และเกิดสำนึกรักห้วยเขอะเหาะ ไม่ทำให้น้ำสกปรก ดูแลรักษาสายน้ำให้สะอาด
- ๕) คนในชุมชนเกิดความรู้และตระหนักในการร่วมรักษาห้วยเขอะเหาะให้สะอาดเพื่อเป็นความมั่นคงทางอาหารของชุมชนต่อไป
- ๖) คนในชุมชนเกิดความรู้และตระหนักในการร่วมกันสังเกต สอดส่องดูแลความเปลี่ยนแปลงของลำห้วยเพื่อป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
- ๗) มีการขยายผล สร้างการเรียนรู้จากการศึกษาวิจัยไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงที่อยู่บนเส้นทางน้ำเดียวกันให้เกิดความตระหนักในการดูแลรักษาห้วยเขอะเหาะ

๑.๕. ระยะเวลาดำเนินการ

๑๘ เดือน

๑.๖. งบประมาณ

๑๙๑,๔๐๐ บาท

๑.๗. นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

เอ่อโน้ส่าชี หมายถึง ร่องรอย หลักฐาน

ที่เขอะเหาะ หมายถึง ห้วยเขอะเหาะ

การศึกษาและสำรวจ ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชื่อเรียกวงน้ำ ทำน้ำ ห้วยเล็กห้วยน้อย เกาะแก่งต่าง ๆ เช่น ความเป็นมา, นิทาน, ตำนาน, เรื่องเล่า เป็นต้น

สร้างการเรียนรู้ และถ่ายทอด ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง การเข้าไปศึกษาเรียนรู้ในสถานที่จริง การสังเกตสภาพแวดล้อม และความเปลี่ยนแปลงบริเวณโดยรอบ การพูดคุยกับชาวบ้านที่ไม่ได้ร่วมศึกษาเรียนรู้ถึงสิ่งที่ได้ไปพบไปเห็น และถ่ายทอดสิ่งที่ได้เรียนรู้ ความรู้ให้กับเด็กและเยาวชนในวิธีการต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมพาเด็กไปสำรวจในพื้นที่ที่เข้าถึงได้ง่าย, การจัดค่ายเยาวชนเรียนรู้สิ่งแวดล้อม เป็นต้น เพื่อให้เกิดสำนึกรักและรักษาห้วยเขอะเหาะร่วมกัน

บทที่ ๒

ทบทวนวรรณกรรม

๒.๑. นิยามศัพท์ลักษณะแหล่งน้ำ

ห้วย คือ แอ่งน้ำลึกกว้าง มีทางน้ำไหลจากภูเขามาขังอยู่ตลอดปี หรือแห้งบ้างเป็นบางครั้ง

หนอง หมายถึง บริเวณที่มีน้ำขัง มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก อยู่ตามชุมชน และมักจะแห้งขอดยามฤดูแล้ง พอถึงฤดูฝนก็จะมีน้ำมาก

คลอง (อังกฤษ: canal) คือ ทางน้ำหรือลำน้ำที่เกิดขึ้นเอง หรือขุดเชื่อมกับแม่น้ำ หรือทะเล ในภาษาไทยมีคำที่ใช้เรียกทางน้ำ หรือลำน้ำขนาดต่าง ๆ รวมกันว่า แม่น้ำคูคลอง โดยแม่น้ำเป็นลำน้ำที่มีขนาดใหญ่มาก ส่วนคลองและคูมีขนาดเล็กกรองลงมาตามลำดับ คลองมักจะเชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำ สู่มแม่น้ำ หรือระหว่างทะเลสาบ และ มหาสมุทร คลองมีจุดประสงค์เพื่อใช้ในการส่งน้ำสำหรับการเดินทาง และ อุปโภคบริโภค

บึง คือ บริเวณที่มีน้ำจำนวนมาก มีขนาดกว้างใหญ่ อาจกินพื้นที่หลายหมู่บ้าน หลายตำบล และมีความหลากหลายทางธรรมชาติ

แก่ง (อังกฤษ: rapid) หมายถึง ลักษณะของแหล่งน้ำที่มีหินก้อนเล็ก ก้อนใหญ่โผล่ขึ้นมากลางแหล่งน้ำนั้น โดยที่ลักษณะของหินที่โผล่ขึ้นมากลางแหล่งน้ำจะมีลักษณะแตกต่างกัน ในบางครั้งทำให้เกิดขวางการจราจรทางน้ำ เช่น แก่งกลางแม่น้ำโขง หรือบางครั้งแก่งหินที่เกิดขึ้นมีโพรงอยู่ด้านใต้ของหิน ทำให้สภาพของน้ำกลายเป็น "น้ำวน" เนื่องจากหินที่เกิดขึ้นมีลักษณะแตกต่างกัน จึงเป็นแหล่งพักอาศัยที่เหมาะสมของสัตว์น้ำ และนอกจากนี้ยังชะลอการไหลของน้ำทำให้น้ำไหลช้าลง

ลำธาร หรือ ต้นน้ำลำธาร (อังกฤษ: Brook, Stream) เป็นแหล่งน้ำประเภทหนึ่งที่เป็นทางน้ำที่จัดได้ว่าเป็นแหล่งกำเนิดของน้ำ ลำธารจะเป็นแหล่งน้ำที่ตาน้ำผุดน้ำไหลมาบนผิวดินหรือซึมออกจากดินให้ระบายลงสู่ลำน้ำและไหลไปเรื่อย ๆ จนกลายเป็นทางน้ำที่ใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ เช่น คลองไปจนถึงเป็นแม่น้ำ โดยมากแล้วลำธารมักจะอยู่บนภูเขาในพื้นที่ ๆ เป็นป่าดิบชื้นหรือไหลลงมาจากน้ำตก โดยคุณภาพของน้ำในลำธารจะใส มีอุณหภูมิที่เย็น และมีปริมาณออกซิเจนละลายอยู่ในน้ำในอัตราที่

แอ่ง ที่ซึ่งลาดลึกลงไปพอน้ำขังได้

พื้นที่ชุ่มน้ำ (อังกฤษ: wetland) หมายถึงลักษณะทางภูมิประเทศที่มีรูปแบบเป็นพื้นที่ลุ่ม พื้นที่ราบลุ่ม พื้นที่ลุ่มชื้นแฉะ พื้นที่ฉ่ำน้ำ มีน้ำท่วม มีน้ำขัง พื้นที่พรุ พื้นที่แหล่งน้ำ ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่มีน้ำขังหรือท่วมอยู่ถาวรและชั่วคราว ทั้งที่เป็นแหล่งน้ำนิ่งและน้ำทั้งที่เป็นน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม รวมไปถึงพื้นที่ชายฝั่งทะเล และพื้นที่ของทะเล ในบริเวณซึ่งเมื่อน้ำลดลงต่ำสุด มีความลึกของระดับน้ำไม่เกิน ๖ เมตร

ร่องน้ำ หมายถึง ทางน้ำลึกที่เรือเดินได้

หลุมยุบ (Sinkhole) ลักษณะเป็นแอ่งก้นกะทะจะพบบริเวณที่เป็นหินปูน เมื่อฝนตกลงมาน้ำจะไหลจากที่สูงสู่ที่ขังในแอ่งชั่วเวลาไม่นานน้ำจะซึมหายไปหมด หลุมยุบเกิดขึ้นเนื่องจากโพรงใต้ดินในบริเวณ

หินปูนขยายกว้างขึ้น ทำให้บางส่วนของเพดานโพรงรับน้ำหนักเบื่อบนไม่ไหวเกิดการทรุดแอ่นเป็นหลุมเป็นแอ่ง

หลุมจม (Doline) เกิดจากหลุมยุบที่ก้นของหลุมได้ยุบพังลงไปในโพรงข้างใต้จะเรียกหลุมจม ๆ มักจะมีน้ำขังอยู่ในถ้ำดิน หรือบางส่วนมีการอุดตันจะมีน้ำขังถาวรมีลักษณะเป็นหนอง

หลุมเปิด (Uvala) คือหลุมจมหลายๆหลุมต่อเนื่องกันเป็นแนวลำน้ำใต้ดิน มีผนังหลุมชัน จะพบลำธารไหลจากผนังของหลุมไหลผ่านไปตามแนวยาวของหลุมและมุดไปยังผนังอีกด้าน

ห้วยมุด (Lost stream) คือลำธารที่ไหลในบริเวณหินปูนอาจไหลไปบริเวณหลุมยุบหรือหลุมจมลงไปไหลอยู่ใต้ดิน บางแห่งจะไหลอยู่ใต้ดินหลายกิโลเมตรแล้วไหลออกมาที่ผิวดินอีก หรือไหลออกมาตามริมตลิ่งของแม่น้ำสายใหญ่เป็นน้ำตกเช่น น้ำตกไทรโยค จ. กาญจนบุรี หรืออาจลอดเข้าไปใต้ภูเขาเช่นถ้ำลอด ถ้ามีน้ำจาบริเวณหินปูนไหลมุดเป็นลำธารเรียก “ห้วยมุด”

ลุ่มน้ำ (Watershed หรือ Drainage หรือ Basin หรือ Catchment) คือ หน่วยพื้นที่หนึ่งทีประกอบด้วยทรัพยากรกายภาพ ทรัพยากรชีวภาพ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น (คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์) และทรัพยากรคุณภาพชีวิต (สังคมสิ่งแวดล้อม) ระบบลุ่มน้ำประกอบด้วยทรัพยากรเหล่านี้อยู่รวมกันคละก้นอย่างกลมกลืนจนมีเอกลักษณ์และพฤติกรรมร่วมกัน เป็นลุ่มน้ำที่มีลักษณะและแสดงบทบาทเฉพาะ จึงมักเรียกกลุ่มน้ำเป็นทรัพยากรลุ่มน้ำ หรือระบบทรัพยากร

พื้นที่ลุ่มน้ำ หมายถึง หน่วยของพื้นที่ซึ่งล้อมรอบด้วยสันปันน้ำ (boundary) เป็นพื้นที่รับน้ำฝนของแม่น้ำสายหลักในลุ่มน้ำนั้น ๆ เมื่อฝนตกลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำจะไหลออกสู่ลำธารสายย่อย ๆ (sub-order) แล้วรวมกันออกสู่ลำธารสายใหญ่ (order) และรวมกันออกสู่แม่น้ำสายหลัก (mainstream) จนไหลออกปากน้ำ (outlet) ในที่สุด

๒.๒. ระบบนิเวศป่าต้นน้ำ

ดร.พงษ์ศักดิ์ วิทวัสสุติกุล “การให้น้ำของป่าต้นน้ำ” ส่วนวิจัยต้นน้ำ สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช (www.seub.or.th เรียบเรียง)

ต้นน้ำ หรือ Head watershed หมายถึงส่วนหนึ่งของพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีความลาดชัน และหรืออยู่บนพื้นที่สูง ส่วนคำว่า ลุ่มน้ำ หรือ watershed หมายถึง พื้นที่ที่อยู่เหนือจุด ๆ หนึ่งบนลำธารที่ทำหน้าที่รองรับน้ำฝน และนำน้ำในส่วนเกินจากน้ำ ๓ ส่วน คือ ๑. การนำขึ้นไปใช้ในการคายน้ำของต้นไม้ ๒. การดูดยึดไว้ของดิน ๓. การรั่วซึมผ่านชั้นหินที่อยู่ใต้ดินออกนอกลุ่มน้ำไป โดยจะนำน้ำในส่วนที่เกินจากน้ำสามส่วนนี้ลำเลียงให้กับลำธารทั้งทางผิวดินและใต้ดิน แล้วจึงระบายให้กับพื้นที่ท้ายน้ำโดยไหลผ่านจุดที่กำหนดให้ นั่นต่อไป พื้นที่ต้นน้ำ หรือระบบนิเวศต้นน้ำ มีองค์ประกอบใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ส่วนด้วยกัน ได้แก่

- ๑) โครงสร้าง (structure) ของระบบนิเวศ ได้แก่ ปัจจัยต่างๆ ที่ประกอบตัวกันขึ้นเป็นรูปร่างหน้าตาของพื้นที่ต้นน้ำ เช่น ดิน น้ำ ต้นไม้ หรือป่าไม้ สัตว์ป่า และอากาศ เป็นต้น
- ๒) การทำงานตามหน้าที่ (function) ของระบบนิเวศ คือ กระบวนการ (process) ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากปฏิกิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกัน ระหว่างปัจจัยแต่ละตัวที่เป็นองค์ประกอบของโครงสร้างระบบนิเวศ ได้แก่ กระบวนการสร้างดิน กระบวนการหมุนเวียนของน้ำกับธาตุ

อาหาร และกระบวนการหมักเวียนของพลังงาน ทั้งสามกระบวนการจะมีส่วนเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด ซึ่งทั้งหมดนี้ก่อให้เกิดเป็นส่วนต่อไป

- ๓) การให้บริการ (service) ของระบบนิเวศที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ ประกอบไปด้วย การให้ผลผลิตที่เป็นเนื้อไม้ ของป่า และอาหารจากสัตว์ป่า การควบคุมการดูดซับน้ำฝนของดินและการระบายน้ำจากชั้นดินลงสู่ลำธาร การควบคุมการกัดเซาะพังทลายของดิน การบรรเทาความรุนแรงของอากาศ การเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ และการเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ

ป่าต้นน้ำเก็บน้ำได้เท่าไร

จากการวิเคราะห์ตัวอย่างดินของป่าชนิดต่างๆ มากกว่า ๒๐๐ ตัวอย่างทั่วประเทศ ปรากฏว่าป่าไม้ที่มีลักษณะชุ่มชื้นไปจนถึงป่าไม้ที่มีลักษณะแห้งแล้ง คือป่าดิบเขา ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรังของประเทศไทย มีระดับความลึกของชั้นดินเท่ากับ ๘๒ เซนติเมตร (อยู่ในช่วงระหว่าง ๓๐ ซม. ของป่าเต็งรัง ถึง ๑๕๐ ซม. ของป่าดิบเขา) มีค่าเฉลี่ยความพรุนของดิน หรือ ปริมาณช่องว่างภายในดินเท่ากับ ๔๙.๖๑% (อยู่ในช่วงระหว่าง ๔๓.๕๓% ของป่าเบญจพรรณถึง ๖๓.๑๗% ของป่าดิบแล้ง) มีผลทำให้ค่าเฉลี่ยความสามารถเก็บกักน้ำได้สูงสุดมีค่าเท่ากับ ๖๘๗.๘๔ ลบ.ม./ไร่ (อยู่ในช่วงระหว่าง ๒๓๐.๖๔ ลบ.ม./ไร่ ของป่าเต็งรัง ถึง ๑,๕๑๖.๐๘ ลบ.ม./ไร่ ของป่าดิบเขา)

น้ำในลำธารนั้นมาจากไหน

จากการพิจารณาวัฏจักรของน้ำ พบว่า น้ำที่ไหลในลำธารเกิดจากปริมาณและลักษณะการตกของฝน เป็นปัจจัยที่นำน้ำเข้าสู่ระบบนิเวศต้นน้ำ โดยมีป่าไม้ทำหน้าที่แบ่งน้ำฝนที่ตกลงมาแต่ละครั้งออกเป็นน้ำผิวดินและน้ำใต้ผิวดิน ลักษณะภูมิประเทศจะทำหน้าที่ควบคุมการไหลของน้ำผิวดิน ในขณะที่เดียวกันชนิดดินและความลึกของชั้นดินจะทำหน้าที่ควบคุมการเคลื่อนตัวของน้ำใต้ผิวดิน ทั้งน้ำผิวดินและน้ำไหลใต้ผิวดินจะไหลและเคลื่อนตัวลงมารวมกันเป็นน้ำท่าไหลในลำธาร

ป่าต้นน้ำให้น้ำท่าเท่าไร

จากการเก็บข้อมูลปริมาณน้ำฝนและปริมาณน้ำท่าอย่างต่อเนื่องของพื้นที่ต้นน้ำป่าธรรมชาติที่ประกอบด้วย ป่าดิบเขา ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง ในท้องที่ต่างๆ ของจังหวัดเชียงใหม่ น่าน สกลนคร นครราชสีมา ระยอง นครศรีธรรมราช และสงขลา ของส่วนวิจัยต้นน้ำ สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ป่าต้นน้ำทั่วไปจะทำให้เกิดน้ำท่าไหลในลำธารเฉลี่ย ๔๖๔.๑ มม./ปี (อยู่ในช่วงระหว่าง ๑๐๗.๔ มม./ปี ของป่าเต็งรัง ถึง ๘๙๗.๑ มม./ปี ของป่าดิบเขา) หรือร้อยละ ๒๒.๙๑ (อยู่ในช่วงระหว่างร้อยละ ๖.๗ ของป่าเต็งรัง ถึงร้อยละ ๔๒.๙ ของป่าดิบเขา) ของฝนที่ตกลงมาทั้งปีโดยเฉลี่ยคือ ๑,๘๙๖.๙ มม. (อยู่ในช่วงระหว่าง ๑,๓๔๗.๗ มม. ของป่าเบญจพรรณ ถึง ๒,๕๑๖.๖ มม. ของป่าดิบชื้น)

สำหรับลักษณะการไหลของน้ำท่าในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ กันของรอบปีนั้น โดยทั่วไปป่าต้นน้ำจะให้น้ำท่าไหลในลำธารตลอดทั้งปี ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่าถ้าต้นน้ำใดที่มีความสมบูรณ์สูง อาทิ ป่าดิบเขา และป่า

ดิบขึ้น น้ำฝนที่ตกลงมาเป็นจำนวนมากในช่วงต้นของฤดูฝนจะถูกเก็บกักเอาไว้ในชั้นดินเป็นส่วนใหญ่ โดยมีบางส่วนที่ถูกต้นไม้ดึงกลับขึ้นไปใช้ในการเจริญเติบโตและการคายน้ำ และปล่อยให้ น้ำฝนที่เหลือจากการดูดยึดของดิน และการใช้น้ำของต้นไม้ ระบายให้กับลำธารในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป อย่างไรก็ตามเมื่อฤดูแล้งเริ่มขึ้น ระดับของน้ำท่าในลำธารลดลง ความแตกต่างของระดับน้ำท่าในลำธารกับระดับน้ำในชั้นดิน จะเป็นตัวผลักดันให้น้ำในดินระบายให้กับลำธารอย่างต่อเนื่อง

สถานการณ์ป่าต้นน้ำในปัจจุบัน

ในประเทศไทยได้กำหนดพื้นที่ต้นน้ำ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สูงและมีความลาดชัน และเป็นพื้นที่ที่สมควรเก็บรักษาไว้เป็นป่าอนุรักษ์ เป็นจำนวนทั้งสิ้นร้อยละ ๒๔.๑๘ ของพื้นที่ทั่วประเทศ ภาคเหนือมีต้นน้ำมากที่สุด ร้อยละ ๔๖.๓๐ รองลงมาเป็นภาคใต้ ภาคกลาง-ภาคตะวันตก ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ ๒๗.๕๔, ๒๕.๙๔, ๑๑.๔๐ และ ๙.๗๐ ตามลำดับ

ผลของการประเมินพื้นที่ป่าไม้ในปัจจุบัน จากข้อมูลพื้นที่ป่าไม้ในอดีตด้วยวิธีการทางสถิติพบว่า ในปี พ.ศ.๒๕๕๔ ประเทศไทยมีเนื้อที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียงร้อยละ ๒๓.๐๑ ของพื้นที่ทั้งประเทศ ซึ่งน้อยกว่าพื้นที่ต้นน้ำทั้งหมดที่กำหนดไว้ โดยมีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่ในภาคเหนือ ภาคกลาง-ภาคตะวันตก ภาคตะวันออก ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ ๔๒.๒๕, ๒๓.๕๕, ๒๐.๓๙, ๑๖.๖๐ และ ๑๒.๒๗ ตามลำดับ

เมื่อป่าต้นน้ำถูกทำลายจะส่งผลกระทบต่ออะไรบ้าง

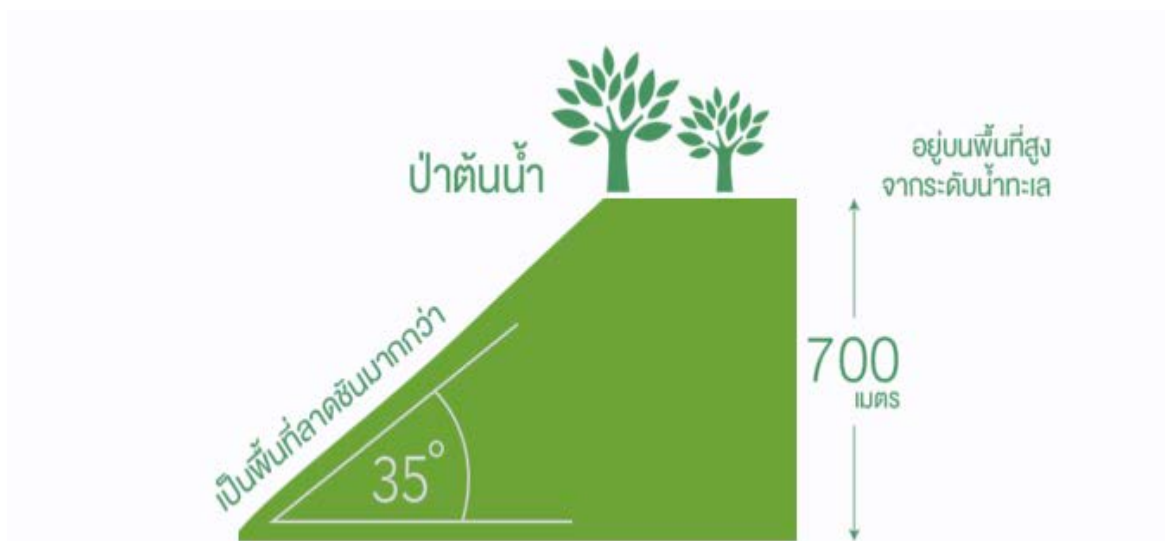
หากพื้นที่ป่าไม้เกิดการเปลี่ยนแปลง (ในที่นี้ยกตัวอย่างผลกระทบที่มาจากการทำการเกษตร) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง (structure) ของระบบนิเวศต้นน้ำ เมื่อโครงสร้างเปลี่ยนแปลงไป การทำงานตามหน้าที่ (function) ของระบบต้นน้ำก็จะมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดูดซับน้ำฝนของผิวดินจะลดลง เฉลี่ยร้อยละ ๔๘.๓๖ และส่งผลกระทบต่อเนื่องไปถึงการให้บริการ (services) ของระบบนิเวศต้นน้ำ เช่น การควบคุมการพังทลายของดิน

จากการศึกษาของส่วนวิจัยต้นน้ำพบว่า การทำลายป่าต้นน้ำทำให้เกิดการกัดเซาะพังทลายเพิ่มมากขึ้นโดยเฉลี่ย ๑๐.๐๒ เท่าของป่าธรรมชาติเมื่อการดูดซับน้ำลดลง (ฝนซึมลงดินได้น้อย) ฝนที่ตกตามมาภายหลังจึงกลายเป็นน้ำไหลบ่าบนผิวดิน ทำให้สัดส่วนขององค์ประกอบน้ำท่าเปลี่ยนแปลงไปเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์น้ำป่าไหลหลากและอุทกภัยในช่วงฤดูฝน กับปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง ซึ่งในแต่ละปีอาจมีการลดลงของปริมาณน้ำฝนรายปี การกระจุกของฝนเฉพาะในช่วงฤดูฝน เป็นเหตุส่งผลให้ปัญหาทวีความรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับ

ป่าต้นน้ำ ต้นทางชีวิต (<http://www.thairakpa.org>)

เมื่อศึกษาถึงไปถึงความหมายของป่าไม้ที่จัดได้ว่าเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร หรือที่เรียกว่า ป่าต้นน้ำ จะหมายถึงป่าธรรมชาติที่ปรากฏอยู่บริเวณพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ซึ่งโดยทั่วไปอยู่ในพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเล

๗๐๐ เมตรขึ้นไป หรือเป็นพื้นที่ลาดชันมากกว่า ๓๕% ชนิดของป่าไม้ที่มักจะปรากฏให้เห็นในพื้นที่ต้นน้ำ ได้แก่ ป่าดิบเขา ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง

ทั้งนี้พื้นที่ต้นน้ำแห่งหนึ่งอาจถูกปกคลุมไปด้วยป่าไม้เพียงชนิดเดียว หรือหลายชนิดปะปนกันไป ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย อาทิ อุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝน ลักษณะภูมิประเทศ ชนิดของดิน เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้ระบบนิเวศของป่าต้นน้ำมีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามชนิด ปริมาณ และประเภทของสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในผืนป่า แต่สิ่งที่เหมือนกัน คือ **คุณค่าของป่าต้นน้ำที่ทำหน้าที่ควบคุมระบบการดูดซับและเก็บกักน้ำฝนตามธรรมชาติ ตลอดจนการควบคุมการกัดเซาะพังทลายของดิน รวมทั้งการช่วยลดความร้อนแรงจากแสงอาทิตย์ และช่วยดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ซึ่งเป็นก๊าซเรือนกระจกชนิดหนึ่ง**

ผลการศึกษาของสถานีวิจัยต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่กระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ พบว่าป่าต้นน้ำชนิดต่าง ๆ จะให้น้ำไหลในลำธารเฉลี่ยร้อยละ ๓๐.๗๓ และถูกต้นไม้ดึงกลับขึ้นไปใช้ในการระเหย

โดยปกติแล้ว ธรรมชาติการดำรงอยู่ของดิน น้ำ และป่าไม้ จะเป็นไปในลักษณะที่สมดุลและเกื้อกูลกันตลอด หากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งจะถูกทำลายลงไปในจำนวนที่ไม่มากนัก ปัจจัยที่เหลืออยู่จะช่วยกันฟื้นฟูปัจจัยที่ถูกทำลายให้กลับคืนสู่สภาพเดิมอย่างรวดเร็ว อาทิ เมื่อต้นไม้ถูกลมพายุพัดล้มลงไปในหนึ่งต้น ดินที่สมบูรณ์และน้ำที่ชุ่มชื้นจะช่วยให้ต้นไม้ที่อยู่ข้างเคียง เจริญเติบโตขึ้นมาแทนที่อย่างรวดเร็ว ในทางตรงกันข้าม หากป่าไม้ถูกทำลายลงไปเป็นบริเวณกว้างอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนานจะส่งผลให้ปัจจัยอื่นๆ ที่เหลืออยู่เสื่อมสภาพลงตามไปด้วย กล่าวคือ การทำลายป่าไม้เป็นการเปิดโล่งของผิวดิน ทำให้ผิวดินถูกอัดแน่นขึ้น ความสามารถในการดูดซับน้ำฝนจึงมีน้อยลง เมื่อดินดูดซับน้ำฝนได้น้อย น้ำฝนที่ตกลงมาส่วนใหญ่จึงเอ่อนองตามผิวดิน และไหลลงสู่ที่ต่ำอย่างรวดเร็ว ซึ่งการไหลอย่างรวดเร็วจึงทำให้ผิวดินนี้ทำให้เกิดการกัดเซาะและพัดพาเอาผิวดินที่อุดมไปด้วยธาตุอาหารไปด้วย เมื่อฝนหยุดตก น้ำฝนที่ซึมลงไปในดินน้อย ทำให้ไม่มีน้ำเอื้ออำนวยให้กระบวนการระเหยน้ำ พลังงานจากรังสีดวงอาทิตย์ส่วนใหญ่จึง

เพิ่มความร้อนในดินและอากาศ ทำให้อุณหภูมิสูงขึ้น อากาศจะขยายตัวและรองรับไอน้ำมากขึ้น โอกาสที่ฝนตกจึงมีน้อยลง เป็นวงจรที่เชื่อมโยงและส่งผลกระทบถึงกันทั้งหมด

นอกจากนี้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ยังศึกษาพบว่า ป่าต้นน้ำมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ประกอบด้วย พืชชั้นสูงมากกว่า ๑๘,๐๐๐ ชนิด ต้นไม้ขนาดใหญ่ ๕๐๐ ชนิด กล้วยไม้ ๑,๐๐๐ ชนิด ราและเห็ด ๒,๐๐๐ ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ๓๕๐ ชนิด นก ๙๕๐ ชนิด และแมลงประมาณ ๖๐,๐๐๐ ชนิด ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของสังคมพืชและสัตว์ตามธรรมชาติของระบบนิเวศ และเอื้อต่อปัจจัยในการดำรงชีวิตของมนุษย์ทางด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ยิ่งไปกว่านั้น ความหลากหลายทางชีวภาพมีบทบาทตามธรรมชาติกว้างขวางมากในด้านการให้บริการทางนิเวศวิทยา ตัวอย่างเช่น จุลินทรีย์และแบคทีเรีย ช่วยย่อยสลายขยะให้กลายเป็นธาตุอาหารที่จำเป็นต่อพืช แมลงช่วยผสมเกสรให้ดอกไม้และพืชผลทางการเกษตร แนวปะการังและป่าชายเลนช่วยปกป้องชายฝั่งให้ปลอดภัยจากคลื่นลม สิ่งเหล่านี้เป็นประโยชน์ที่คนเราได้รับจากธรรมชาติ

การดูแลป่าต้นน้ำ จึงมิได้มีความหมายเพียงการดูแลต้นไม้เท่านั้น แต่ถือเป็นการดูแลอ่างเก็บน้ำตามธรรมชาติที่คอยปลดปล่อยน้ำให้ใช้อย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งปี เป็นส่วนหนึ่งของการดูแลดินให้ยังคงความอุดมสมบูรณ์ เป็นที่พักพิงอิงอาศัยของสิ่งมีชีวิตใหญ่น้อย ทั้งยังเป็นการดูแลความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของสรรพชีวิตอีกด้วย ปัจจุบัน จากการศึกษาของสำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช พบว่า ประเทศไทยมีป่าต้นน้ำเหลืออยู่เพียงร้อยละ ๒๓.๐๑ ของพื้นที่ทั้งประเทศ โดยในภาคเหนือมีพื้นที่ป่าต้นน้ำมากที่สุด ร้อยละ ๔๒.๒๕ ในขณะที่ภาคกลาง-ภาคตะวันตก ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีอยู่ร้อยละ ๒๓.๕๕, ๒๐.๓๙, ๑๖.๖๐ และ ๑๒.๒๗ ตามลำดับ

ปัญหาความเสื่อมโทรมของต้นน้ำลำธารและแหล่งน้ำ

ต้นน้ำลำธารมีต้นกำเนิดบนเทือกเขาสูงโดยมีป่าช่วยดูดซับน้ำ แต่ในปัจจุบันพื้นที่ป่าต้นน้ำเสื่อมโทรมมากโดยมีสาเหตุดังนี้

- การทำลายป่าเพื่อการเกษตรกรรม เนื่องจากประชากรเพิ่มอย่างรวดเร็วทำให้ขาดที่ดินทำกินและเกิดจากการเร่งเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของพืชไร่บางชนิดเพื่อส่งเสริมสินค้าส่งออก ทำให้มีการบุกรุกทำลายป่าและเปิดเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเพิ่มเป็นเงาตามตัว และเกิดจากการที่ผลผลิตทางการเกษตรต่อหน่วยพื้นที่น้อยจึงต้องใช้พื้นที่เกษตรกรรมมากขึ้นเพื่อให้ได้ผลผลิตพอกับความต้องการ
- ไฟป่ามีอิทธิพลต่อดิน น้ำในบริเวณต้นน้ำลำธาร ไฟป่าในประเทศไทยเกิดจากฝีมือมนุษย์ทั้งสิ้น เช่น เผาป่าทำไร่ เผาป่าล่าสัตว์ ไฟป่าจะเกิดในฤดูร้อนซึ่งสภาพป่าจะแห้งโดยเฉพาะอย่างยิ่งหญ้าและไม้พื้นล่างที่เป็นเชื้อเพลิงอย่างดี ในภาคเหนือและภาคอีสานมีฝนน้อย ไฟป่าจึงเกิดได้ยาวนานกว่าภาคอื่น ๆ ไฟป่าเกิดได้ง่ายในป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง และบริเวณทุ่งหญ้าซึ่งเกิดจากการทำไร่เลื่อนลอย ไฟป่าทำให้เศษใบไม้

บริเวณผิวน้ำดินถูกเผาผลาญ ทำให้พื้นดินขาดสิ่งปกคลุมที่ดูดซับน้ำ เมื่อดินบริเวณผิวน้ำดินเมื่อถูกความร้อนจากไฟจะแห้งแข็งเป็นมัน ไม่ดูดซับน้ำ เมื่อฝนตกทำให้เกิดการไหลบ่าของน้ำผิวดินมากขึ้นและเกิดการกัดเซาะได้ง่ายอย่างยิ่ง

- การก่อสร้างถนนในเขตภูเขาสูงบริเวณต้นน้ำ ตัวถนนซึ่งเปิดหน้าดินขึ้นมาหรือมูลดินที่เกรดทิ้งไว้ข้างทางจะเป็นแหล่งดินตะกอนซึ่งจะถูกกัดชะลงในห้วยลำธาร ทำลายความเสียหายแก่คุณภาพน้ำได้มาก
- การเลี้ยงสัตว์ ชาวเขาที่อาศัยต้นน้ำจะเลี้ยงสัตว์แทบทุกครอบครัว จำพวกวัว ควาย มาโดยปล่อยให้หากินตามไร่ร้าง ทำให้ดินแน่นตัว ลดสมรรถนะในการดูดซับน้ำและทำให้เกิดการไหลบ่าของน้ำผิวดินมากขึ้น
- การทำเหมืองแร่ น้ำที่ปล่อยสู่ลำห้วยจากพื้นที่ทำเหมืองมีตะกอนมาก การทำเหมืองแร่บนภูเขาสูงทำให้ดินที่เปิดออกถูกกัดชะได้ง่าย และยากที่จะฟื้นฟูให้เป็นสภาพเดิมหลังจากการทำเหมืองผ่านไปแล้ว
- การใช้ยาฆ่าแมลงและวัชพืชหากใช้มากเกินไปไม่ถูกวิธีทำให้คุณภาพน้ำเสื่อมลง และเกิดอันตรายแก่ผู้ใช้น้ำทางตอนล่างได้ และการจัดระบบหมู่บ้านบนที่สูงหากไม่ถูกสุขลักษณะก็จะก่อกมลภาวะแก่น้ำในลำห้วย ลำธารได้

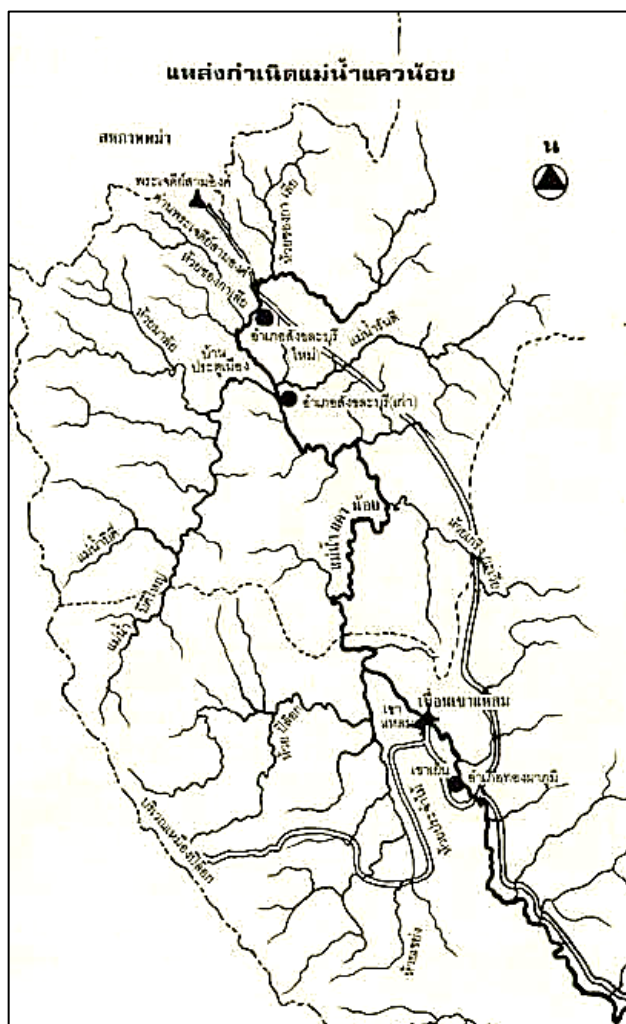
๒.๓. แม่น้ำสายสำคัญในภาคตะวันตก

แม่น้ำแควน้อย เป็นแม่น้ำใหญ่อีกสายหนึ่งของประเทศไทย ความยาวตลอดลำน้ำ ๓๒๐ กิโลเมตร มีพื้นที่รับน้ำรวม ๑๐,๖๔๐ ตารางกิโลเมตร แม่น้ำแควน้อยเกิดจากเทือกเขาตะนาวศรี ซึ่งเป็นเส้นกั้นพรมแดนด้านตะวันตกระหว่างประเทศไทยและพม่า

แม่น้ำแควน้อยตอนบนมีลำน้ำสำคัญ ๓ สายไหลมารวมกันที่สามสบ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี คือ ลำน้ำบีตีใหญ่, ลำน้ำซองกาเลีย และลำน้ำรันตี ส่วนทางด้านท้ายน้ำ มีลำน้ำสาขาที่สำคัญคือห้วยแม่น้ำน้อย ห้วยบ้องตี้ ห้วยแม่กระบาน และลำภาชี เป็นต้น

ลำน้ำบีตีใหญ่ กำเนิดจากเทือกเขาตะนาวศรีที่พรมแดนไทย-พม่า ในเขตอำเภอทองผาภูมิ ลำน้ำไหลขึ้นไปทางทิศเหนือค่อนไปทางทิศตะวันออก ผ่านเขาลำปอล็อก เข้าเขตอำเภอสังขละบุรี ช่วงนี้มีลำน้ำสาขาที่สำคัญคือลำน้ำบีตี ซึ่งกำเนิดจากเทือกเขาตะนาวศรีที่พรมแดนไทย-พม่าเช่นเดียวกัน แต่อยู่ในเขตอำเภอสังขละบุรี ไหลมาทางทิศตะวันตกสมทบกับลำน้ำบีตีใหญ่ที่บ้านมอญ น้ำยังคงไหลขึ้นสู่ทิศเหนือค่อนไปทางทิศตะวันออก จนกระทั่งอีกประมาณ 6 กิโลเมตรจะถึงสามสบ ลำน้ำหักเลี้ยวไปทางทิศตะวันออก เรียกว่า แม่น้ำแควน้อย ไหลลงตอนใต้ต่อไป ลำน้ำบีตีใหญ่มีความยาวประมาณ ๗๐ กิโลเมตร ถือว่าเป็นตอนต้นของแม่น้ำแควน้อย

ลำน้ำซองกาเลีย ไหลจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ มีกำเนิดจากเทือกเขาตะนาวศรีบริเวณด่านพระเจดีย์สามองค์ มีลำห้วยหลายสายไหลมาสมทบกับลำน้ำซองกาเลียไหลลงใต้ ผ่านอำเภอสังขละบุรี และไหลลงแม่น้ำแควน้อยที่สามสบ

ลำน้ำรันตี ไหลมาจากทิศตะวันออก มีต้นกำเนิดจากภูเขากันลุ่มน้ำแควน้อยกับแควใหญ่ ไหลมาบรรจบกับลำน้ำของกาเสียก่อน อีกประมาณครึ่งกิโลเมตรจึงไหลบรรจบเป็นลำน้ำแควน้อย

ภูมิประเทศโดยทั่วไปในกลุ่มน้ำแควน้อยเป็นภูเขาใหญ่น้อยเรียงสลับซับซ้อนและสูงชัน บางแห่งเป็นหน้าผาสูง บางแห่งเป็นที่ราบ ลำน้ำแควน้อยไหลผ่านภูมิประเทศที่สวยงาม มีน้ำตก มีห้วย และลำธารเล็ก ๆ ไหลลงลำน้ำเกือบตลอดสาย สภาพป่าส่วนใหญ่เป็นป่าไม้เบญจพรรณและป่าดงดิบ มีป่าไผ่แซมอยู่ทั่วไป มีป่าสงวนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าหลายแห่ง ได้แก่ ป่าสงวนแห่งชาติเขาช้างเผือก เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ป่าสงวนแห่งชาติห้วยเขย่ง ป่าสงวนแห่งชาติเขาพระฤๅษี เขاب่อแร่ และป่าสงวนแห่งชาติวังใหญ่-แม่น้ำน้อย กลุ่มน้ำแควน้อยตั้งอยู่ในทิศทางของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้

ลมที่พัดเข้ามาจะปะทะเทือกเขาตะนาวศรี ทำให้มีฝนตกหนาแน่นในเขตกลุ่มน้ำแควน้อยตอนบน ปริมาณน้ำที่ตกลงในกลุ่มน้ำแควน้อย เฉลี่ยตลอดปีมีค่าตั้งแต่ประมาณ ๑,๐๐๐ มิลลิเมตรที่ใกล้ตัวจังหวัดกาญจนบุรี ไปจนถึง ๕,๐๐๐ มิลลิเมตร หรือมากกว่าที่บริเวณห้วยบิล็อก ในท้องที่อำเภอทองผาภูมิ ซึ่งอยู่ต้นน้ำ

แม่น้ำแควใหญ่ เป็นลำน้ำสำคัญของจังหวัดกาญจนบุรียาวประมาณ ๓๘๐ กิโลเมตร บริเวณกลุ่มน้ำแควใหญ่ประกอบด้วยภูเขาและหุบเขาแคบ ๆ ตลอดจนที่ราบลุ่ม ซึ่งมีห้วยละหานและลำธารหลายสายไหลผ่าน มีพื้นที่รับน้ำถึง ๑๔,๘๐๐ ตารางกิโลเมตร ต้นน้ำแควใหญ่เกิดจากทิวเขาถนนธงชัยซึ่งเป็นเส้นกั้นอาณาเขตระหว่างประเทศไทยกับสหภาพพม่า ในท้องที่อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก จากนั้นไหลผ่านเขาสูงและป่าทึบลงทางทิศใต้เข้าเขตจังหวัดกาญจนบุรี ผ่านเขตอำเภอสังขละบุรี อำเภอทองผาภูมิ และอำเภอศรีสวัสดิ์มาบรรจบกับลำน้ำแควน้อยที่อำเภอเมืองกาญจนบุรี ตอนที่เรียกกันว่าปากแพรก ได้ชื่อใหม่ว่า "แม่น้ำแม่กลอง" แล้วจึงไหลผ่านจังหวัดราชบุรี ลงอ่าวไทยที่อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

สภาพภูมิประเทศสองฝั่งแม่น้ำแควใหญ่เป็นป่าเขา จึงมีแหล่งที่สงวนไว้เป็นอุทยานและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าหลายแห่ง เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง อุทยานแห่งชาติเขาสลอบ ซึ่งมีน้ำตกเอราวัณที่สวยงาม เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ ลำน้ำสาขาที่ไหลมาบรรจบกับแควใหญ่นั้นที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยขาแข้ง ซึ่งมีต้นกำเนิดอยู่ในเขตอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ไหลมาลงแควใหญ่ที่บริเวณขาแข้ง แก่งยาว

อำเภอศรีสวัสดิ์ ลำน้ำสาขาอีกสายหนึ่งคือ ลำตะเพิน มีต้นน้ำเกิดจากเขาปิ่นโต ในอำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี แล้วไหลบรรจบกับลำน้ำแควใหญ่ในท้องที่ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

แม่น้ำแม่กลอง เกิดจากแม่น้ำแควใหญ่และแควน้อยรวมทั้งสาขาต่าง ๆ ซึ่งล้วนมีต้นน้ำอยู่บริเวณ ชายแดนไทย-พม่า ไหลมาบรรจบกันที่อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ต่อจากนั้นจึงไหลผ่านจังหวัดราชบุรี ลงสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสงคราม ความยาวตลอดลำน้ำตั้งแต่จุดบรรจบกันของแควใหญ่และแควน้อย จนถึงปากอ่าวประมาณ ๑๓๒ กิโลเมตร พื้นที่รับน้ำปากแม่น้ำแม่กลอง ๓๐,๑๐๖ ตารางกิโลเมตร

แม่น้ำแม่กลองมีขนาดใหญ่กว่าลำน้ำแควใหญ่และแควน้อยรวมกันเพียงเล็กน้อย ดังนั้นในระหว่าง เดือนสิงหาคม-กันยายนของทุกปี จะมีน้ำปริมาณ มากในแม่น้ำแม่กลอง ทำให้น้ำล้นตลิ่ง ประกอบ กับภูมิประเทศทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำเป็นที่ราบลุ่ม กว้างใหญ่ โดยเฉพาะทางใต้อำเภอบ้านโป่ง ใน จังหวัดราชบุรีลงมา พื้นดินมีระดับต่ำกว่าตลิ่ง ประมาณ ๓-๔ เมตร น้ำที่ล้นตลิ่งในฤดูฝนไหลเข้าไปซังอยู่ ทำให้พื้นที่มีลักษณะเป็นอ่างชั่วคราว น้ำ ที่ล้นออกมานี้ยังไหลเข้าไปตามคูคลองต่าง ๆ ทำให้บริเวณพื้นที่ดังกล่าวเกิดสภาวะน้ำท่วมปีละไม่ ต่ำกว่า ๒ ครั้ง ก่อให้เกิดความเสียหายต่อพืชผลซึ่ง ราษฎรได้เพาะปลูกไว้เป็นประจำ ในบริเวณที่มี ทางรถไฟและทางหลวงจังหวัดอยู่ริมฝั่งซ้ายของ แม่น้ำและมีภูเขาอยู่ทางฝั่งขวา ทางน้ำในบริเวณ ดังกล่าวจะมีลักษณะเป็นคอคอด เมื่อเกิดสภาวะ น้ำท่วมท้นในลำน้ำแม่กลอง น้ำจะไหลไปสู่ที่ลุ่ม ทางฝั่งขวาของจังหวัดที่เรียกว่า ทุ่งเขางู ทำให้ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ ต้องเปลี่ยนมาทำนา ปรังหลังจากน้ำท่วมทุกครั้ง

ลักษณะภูมิประเทศของกลุ่มน้ำแม่กลอง คือบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางที่ใหญ่เป็นที่สองรองจากกลุ่ม น้ำเจ้าพระยา มีเนื้อที่ประมาณ ๓ ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๗ จังหวัด คือ กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม สมุทรสาคร นครปฐม และสุพรรณบุรี อาณาเขตของกลุ่มน้ำแม่กลอง ด้านทิศเหนือถึงจังหวัด ตาก ด้านทิศตะวันตกคือจังหวัดกาญจนบุรีไปจรดชายแดนพม่า ด้านทิศตะวันออก คือบางส่วนของจังหวัด อุทัยธานี สุพรรณบุรี และนครปฐม ส่วนใต้ถึงจังหวัดเพชรบุรี กลุ่มน้ำแม่กลองจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วน คือ กลุ่มน้ำแม่กลองตอนบน และกลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง แม่น้ำสำคัญในพื้นที่บริเวณกลุ่มน้ำแม่กลอง ได้แก่ แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำแควใหญ่ และแม่น้ำแควน้อย

ลักษณะภูมิประเทศฝั่งซ้ายแม่น้ำแม่กลอง เป็นที่ราบกว้างใหญ่มีความลาดเทเหมือนรูปพัด ทางตะวันออกจดแม่น้ำท่าจีน ทางใต้จดทะเล ส่วนฝั่งขวาเป็นที่ราบระหว่างทุ่งราบกับเทือกเขา มีความลาดเทลงไปทางใต้จดที่ราบของแม่น้ำเพชรบุรี

๒.๔. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประมวล บั้วสระและคณะ ทำการศึกษาวิจัยโครงการศึกษาแนวทางการจัดการน้ำลำห้วยหามแห ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม กรณีศึกษาบ้านนกเจ้า หมู่ที่ ๒ บ้านโสกเชือก หมู่ที่ ๓ บ้านสระ หมู่ที่ ๗ ตำบลโนนกกอก อำเภอกะชังบุรีรัมย์ จังหวัดชัยภูมิ (สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น)

ผลการวิจัยพบว่า ที่มาของปัญหาน้ำลำห้วยหามแห สาเหตุหลักคือเกิดจากจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ที่ขาดจิตสำนึกความรับผิดชอบ เห็นมูลค่าทางเศรษฐกิจมากกว่าคุณค่าทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรม จึงทำลายธรรมชาติที่เป็นทรัพยากรปาดน้ำลำห้วยหามแหด้วยการปลูกพืชเชิงเศรษฐกิจ เช่น ทำไร่อ้อย ปลูกพริก และพืชชนิดอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก ๆ ส่งเสริมการใช้ปุ๋ยเคมีทำลายหน้าดิน และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชไหลลงสู่แหล่งน้ำทำลายสิ่งมีชีวิต กลายเป็นคำใหม่ “ในน้ำมียา ในนามีหนี่” ส่งผลสู่ชุมชนก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายในภาคการเกษตร และการขุดลอกลำห้วยหามแห การสร้างฝายกักเก็บน้ำที่ขาดการมีส่วนร่วมเมื่อจัดเวทีประชุมโดยเชิญหน่วยงาน /องค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมถึงประชาชนในชุมชนมาร่วมแลกเปลี่ยนแนวคิด ปัญหาแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำที่เกิดขึ้น และการจัดการน้ำที่เหมาะสม การค้นหาบุคคลต้นแบบของกลุ่มผู้ใช้ลำห้วยหามแหหมู่ที่ ๒, หมู่ที่ ๓, หมู่ที่ ๗ ได้ข้อสรุปในการจัดการแก้ไข คือ กิจกรรมการสร้างเวทีร่วมกัน สร้างกฎกติการ่วมกัน ประกาศเจตนารมณ์ของกลุ่มผู้ใช้ น้ำ กำหนดพื้นที่ให้เป็นวังปลาถาวร และสัตว์ในน้ำ การอนุรักษ์น้ำ ลำน้ำ การฟื้นฟูประเพณีบุญสืบชะตาน้ำ การสร้างจิตสำนึก ทำให้พระกับชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากขึ้น ได้ค้นพบว่างานบุญยังเป็นรูปแบบที่ใช้แก้ปัญหาได้ เป็นจุดประสานใจอย่างแท้จริง พลังกลุ่มความสุข การฟังด้วยใจที่เคารพ กล่าวคือ ฟังคนอื่นพูดจนจบก่อนแล้วจึงนำเสนอความคิดของตนเอง เป็นการให้เกียรติคนพูดอันเป็นมงคลชีวิตเรื่องพหูสูต ๔ รู้จักใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายมากขึ้น มีจิตใจที่มองเห็นคุณค่าและประโยชน์จากธรรมชาติ จัดการน้ำลำห้วยหามแหอย่างเหมาะสมโดยการมีส่วนร่วมผ่านพุทธธรรมได้อาศัยวิธีการต่อไปนี้ในการผลักดันให้งานไปสู่ความสำเร็จ หลักการนั่งสมาธิ และการสนทนาธรรมก่อนและระหว่างการประชุม มีผลทำให้จิตใจสงบ มีสมาธิในการฟัง มีความสุขกับการแลกเปลี่ยนงานวิจัย ดูได้จากที่นักวิจัยพยายามสื่อความหมาย และการแสดงออก การทำความดี อดทน มีความเพียรพยายาม เมตตาช่วยเหลือจิตสำนึก ทำให้ดีสุดแม้ว่าจะเหนื่อยหนัก แต่สุดท้ายก็ประทับใจที่ตนเองจะได้มีส่วนร่วมเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาทางสังคมปฏิบัติในสัมมาอาชีวะกับวิถีชีวิตประจำวัน งานวิจัยไม่เคยปิดกั้นการมีส่วนร่วมและพร้อมให้ออกสกับบุคคลทั่วไป ข้อมูลจากงานวิจัยทำให้เห็นรูปธรรมของการจัดการลำห้วยหามแหดังนี้ ๑) เพิ่มปริมาณฝายอย่างน้อย ๔ ฝายเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนได้จริง ๒) สนับสนุนให้มีเกษตรกรต้นแบบประหยัดน้ำ (เกษตรวิถีดั้งเดิม) เหมาะสำหรับภูมิโนนที่ขาดแคลนน้ำอยู่ได้อย่างมีความสุขและไม่มีหนี้สิน ๓) สนับสนุนภาคประชาชนให้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเช่น “กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำลำห้วยหามแห”

หนูเมฆ ปลื้มวงศ์ และคณะ ทำการศึกษาวิจัยโครงการตามรอยเส้นทางน้ำผุด กรณีศึกษา การจัดการน้ำผุดนาเลา ตำบลคอนสาร อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ (สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น)

ผลการวิจัย พบว่า จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่หลาย ๆ ท่านต่างระบุตรงกันว่า เส้นทางสายน้ำผุดนาเลา ต้นน้ำจะอยู่บริเวณถ้ำสายใจในตำบลทุ่งลุยลาย อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นต้นน้ำเดียวกันกับถ้ำห้วยอีมิด ผ่านเส้นทางน้ำใต้ดิน ภูเขาหินปูนภูเขาผักหนาม และมาผุดขึ้นที่น้ำผุดนาเลาผ่านโรงเรียนคอนสารวิทยาคม บรรจบกับบ้านคลองดง อีกส่วนหนึ่งไหลลงสระใหญ่และลอดผ่านถนนหลายเลข ๑๒ สายชุมแพ-หล่มสัก ผ่านบ้านนาเลา บ้านนาเกาะ ไหลไปบริเวณหลังโรงเรียน ไหลผ่านหน้าสถานีตำรวจ ผ่านหน้าที่ว่าการอำเภอ ข้ามถนนผ่านโรงเรียนบ้านคอนสาร ไหลไปลงวัดสวนหมากและบ้านนาตง แล้วไหลลงลำน้ำเขิน

สาเหตุ ปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงเส้นทางน้ำผุด

- ๑) มีกำแพง/ฝายปูนกัน เพราะการที่ฝายปูนกันจะทำให้น้ำไหลไม่สะดวก และเศษตะกอนดินที่ออกจากตาน้ำจะเข้าไปทับถมและปิดกั้นตาน้ำเหมือนเดิม
- ๒) ป่าต้นน้ำเปลี่ยนแปลง คือ มีการทำลายป่าต้นน้ำ โดยมีการสัมปทานโรงโม่ เนื่องจากต้นน้ำของน้ำผุดมาจากถ้ำสายใจ ตำบลทุ่งลุยลาย และเส้นทางน้ำใต้ดินไหลผ่านบริเวณเทือกเขาภูผาผักหนาม การระเบิดหินก็มีความเป็นไปได้ในการทำให้เกิดแรงสั่นสะเทือน และชั้นหินทรุดตัวปิดทางน้ำไว้ทำให้ไหลไม่สะดวก หรือแม้กระทั่งทำให้ปิดทางตามน้ำบริเวณนั้น ๆ
- ๓) ปลุกพืชทำการเกษตรมากบริเวณน้ำผุด และบริเวณที่น้ำผุดไหลผ่าน ทำให้น้ำถูกดึงไปใช้มาก เช่น มีชาวบ้านที่มีที่ดินใกล้น้ำผุดใช้เครื่องสูบน้ำจากหัวน้ำผุด ขณะเดียวกันบริเวณที่มีน้ำผุดไหลผ่านก็เกิดคลองขอยมากมายเพื่อดึงน้ำเข้าพื้นที่ตัวเอง โดยไม่มีการจัดการร่วมกัน วัฒนธรรมการตามน้ำซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการน้ำแบบดั้งเดิมของชุมชนไทคอนสารที่ได้ใช้น้ำผุดนาเลาก็ได้เลือนหายไปบางแห่งน้ำจึงไม่ไหลผ่าน
- ๔) เปลี่ยนเส้นทางน้ำ/ถมเส้นทางเดิมเป็นสาเหตุหนึ่ง เช่น คลองหน้าที่ว่าการอำเภอที่ถูกถม ไม่มีร่องรอยของคลองเดิม เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้น้ำผุดไม่สามารถไหลผ่านได้
- ๕) ขาดการดูแลเอาใจใส่คลองน้ำ เมื่อน้ำไหลไม่สะดวกหรือไม่ไหลผ่าน การดูแลก็ปล่อยปละละเลยปล่อยให้เศษดิน เศษวัชพืชปกคลุม และตื้นเขินในที่สุด
- ๖) ถนนหมายเลข ๑๒ สายชุมแพ-หล่มสัก ทำให้การระบายน้ำจากน้ำผุดไม่สะดวก ทางน้ำแคบกว่าเดิมและต้องแบ่งหลายคลองทำให้แรงน้ำส่งช้าลง

ผลกระทบด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ภายหลังจากการหายไปของน้ำผุด

๑) ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กล่าวคือ จากเดิมสมัยเมื่อน้ำผุดไหลผ่านสวนหลังบ้าน สวนหลังบ้านเปรียบเสมือนซูเปอร์มาร์เก็ตขนาดใหญ่ที่มีพืชผักพื้นบ้านต่าง ๆ มากมาย เช่น ผักหนาม ผักกูด ข่า มะเขือพวง ปลาหลากหลายชนิดพันธุ์ มีทั้งกุ้ง หอย ปู ความอุดมป่าไม้ที่น้ำผุดไหลผ่านถือเป็นแหล่งอาหาร มีต้นหมาก เฟิร์น มะพร้าว ใผ่เลี้ยง

ข้า ผักกูด ผักหนาม ต้นบั้งนั้ง มะเขือพวง กระเพรา โหระพา แมงลัก จำปาขาว บูนิน ปลาชิว ปลาช่อน ปลาหมอ แมลงปอ ฯลฯ ชาวบ้านจะมีรายได้จากการขายพืชผักต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อน้ำผุดไม่ไหลผ่าน สวนหลังบ้านหายไปกลายเป็นที่ว่างเปล่า ปลุกอะไรไม่งาม เนื่องจากขาดน้ำ นอกจากนี้แหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านก็หายไปด้วย ความมั่นคงทางอาหารที่เป็นพืชผักดั้งเดิมและสัตว์น้ำที่เป็นอาหารของชาวบ้านลดลง เช่น ปลากัง กุ้งฝอย ปลาหมอ ผักกูด ผักหนาม ไม่มีไว้ให้เก็บขายเพื่อเป็นรายได้อีกต่อไปและหายากขึ้น จะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านซื้ออาหารจากรถสามล้อขายกับข้าวแทนที่อาหารจากสวนหลังบ้าน

๒) ผลกระทบด้านสังคม วิถีชีวิต

นอกจากนี้รูปแบบการตามน้ำ ความสัมพันธ์แบบพี่น้องเครือญาติก็ไม่เหมือนเดิม สังคมชนบทกลายเป็นต่างคนต่างอยู่ ไม่ปรึกษาหารือกันเหมือนเดิม ไทคอนสารใช้ชีวิตแบบเร่งรีบเกินไป (เข้าสู่สังคมทุนนิยม บริโภคนิยม)

๓) ผลกระทบต่อคนในชุมชน

สิ่งที่เห็นได้ชัดเจน คือ การพบปะกันระหว่างชุมชนห่างหายไป ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่มีเหมือนเดิม เช่น เห็นได้จากการเข้าไปขอเก็บผัก เก็บหมากในสวน หรือการหาปลาในคลองน้ำผุด จะขอกันไม่ได้เหมือนเดิม กฎกติกาที่เคยใช้ร่วมกันในการแบ่งปันน้ำไม่มีเหมือนเดิม ทุกคนหากอยากใช้น้ำต้องระบายน้ำกันเอง ใครเอาได้มากก็ไม่มีการแบ่งปันกัน ไม่มีการตามน้ำเหมือนเดิม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชนก็ค่อยเลือนหายไปด้วย

รูปแบบแนวทางการฟื้นฟูการจัดการน้ำผุด

- ๑) มีการทะลายสิ่งกีดขวางทางน้ำผุด คือ ทุบก้าแพงกันบริเวณหัวน้ำผุดเพื่อไม่ให้เกิดกั้นทางน้ำ
- ๒) ให้มีการลอกคลองน้ำผุดเดิมโดยใช้แรงงานคน เพื่อให้ น้ำไหลไปถึงบ้านคอนสารเหมือนเดิม หลังจากนั้นจะมีการลอกคลองทุกปีให้เป็นประเพณีที่ทำสืบทอดกันมา
- ๓) จัดให้มีกฎกติกาในการจัดการน้ำในรูปแบบคณะกรรมการชาวบ้านที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและกลุ่มผู้ใช้น้ำ
- ๔) อนุรักษ์หัวน้ำผุดไม่ให้คนหรือนักท่องเที่ยวลงไปอาบเล่น โดยการกั้นพื้นที่ดังกล่าวไม่ให้คนลงไปเล่น รวมทั้งมีการตั้งกฎกติกาในการดูแลรักษาร่วมกัน
- ๕) มีการปลูกป่าบริเวณหัวน้ำผุดโดยเฉพาะพันธุ์ไม้ท้องถิ่นพื้นบ้านดั้งเดิมเป็นหลัก
- ๖) ให้มีการย้ายร้านอาหารที่บริเวณน้ำผุดออกมาด้านนอก บริเวณที่จัดระเบียบไว้ให้เพื่อเป็นการรักษาความสะอาดบริเวณหัวน้ำผุด
- ๗) จัดพิธีบวงสรวงศาลเจ้าปู่ น้ำผุดทุกปี

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

๔.๑. บริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ก. ประวัติความเป็นมาของชุมชน

อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี อำเภอสุดเขตแดนตะวันตก เดิมชื่อเมืองสังขละบุรี มีเจ้าเมืองเป็นชาวกะเหรี่ยงโพลั่ว คือพะเจียงโปรย ราชทินนาม คือพระศรีสุวรรณ ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอสังขละบุรี นายอำเภอคนแรกจึงเป็นชาวกะเหรี่ยงโพลั่ว แบ่งการปกครองออกเป็น ๓ ตำบล ได้แก่

- ๑) ตำบลหนองลู (เพี้ยนมาจากคำว่า หนองหลุ หมายถึงบึงหรือหนองน้ำที่มีต้นปรังขึ้นอยู่)
- ๒) ตำบลปรางผล (เพี้ยนมาจากคำว่า ปล่องผะเล หมายถึงที่โล่งกว้าง หรือทุ่งหญ้ากว้าง)
- ๓) ตำบลไล่โว่ (เพี้ยนมาจากคำว่า ไล้โหว่ หมายถึงหิน หรือผาสีแดง)

การปกครองชาวกะเหรี่ยงโพลั่วตำบลไล่โว่ จากเอกสารบรรยายข้อสรุปข้อมูลพื้นฐานและสภาพทั่วไปขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับตำบลไล่โว่ไว้ดังนี้

“ตำบลไล่โว่ อยู่ทางทิศเหนือของตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี มีพื้นที่ประมาณ ๑,๗๓๒.๕๘ ตารางกิโลเมตร คิดเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ๑๒,๗๐๐ ไร่ ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงโพลั่ว”

แบ่งการปกครองเป็น ๒ ระยะคือ ระยะเริ่มต้น (๒๔๔๕-๒๔๙๖) และระยะปัจจุบัน (๒๔๙๖-๒๕๕๙) ในระยะเริ่มต้นหลังจากมีการแต่งตั้งกิ่งอำเภอสังขละบุรีขึ้นมาเป็นอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้มีการแบ่งการปกครองออกเป็น ๒ ตำบลโดยยึดลำน้ำแม่กะตริย (ชาวบ้านเรียก แม่กะสะ) เป็นเกณฑ์ในการแบ่ง คือ

- ๑) ตำบลไล่โว่ (เพี้ยนมาจากคำว่า ไล้โหว่ หมายถึงหิน หรือผาสีแดง) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของลำน้ำแม่กะตริย มีกำนันปกครองติดต่อกันมาจนถึงปัจจุบันจำนวน ๑๑ คน (๒๔๔๕-๒๔๙๖) ได้แก่ ๑) กำนันย่องโหว่ ๒) กำนันเวียตา ๓) กำนันเท่ง ๔) กำนันเจียน ๕) กำนันเอ่งบ่า ๖) กำนันสำจี ๗) กำนันไต่เลาะ ๘) กำนันชะจุง ๙) กำนันไมตรี เสดะพันธ์ (เอ่อหย่อง) ๑๐) กำนันอานนท์ (เหียงละมุง) และ ๑๑) กำนันไพบูลย์ ช่วยบำรุงวงศ์ (โจเอหัง) ประกอบด้วยหมู่บ้านต่าง ๆ (พ.ศ. ๒๔๔๕-๒๔๙๖) ดังนี้ ๑) หมู่บ้านองชาเผิง (ชายหม้อ) ๒) หมู่บ้านไล่โหว่ (ผาสีแดง) ๓) หย่อมบ้านเล็งชิง (ตายสามสิบคน) ตั้งแต่เริ่มรับศาสนาพุทธสมัยตะลหะโควพู้จุงยุ (เถาะไขวะใสะคูหมุ่ซ่า หมายถึงยกเลิกการบูชาญ) ต่อมาเป็นหมู่บ้านชาหละหะ (ไม้จักตอก) ๔) หมู่บ้านที่มุคี่ (ต้นน้ำมุคี่) ๕) หมู่บ้านทุผุง (เขาล้อมรอบ) ๖) หมู่บ้านสะเน่ฟุง (ท่าแพ) ๗) หมู่บ้านกองหม่องทะ (ปลายน้ำกองหม่อง) ๘) หมู่บ้านไล่วาทอง (เขาไฟสีเหลือง) ๙) หมู่บ้านโก้วทะเต็ง (ต้นโก้วทะเต็ง) และ ๑๐) หมู่บ้านที่พูโซ้ว (ต้นทองหลาง)

- ๒) ตำบลลังกาหรือชาวบ้านเรียก เลียงเก่า หมายถึงด้านเก็บภาษี หรือที่ชุมนุมสังสรรค์ ตั้งอยู่ทางฝั่งเหนือของลำน้ำแม่กษัตริย์ (แมกะสะ) ต่อมาได้ยุบรวมกับตำบลไโลโว ในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ มีกำนันปกครองมาแล้วจำนวน ๕ คน ได้แก่ ๑) กำนันเมียะเพอ ๒) กำนันทุ่งเคย์ ๓) กำนันโปะเหยียง ๔) กำนันปวยไต และ ๕) กำนันก้องนุ

เมื่อตำบลลังกาได้ถูกยุบรวมกับตำบลไโลโว ทำให้หมู่บ้านในเขตปกครองถูกรวมไปเป็นหมู่บ้านในเขตปกครองของตำบลไโลโวไปด้วย ได้แก่

- ๑) หมู่บ้านหมิงเซ็ง หมายถึง ดันหว่าที่ขึ้นตามริมห้วย
- ๒) หมู่บ้านทิล่ป่า หมายถึง แม่น้ำที่ไหลผ่านหินผาลำห้วยแมกะสะ (ไม่ใช่หิน กรวด หวาย)
- ๓) หมู่บ้านปร่งดี หมายถึงลำห้วยปร่งดี
- ๔) หมู่บ้านนงโนไฟ หมายถึงซื้อดอกไม้สีขาวคล้ายดอกจำปา
- ๕) หมู่บ้านกุ่มเสาะ หมายถึง วังน้ำตกเสียงดัง
- ๖) หมู่บ้านเลียงเก่า หมายถึง ด้านเก็บส่วย /ภาษี
- ๗) หมู่บ้านจะแก หรือหมู่บ้านหินตั้ง หมายถึง การประสบความสำเร็จ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนที่ราบสูง ทำให้เห็นยอดเขาเป็นหินตั้งอยู่
- ๘) หมู่บ้านกุ่มยองรีไถ่แม่น้ำสุริยะ
- ๙) หมู่บ้านที่ทะบอง หมายถึง แหล่งน้ำที่มีลูกออดชุม

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ มีหมู่บ้านยุบไป ด้วยไม่มีผู้คนอาศัย จนเหลืออยู่เพียง ๖ หมู่บ้านในสมัยกำนันไมตรี เสดะพันธ์ คือ หมู่ ๑ หมู่บ้านสะเนพอง, หมู่ ๒ หมู่บ้านกองม่องทะ, หมู่ ๓ หมู่บ้านเกาะสะเต็ง, หมู่ ๔ หมู่บ้านไโลโว - ซ่าละวะ, หมู่ ๕ หมู่บ้านทิล่ป่า, หมู่ ๖ หมู่บ้านจะแก

จากไโลโวสู่หมู่บ้านเกาะสะเต็ง

เกาะสะเต็ง เป็นชื่อเรียกที่เพี้ยนมาจากคำว่า โกวเถอะเต็ง ซึ่งเป็นชื่อเรียกพรรณไม้ชนิดหนึ่งที่ขึ้นอยู่ตลอดริมลำห้วยเขอเหาะ (ทางการเรียกห้วยโรค์) มีใบเรียวยาว กลีบดอกฝอยสีขาวเป็นช่อห้อยลงมาเหมือนทรงระฆังคว่ำหรือร่ม ออกดอกเป็นช่อในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน มีรากที่แข็งแรงสามารถต้านทานแรงน้ำในฤดูน้ำหลากได้เป็นอย่างดี ช่วยชะลอการพังทลายของตลิ่งหรือหน้าดิน (ชื่อไทยเรียกว่า ต้นพญาไม้ น้ำ) คำว่าโก้ว หมายถึงโลก แผ่นดิน หรือปากก็ได้ ส่วนเถอะเต็ง มีความหมายว่า ฉัตร โกวเถอะเต็งอาจแปลว่า ต้นฉัตร ถ้าเต็ง คำเดียวโดด ๆ อาจแปลได้ว่าป่าดิบ เป็นต้น เกาะสะเต็งจึงเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ กลางป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฝั่งตะวันตก ในเขตตำบลไโลโว อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ประชากรทั้งหมดเป็นชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง คาดกันว่าได้อาศัยตั้งบ้านเรือนมายาวนานมากกว่า ๑๗๐ ปีราว พ.ศ. ๒๓๘๓ (อ้างถึงวิถีไพล่ทุ่งใหญ่นเรศวร : กรณีศึกษาบ้านเกาะสะเต็ง โดย พุทธิ ลิขหาชีวะ) เป็นระยะใกล้เคียงกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลไโลโว เช่น หมู่บ้านสะเนพอง หมู่บ้านกองม่องทะ เป็นต้น

การดำรงชีวิตในอดีตเป็นลักษณะอพยพเคลื่อนย้ายไปตามการทำไร่หมุนเวียนในแต่ละปีจึงทำให้หมู่บ้านมีพื้นที่การทำไร่หมุนเวียนเป็นอาณาบริเวณกว้างตามเชิงเขา หุบเขา และไหล่เขา ติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ อีกหลายหมู่บ้าน นอกจากนี้ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ การเกิดโรคระบาด ความ

หาวดกกล้วยสงครามญี่ปุ่น ภัยคอมมิวนิสต์ ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ต้องย้ายหมู่บ้านไปอยู่ที่อื่นเป็นครั้งคราว ทำให้เกาะสะเก็ดกลายเป็นหมู่บ้านร้างผู้คนไปนานหลายปีจนเมื่อเหตุการณ์สงบลง ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็จะกลับมา แต่อีกหลายครอบครัวก็เลือกที่จะอยู่ในหมู่บ้านอื่นกับญาติ ๆ ของตนต่อไป

จากคำบอกเล่าของคุณยายมะง่วยแจ้ง ไทรสังขสินธิติ ซึ่งเป็นลูกหลานชาวทิพู่โซ่ เล่าให้ฟังว่า ในสมัยเด็ก ๆ นั้น คุณยายเกิดที่โรงหล่อทองหล่อตี่ (ต้นน้ำรันตี) เหนือกุ่มะซัวร์ หมู่บ้านกองม่องทะ เนื่องจากการดาของคุนยายและญาติ ๆ อีกหลายครอบครัวจากหมู่บ้านทิพู่โซ่เกิดหาวดกกล้วยสงครามญี่ปุ่นจึงพากันหนีลงไปอยู่ที่โรงหล่อทอง คุนยายจึงเกิดและเติบโตที่นั่น ต่อมาได้ย้ายลงมาอยู่ที่หมู่บ้านกองม่องทะตามผู้ปกครอง ในสมัยเด็ก ๆ คุนยายได้ตามผู้ปกครองไปทำไร่ตามพื้นที่ต่าง ๆ บางครั้งก็ขึ้นมาถึงหมู่บ้านเกาะสะเก็ด คุนยายเล่าว่ามีบ้านอยู่ไม่กี่หลัง เท่าที่จำได้ ได้แก่

- ๑) บ้านพุ้อเสาะจี โชคศรีเจริญ บิดาของอาสุวรรณ โชคศรีเจริญ (ย้ายไปอยู่กองม่องทะ)
- ๒) พียนองหง่วยละ พี่ยไมเอา คุนย่าของลุงโจอีเหียง สุขเจริญประเสริฐ (บวชเป็นแม่ชีย้ายลงไปกองม่องทะ)
- ๓) พู้อ้อย (อาของลุงเซงหงไฟ ก้องสนั่นเมือง) (เสียชีวิตที่ไถ่บ่วง)
- ๔) หม่องโจเนล่า (น้ำชายของอาสุวรรณ โชคศรีเจริญ) (ขึ้นไปอยู่ฆ่าหละหะ เสียเมื่ออายุได้ ๘๐ กว่า ๒๕๕๘)
- ๕) พียนองโอวพุ้อโจเนแจ้ง (บิดามารดาของลุงเซงหงไฟ ก้องสนั่นเมือง)
- ๖) พี่ยดู่ หม่องยาส่วย (คุนย่าของกำนันไพบูลย์ ช่วยบำรุงวงศ์ กำนัน ต.ไถ่บ่วงปัจจุบัน)
- ๗) ผู้ป้อผ่องเยะ (ลงไปอยู่ทางจองอ้ว พ่อของโจหละเปียวอยู่บ้านไถ่บ่วง)
- ๘) พี่ยบือนองจำปุย (มารดาของลุงหนึ่งละโก่ง บ้านอยู่ที่ไถ่บ่วง) ปลุกบ้านอยู่ตรงข้ามบ้านของนายชลา ไทรสังขสินธิติ ในปัจจุบัน

ต่อมาคุนยายมะง่วยแจ้งย้ายลงไปอยู่เกริงไต่ทะ (หมู่บ้านหนองโป่งโด่ง) ติดอำเภอสังขละบุรีตามบิดา และใช้ชีวิตจนมีครอบครัวและลูกอีก ๔ คน หลังจากมีการสร้างเขื่อนเขาแหลม (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นเขื่อนวชิราลงกรณ์) ในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ทางกรมได้เวนคืนที่ดินและหาที่ทำกินแห่งใหม่ให้คือที่หมู่บ้านห้วยมาลัย ต.หนองลู อ.สังขละบุรี แต่เนื่องจากไม่มีญาติคนใดยอมย้ายไปอยู่ในที่ดินที่รัฐจัดสรรให้ แต่เลือกที่จะขึ้นเหนือตามสายน้ำห้วยรันตีไปอาศัยอยู่กับญาติ ๆ ทางหมู่บ้านกองม่องทะ โดยค่อย ๆ ขยับขึ้น หนีน้ำทีละน้อย จากกุ่มะ ไปกุ่มะโครง และจากกุ่มะโครงส่วนหนึ่งไปอาศัยอยู่กับญาติที่หมู่บ้านกองม่องทะ และอีกส่วนหนึ่งขึ้นมาอยู่ที่ไถ่บ่วง จากนั้นถึงขยับขึ้นสู่หมู่บ้านเกาะสะเก็ดตามลำดับ สำหรับคุนยายขึ้นไปอยู่กับญาติที่หมู่บ้านกองม่องทะ เนื่องจากลูก ๆ กำลังเรียนหนังสือทั้ง ๔ คน แต่หลังจากที่ลูกเรียนจบ ป.๖ กันหมดก็ได้ย้ายขึ้นมาอยู่ที่หมู่บ้านเกาะสะเก็ดเป็นการถาวรในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ในช่วงแรกนี้หมู่บ้านเกาะสะเก็ดมีบ้านเรือนเพียง ๒ ครอบครัว คือ บ้านหม่องเนล่ง พิทักษ์พฤกษ์ชล และบ้านอาสุวรรณ โชคศรีเจริญ ครอบครัวที่ย้ายหนีน้ำขึ้นมาอยู่ในหมู่บ้านเกาะสะเก็ด มาจากสองหมู่บ้านหลักคือ เกริงไต่ทะ กับเกริงสะตา

ครัวเรือนที่มาจากเกริงไต่ทะ พร้อมบุตรหลาน ได้แก่

- ๑) หม่องเนสะตุง (สุเทพ สาลี อดีตผู้ใหญ่บ้านเกริงไต่ทะ)
- ๒) หม่องโจปะเซง ไทรสังขสินธิติ

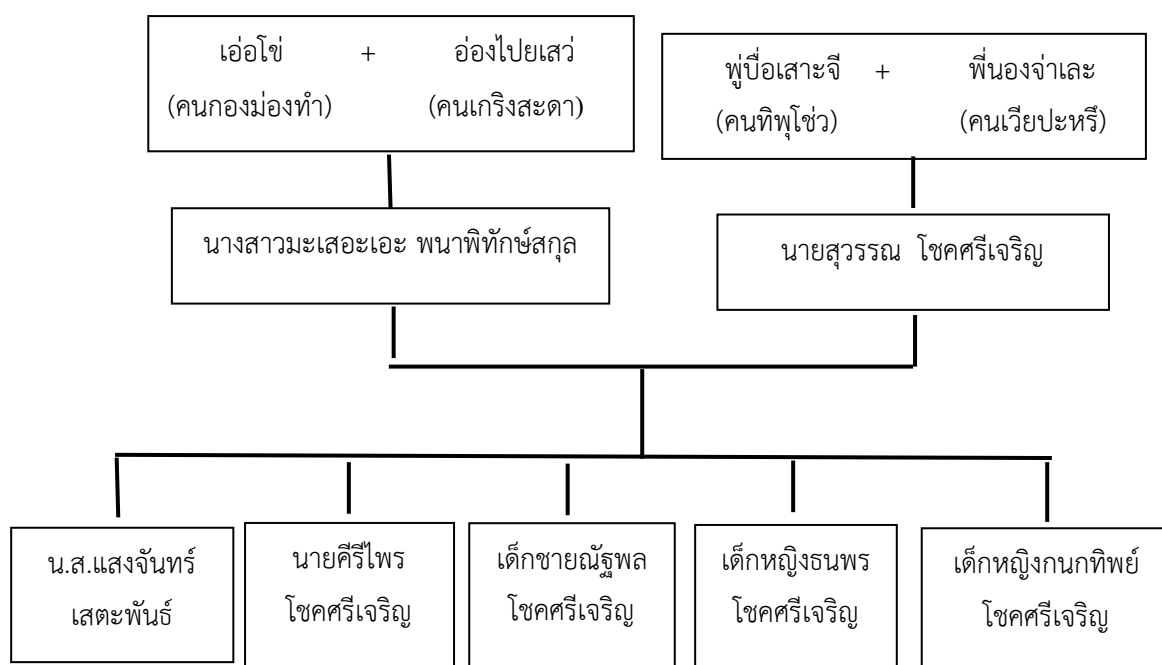
- ๓) พียนองนิพุ พรหมมี
- ๔) พู่เจ้าเม็ง สุดก้อง
- ๕) หม่องโจ้ประช่วย –นางมะง่วยแจ้ง ไทรสังขสินธิติ
- ๖) พี้ยมะเส่ง ไทรสังขดำรงพร

ครัวเรือนที่มาจากเกริงสะดา พร้อมบุตรหลาน ได้แก่

- ๑) หม่องโจ้เซ่งโจ้ –นางมะจีผัว ขจัดพิษภัย
- ๒) ผู้พะโล่ง พนาพิทักษ์สกุล (คนปริงกาสี)
- ๓) พู่สำเส่ง–พียนองเสาะเปว ทองผาชะง่อน (คนสะเนพ่อง)
- ๔) พู่ป้อส่วยเมีย ไทรสังขดำรงพร (คนที่มูคี่)
- ๕) พี้ยมะเวยโจ้ (ปทุมมาศ) ไทรสังขดำรงพร
- ๖) ห่งนองโพค้อ (คนที่มูคี่)
- ๗) หม่องแส่ว (คนทางพม่า)

รวมมีครัวเรือนทั้งหมดขณะนั้น ๒๔ ครัวเรือน

ตัวอย่างโครงสร้างครอบครัวอัสววรรณ โชคศรีเจริญ

หากจะสืบค้นประวัติการมีอยู่ของหมู่บ้านว่าเกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใดนั้น หาข้อมูลหรือหลักฐานสนับสนุนได้ยากเต็มที ส่วนใหญ่เป็นเพียงคำบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันเท่าที่พอจะหาได้ จึงได้รวบรวมข้อมูลโดยคร่าว ๆ ดังนี้

บุคคลสำคัญของหมู่บ้านเกาะสะเต็งตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน

๑) ผู้นำทางศาสนา ความเชื่อและจิตวิญญาณ ได้แก่ หลวงพ่อมือใจซ่ง ไม่ทราบปีแน่ชัด, ผู้ย่องไอ, หลวงพ่อมือใจป้อ (๒๕๓๐-๒๕๕๓) และ หลวงพ่อมือใจอีเอะ (๒๕๕๔-๒๕๕๙)

๒) ผู้ปกครอง / ผู้ใหญ่บ้าน

ปู่เนี่ยเอ่งโท	ผู้ใหญ่บ้านโก้วทะเต็ง
ปู่ใจโตโกว	ผู้ใหญ่บ้านทิพูโซว์
หม่องใจปี้	ผู้ใหญ่บ้านโก้วทะเต็ง
นายไมตรี เสดะพันธ์	ผู้ใหญ่บ้านโก้วทะเต็ง/ กำนันตำบลไล่โว่
นายสุวรรณ โชคศรีเจริญ	ผู้ใหญ่บ้านโก้วทะเต็ง
นายอภิวันท์ ไทรสังขสินธิติ	ผู้ใหญ่บ้านโก้วทะเต็ง

ข. สภาพภูมิประเทศ

ที่ตั้ง-อาณาเขต

เกาะสะเต็งตั้งอยู่ในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฝั่งตะวันตกของจังหวัดกาญจนบุรี อยู่สูงเหนือระดับน้ำทะเลประมาณ ๓,๐๐๐ ฟุต (อ้างอิงวิถีไผ่ลั่ว ทุ่งใหญ่นเรศวร : กรณีศึกษาหมู่บ้านเกาะสะเต็ง นางสาวพุทธดี ลิขิตาชีว) มีภูเขาล้อมรอบ มีลำห้วยเขอะเหาะไหลผ่านกลางหมู่บ้าน พื้นที่ราบส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นที่สร้างบ้านเรือนและทำนาทำสวน ส่วนพื้นที่ตามไหล่เขา เชิงเขารอบหมู่บ้านเป็นที่ทำไร่หมุนเวียน ทำพืชสวนผสม เช่น หมาก ทูเรียน กาแฟ เป็นต้น และมีอาณาเขตของหมู่บ้านติดต่อกับหมู่บ้านโดยรอบดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	หมู่บ้านหมิงเซ้ง, หมู่บ้านทิลี่ป่า
ทิศใต้	ติดต่อกับ	หมู่บ้านกองม่องทะและหมู่บ้านสะเน่ฟุ้ง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	หมู่บ้านไล่โว่ - ช่าหละหะ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ทุ่งใหญ่นเรศวรฝั่งตะวันตก

ค. ลักษณะโครงสร้างประชากร

หมู่บ้านเกาะสะเต็งเป็นเพียงหมู่บ้านเล็ก ๆ หมู่บ้านหนึ่งในตำบลไล่โว่มาแต่อดีตประมาณ ๕-๖ ครั้วเรือน มีการอพยพโยกย้ายตามที่เพาะปลูก และการลี้ภัยโรคหิวหวัระบาด ทำให้ต้องอพยพไปอยู่หมู่บ้านหรือห้อมบ้านใกล้เคียง เช่น ทิพูโซว์ โลงหล่องเครง ปล่องผะเล เหนือหมู่บ้านกองม่องทะหรือลงไปอยู่ทางหมู่บ้านเกริงไต่ทะ (นุงโป่งโด่ง) เกริงสะดา ทางตอนใต้หมู่บ้านกองม่องทะ บางส่วนย้ายไปอยู่หมู่บ้านสะเน่ฟุ้ง เป็นต้น

ประชากรของหมู่บ้านเกาะสะเต็งในอดีตมีครัวเรือนอยู่ไม่แน่นอนและไม่มากเหมือนในปัจจุบัน จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน บอกว่า เนื่องจากโก้วทะเต็งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงกับหมู่บ้านอื่นปัจจุบันนี้คนที่มียายุเกิน ๓๐ ปีขึ้นไปส่วนใหญ่เกิดและเติบโตมาจากหมู่บ้านอื่นเช่น หมู่บ้านหนองโป่งโด่ง (เกริงไต่ทะ) หมู่บ้านเกริงสะดา หมู่บ้านทิลี่ป่า หมู่บ้านทิมูคี เป็นต้น ก่อนที่จะโยกย้ายตามผู้ปกครองมาลงหลักปักฐานสร้างบ้านที่เกาะสะเต็ง ดังนั้นประชากรดั้งเดิมของหมู่บ้านเกาะสะเต็งจึงมีอยู่

เพียงไม่กี่ครัวเรือน ในเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๒๙ มีครอบครัวอยู่ ๑ หลัง คือ บ้านลุงหม่องเนจุง (สัมภาษณ์ ยายนองมะง่วยเจ้ง) นอกนั้นไปอยู่ที่อื่น

จำนวนประชากรที่อยู่ในหมู่บ้านข้อมูลการถือสัญชาติ (ข้อมูลปี ๒๕๕๙)

จำนวนครัวเรือน ๕๗ ครัวเรือน

เพศ	อายุ	ทร.๑๔	ทร.๑๓ /ไม่มี สถานะทาง ทะเบียน	ผู้สูงอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป	ผู้พิการ	รวม (คน)
ชาย	๑๘-๖๐ ปี	๑๓๕	๖	๘	๒	๑๕๐
หญิง	๑๘-๖๐ ปี	๑๒๙	๗	๙	๑	๑๔๖
เด็กชาย	แรกเกิด -๑๗ ปี	๔๘	-	-	-	๔๘
เด็กหญิง	แรกเกิด -๑๗ ปี	๕๒	-	-	๑	๕๓
รวมประชากรทั้งหมด		๓๖๔	๑๓	๑๗	๔	๓๙๘

ที่มา ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านเกาะสะเต็ง หมู่ ๓ ต. ไกลโว อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี

ระบบครอบครัวและเครือญาติ ความสัมพันธ์ภายในชุมชน และการอยู่ร่วมกัน

หมู่บ้านเกาะสะเต็งมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย ประกอบด้วยพ่อแม่ ลูก ปู่ย่า ตายาย ญาติพี่น้อง อยู่ร่วมกัน หรือสร้างบ้านเรือนในละแวกใกล้เคียงกัน เกือบทั้งหมดประกอบอาชีพทำไร่หมุนเวียน มีวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่เชื่อมโยงเป็นเครือญาติและวัฒนธรรมชุมชนชาวกะเหรี่ยงเข้าด้วยกัน

ชาวชุมชนบ้านโก้วทะเต็ง ยังยึดมั่นในกฎจารีตประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามตามหลักศาสนาพุทธ และคติความเชื่อเกี่ยวกับจิตวิญญาณ หรือการไหว้ผี ยึดหลักผัวเดียวเมียเดียว ตามธรรมเนียมนิยมของการสร้างครอบครัวของที่นี่ คือการสู่ขอโดยจะมีค่าสินสอดหรือไม่ก็ได้ แต่พิธีกรรมที่สำคัญที่สุดคือการไปไร่ หรือการบอกกล่าวที่ชาคองซา คือแม่ธรณีและแม่พระคงคา ส่วนการแต่งงานจะจัดมีขึ้นหรือไม่ก็ได้แล้วแต่ความสะดวกของครอบครัวบ่าวสาว เมื่อแต่งงานแล้วมักนิยมให้ฝ่ายชายเข้าบ้านฝ่ายหญิงก่อนและต้องเปลี่ยนการถือผีมาเป็นของฝ่ายหญิง ไม่มีการสร้างเรือนหอออกไปอยู่เองต่างหาก ถือเป็นการนำแรงงานเข้าบ้าน ฝ่ายชายอยู่ช่วยงานครอบครัวฝ่ายหญิง และแสดงให้พ่อแม่ฝ่ายหญิงได้มั่นใจว่าสามารถดูแลลูกและหลานได้ จึงจะให้ออกไปปลูกสร้างบ้านใหม่อยู่ตามลำพัง หรือจะยังอยู่ร่วมกับพ่อแม่ก็ได้ ในกรณีลูกคนเล็ก มักจะได้ครองบ้านเดิมของพ่อแม่ ส่วนพี่ ๆ ต้องออกไปสร้างบ้านอยู่เอง โดยพ่อแม่จัดสรรที่ทางไว้ให้ หรือพอใจหาใหม่ตามแต่สะดวก บ้านหลังแรกควรเป็นบ้านเล็ก ๆ เหมาะกับจำนวนสมาชิกของครอบครัว

บทบาทหน้าที่ภายในครอบครัว สามิทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ดูแลในการหาอาหารเลี้ยงปากท้องสมาชิกในครอบครัวคือการทำไร่ ทำสวน ปรยาเป็นใหญ่ในบ้านดูแลเรื่องอาหารการกินให้สามิและลูก ๆ ตลอดทั้งความเรียบร้อยภายในบ้าน ผู้หญิงชาวโผล่วยังมีบทบาทในการช่วยสามิในการทำไร่ข้าวหมุนเวียน เป็นผู้เก็บรักษาและคัดเลือกสายพันธุ์ข้าว พืชต่าง ๆ ที่เพาะปลูกในไร่

ลูกหลานมีหน้าที่เชื่อฟังคำสั่งสอนและช่วยแบ่งเบาภาระของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย กตัญญูรู้คุณท่าน มักนิยมให้ลูกหลานบวชเป็นสามเณร หรืออุปสมบทเมื่ออายุย่างเข้า ๒๐ ปี เพื่อศึกษาธรรมวินัยและเป็นการทดแทนบุญคุณพ่อแม่ (มนุที่ พาโหวเบย) ญาติพี่น้องช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันทั้งในด้านการทำอาชีพ การเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น

ความเป็นเครือญาติของแต่ละครอบครัวยังเชื่อมโยงสู่หมู่บ้านอื่นโดยการแต่งงาน ทำให้เครือญาติขยายตัวออกไปทั้งในตำบลใกล้เคียง และสู่ในเมืองจากการลงไปทำงาน

นอกจากนี้หมู่บ้านเกาะสะเก็ดยังมีบทลงโทษในด้านจารีตประเพณีเมื่อทำผิดคือ คือผิดลูกผิดเมียผู้อื่น โดยการประจานตนเอง หรือการถูกไล่ออกจากชุมชนตามระยะเวลาที่กำหนด อาจจะเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี แล้วแต่ผู้นำพิธีกรรมจะกำหนด หากเป็นความผิดเล็กน้อย หรือเป็นความผิดที่ไม่ปรากฏในแต่ละปีชุมชนจะมีการทำพิธีปิดป่าสิ่งชั่วร้ายโดยผู้นำพิธีกรรมนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ การทำบุญสะเดาะเคราะห์ถือเป็นการล้างมลทินให้กับหมู่บ้าน

ปัจจุบันเยาวชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาภาคบังคับอย่างทั่วถึง เมื่อจบแล้วมักจะออกไปหางานทำในเมือง หรือไม่ก็ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป ทำให้มีการรับวัฒนธรรมภายนอกมากขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติส่งผลให้มีการเรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นลดน้อยลงไปกว่าเดิม

ง. ลักษณะโครงสร้างพื้นฐานทางการศึกษาและสาธารณูปโภคของชุมชน

การศึกษา

การศึกษาของชาวชุมชนบ้านเกาะสะเก็ดในอดีต พ่อแม่มักจะส่งลูกหลานไปเป็นเด็กวัด หรือไม่สามเณร หรืออุปสมบทเพื่อศึกษาเล่าเรียนธรรมวินัย ขาดกนิทาน และเรียนภาษากะเหรี่ยง-มอญ จนเมื่อกลับมาอยู่บ้าน ผู้ที่บวชนาน ๓ พรรษาขึ้นไปจะได้รับการขนานนามว่า เน หรือ ย่อง หากบวชนานเป็นสิบ ๆ ปี

หลังจากหมู่บ้านเกาะสะเก็ดเริ่มมีผู้คนอาศัยอยู่มากขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๓๑ สมัยนายมนตรี สักัญญา (ครูเปิด) ครูใหญ่โรงเรียนบ้านกองม่องทะได้มีการจัดตั้งห้องเรียนสาขานบ้านเกาะสะเก็ดขึ้น โดยมีครูไพศาล ขึ้นมาทำการสอนเป็นท่านแรก โดยชาวบ้านช่วยกันสร้างอาคารเรียนชั่วคราว ทำด้วยไม้ไผ่ขัดฟาก แต่ขึ้นมาสอนได้ไม่นานครูไพศาลประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์เสียชีวิต ในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ กลุ่มอนุรักษ์ผืนป่าตะวันตกได้ร่วมบริจาคสร้างอาคารไม้ถาวรขึ้นเป็นครั้งแรก มีคุณครูขึ้นมาสอนอีก ๒ ท่าน คือคุณครูบุญส่ง และคุณครูสายหยุด หัวเจริญ (ครูเขียด) ตามลำดับ แต่เนื่องด้วยหมู่บ้านเกาะสะเก็ดสมัยนั้นมีเส้นทางทุรกันดารลำบากมาก ทั้งโรคมาลาเรียก็ชุกชุม จึงไม่มีครูจากกองม่องทะขึ้นมาทำการสอน แต่ให้เด็กนักเรียนลงไปเรียนที่โรงเรียนบ้านกองม่องทะแทน ชาวบ้านส่วนหนึ่งยอมส่งบุตรหลานลงไปเรียนที่กองม่องทะ อีกส่วนหนึ่งไม่ยอมส่ง แต่ได้แก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นโดยการหาคนที่สามารถอ่านเขียนได้ให้ขึ้นมาสอนในวิชาพื้นฐาน พอให้อ่านออกเขียนได้แทน แม้จะไม่ได้มีวุฒิทางการศึกษาแต่อย่างใดก็ยอม เพราะคิดว่าหากส่งบุตรหลานลงไป ต่อไปหมู่บ้านก็อาจจะถูกยุบไปอีกครั้งด้วยร้างผู้คน ชาวบ้านที่ขึ้นมาสอนเด็ก ๆ ในหมู่บ้านในระยะแรกมี ๒ คน คือ ๑. นายอภิวัฒน์ ไทรสังขสินธิติ ๒. นางสาวสุวารี วิฑูรย์ โดยมีค่าจ้างเป็นข้าวเปลือกครอบครัวละ ๓ ปีบ ครูสามารถทำการสอนได้โดยไม่ต้องห่วงว่าจะไม่มีข้าวกิน เป็นเวลา ๑ ปี

ต่อมามีนายชลา ไทสงขลสินธิติ และนางสาวกานดา ละครสี ขึ้นมาสอนแทน ในระหว่างนี้มีกลุ่มอนุรักษ์พื้นป่าตะวันตกได้เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานด้านอุปกรณ์การเรียนการสอน และมีครูอาสาเข้ามาช่วยสอนอีกคนคือครูนง เป็นหญิงสาวชาวใต้ ดำเนินการสอนให้แก่เด็กในหมู่บ้านเกาะสะเต็งเป็นระยะเวลา ๓ ปี

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ทางโรงเรียนบ้านกองม่องทะโดย ผอ.ประยูร สุธาบุรณ ในฐานะผู้มีหน้าที่รับผิดชอบหลักด้านการให้บริการทางการศึกษา ได้มีแนวคิดรื้อฟื้นห้องเรียนสาขาใหม่เพื่อให้เด็ก ๆ ในหมู่บ้านละแวกใกล้เคียง เช่น หมู่บ้านไโล่ว ซาละวะ เกาะสะเต็ง เกริงสะดา ได้เข้ารับการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาอย่างทั่วถึง ร่วมกับทุกภาคส่วนในชุมชนนั้น ๆ สำหรับหมู่บ้านเกาะสะเต็ง นำโดยผู้ใหญ่สุวรรณ โชคศรีเจริญ ครูอ้อม เบญจมาศ ชุมวรรธยา ทั้งผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ครูภค. ครูกองม่องทะ ครูศูนย์เด็กเล็กฯโดยใช้ชื่อห้องเรียนพิเศษแบบเรียนรวมบ้านเกาะสะเต็ง จัดกระบวนการเรียนรู้เชิงบูรณาการ ทั้งในกลุ่มสาระวิชาหลัก และภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้งานด้านการศึกษามีการพัฒนาเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ทั้งในด้านจำนวนนักเรียน จำนวนชั้นเรียน จำนวนครูผู้สอน ตลอดจนทั้งอาคารสถานที่และสื่ออุปกรณ์การเรียนได้รับงบประมาณสนับสนุนทั้งจากโรงเรียนบ้านกองม่องทะและกลุ่มผู้มีจิตอาสา

รายชื่อคุณครูนับตั้งแต่มีห้องเรียนพิเศษแบบเรียนรวมบ้านเกาะสะเต็ง โรงเรียนบ้านกองม่องทะ ปี พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๙

๑) ครูพูนศรี ไทสงขลสินธิติ	ดำเนินการสอนตั้งแต่ ๒ พ.ย. ๒๕๔๙ - ปัจจุบัน
๒) ครูภาสกร สังขเกรียงไกร	ดำเนินการสอนตั้งแต่ พ.ค. ๒๕๕๒ - ปัจจุบัน
๓) คุณครูกานดา ละครสี	ดำเนินการสอนตั้งแต่ ๒ พ.ย. ๒๕๕๓ - ปัจจุบัน
๔) ครูไทร ไทสงขลสินธิติ	ดำเนินการสอนตั้งแต่ ๔ พ.ย. ๒๕๕๔ - ๓๐ มี.ค. ๒๕๕๗
๕) ครูสิริพร สิทธิโชติ	ดำเนินการสอนตั้งแต่ ๑๘ พ.ค. ๒๕๕๗ - ปัจจุบัน
๖) ครูจินดา พจน์พรรษา	ดำเนินการสอนตั้งแต่ ๑๕ พ.ค. ๒๕๕๗ - ๒๐ ส.ค. ๒๕๕๘
๗) ครูศุภกานต์ คันธสาร	ดำเนินการสอนตั้งแต่ ๙ ส.ค. ๒๕๕๗ - มี.ค. ๒๕๕๘
๘) ครูทักษิณพัฒน์ วงศ์ชาญรงค์	ดำเนินการสอนตั้งแต่ ๒๔ มี.ย. ๒๕๕๘ - ปัจจุบัน
๙) ครูศักดิ์ชัย แสนตรามาส	ดำเนินการสอนตั้งแต่ ๑๖ พ.ค. ๒๕๕๘ - ปัจจุบัน
๑๐) ครูธนาวรรณ ผาญคำ	ดำเนินการสอนตั้งแต่ ๖.ค. ๒๕๕๘ - ปัจจุบัน

สาธารณสุข

การดูแลด้านงานอนามัยของชุมชน ในอดีตชาวบ้านจะดูแลช่วยเหลือกันเองโดยมีหมอชาวบ้านที่มีความรู้ด้านยาสมุนไพร หรือผู้ที่มีความรู้ด้านการเสกเป่าคาถาอาคมอาจเป็นพระภิกษุหรือบุคคลที่ชาวบ้านเชื่อถือยกย่องด้านการรักษาอาการเจ็บป่วย ตั้งแต่ตั้งครุภรรมาจรดจนถึงเชิงตะกอนโดยที่หน่วยงานรัฐยังเข้าไม่ถึง

ปัจจุบันมีหน่วยงานด้านสาธารณสุขชุมชนตำบลไโลโว ตั้งอยู่ที่หมู่ ๒ หมู่บ้านกองม่องทะ ต.ไโลโว มีหน้าที่ให้บริการดูแลด้านสาธารณสุข โดยมีอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานประจำหมู่บ้าน หรือ อสม. เข้ามามีบทบาทในการประชาสัมพันธ์ การป้องกันดูแลรักษาในเบื้องต้น ในหมู่บ้านเกาะสะเกะเดิมมี อสม. จำนวน ๕ คน ทำหน้าที่ดูแลรักษาพยาบาลโรคภัยไข้เจ็บในเบื้องต้น รวมทั้งการตรวจคัดกรองโรคมาลาเรีย การจ่ายยาสามัญประจำบ้าน หากมีอาการเจ็บป่วยมากไปกว่านี้ต้องเข้าหาเภสัชกร รพ.สังขละบุรี ซึ่งมีค่าใช้จ่ายในการเดินทางค่อนข้างสูง และหากเป็นฤดูฝนลูกหลานญาติมิตรต้องช่วยกันแบกหามลงไปส่งที่รพ. ตำบลไโลโว ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๑๔ กิโลเมตร ต้องข้ามลำห้วยและภูเขาจึงมีความยากลำบากในการเดินทางเป็นอย่างมาก

สำหรับโรคภัยที่เป็นมากในกลุ่มชาวบ้านคือ โรคผิวหนัง เช่น กลาก เกลื้อน งามผิวหนัง อักเสบเรื้อรัง โรคระบบทางเดินหายใจ เช่น หวัด ไข้หวัดธรรมดา ไข้หวัดใหญ่ หิดหอบ โรคปอด ส่วนในโรคที่มีแมลงเป็นพาหะนำเชื้อ เช่น โรคมาลาเรีย ส่วนโรคไข้เลือดออกไม่ปรากฏแต่อย่างใด ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ เจ้าหน้าที่หน่วยมาลาเรียพบว่า หมู่บ้านเกาะสะเกะเดิมมีการระบาดของโรคไข้มาลาเรียลดลงจากอดีตเป็นอย่างมาก แทบไม่พบผู้ติดเชื้อเลย แต่จากการขึ้นมาเจาะเลือดตรวจหาเชื้อโรคในปีถัดมาก็พบว่า มีผู้ติดเชื้อรายใหม่ ๆ เพิ่มอีกหลายราย ทำให้หมู่บ้านเกาะสะเกะเดิมยังมีการระบาดของโรคไข้มาลาเรียต่อไป นอกจากนี้ปัจจุบันยังมีการระบาดของโรคอีสุกอีใสในเด็กและเยาวชน ชาวบ้านและผู้ปกครองมักเลือกรักษาที่หมอสมุนไพรประจำหมู่บ้าน และขอยาจาก อสม. มากินแทน

อาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานหมู่บ้านเกาะสะเกะเดิม

๑) นางสาวสิริภา เก่งวานิชย์	ดูแลรักษาพยาบาลเบื้องต้น
๒) นางดวงใจ สุขเจริญประเสริฐ	ดูแลรักษาพยาบาลเบื้องต้น
๓) นางบุญทิพย์ สาลี	ดูแลรักษาพยาบาลเบื้องต้น
๔) นายจิระพงศ์ กิตติคุณก้องไพร	ดูแลรักษาพยาบาลเบื้องต้น
๕) นางสาวชูใจ กิตติขจรศิริ	ดูแลด้านการคัดกรองโรคมาลาเรีย

หมอสมุนไพรประจำหมู่บ้าน

๑) นายจูงซ่าโท เก่งวานิชย์	รักษาด้วยการใช้ยาสมุนไพร
๒) ตะก่าเพี้ยส่วยลง แก้วกัลลาพนา	รักษาด้วยการใช้ยาสมุนไพร
๓) พูโปโล	รักษาด้วยการเสกเป่าน้ำมันต์และยาสมุนไพร(ที่อุเดลูไฟ)

ไฟฟ้าโซล่าเซลล์

จากที่เคยได้รับแสงสว่างจากตะเกียงในยามค่ำคืน ชุมชนได้รับไฟฟ้าระบบโซล่าเซลล์ (โครงการโซล่าโฮม) จากรัฐบาลในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ จำนวน ๑๙ ครัวเรือน ซึ่งไม่เพียงพอเพราะขณะนั้นชุมชนได้ขยายครัวเรือนมากขึ้นกว่าเดิม ต่อมา กสท.ได้เข้ามาติดตั้งไฟฟ้าโซล่าเซลล์และจานดาวเทียม ไว้ที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (ศูนย์แม่ฟ้าหลวงบ้านเกาะสะเกะเดิม) ชาวบ้านจึงได้ดูโทรทัศน์กันเป็นครั้งแรก โดยทุกเย็นจะมารวมตัวกันดูรายการทางทีวีตามมติของกลุ่ม (ส่วนใหญ่จะเป็นข่าวภาคค่ำและละครหลัง

ข้าว) ต่อมากรมพลังงานทดแทน กระทรวงพลังงานได้เข้ามาติดตั้งระบบโซลาร์เซลล์ให้กับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนและห้องเรียนสาขาเกาะสะเก็ดแห่งละชุด ๆ ละจำนวน ๔๘ แผ่น แบบเตอรี่ ๒๔ ลูก สามารถเก็บไฟได้มากขึ้น เมื่อศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (ศูนย์แม่ฟ้าหลวง) ได้ยุบไปเนื่องจากไม่มีครูขึ้นมาสอน ชาวบ้านจึงได้ตั้งไฟมาใช้ตามบ้านโดยหาอุปกรณ์มากันเอง สามารถแจกจ่ายไฟได้ ๑๗ ครีวเรือน ตั้งแต่เวลา ๑๘.๐๐ น. เป็นต้นไป ส่วนบ้านที่ได้รับโซลาร์โฮมพร้อมอุปกรณ์อื่น ๆ หากประสงค์จะใช้ไฟร่วมจากศูนย์ก็จะต้องสละโซลาร์โฮมของตนเองให้กับบ้านที่อยู่ห่างออกไป โดยการจับฉลาก นอกจากแสงสว่างที่ได้จากโซลาร์เซลล์แล้ว ชาวบ้านยังหาซื้อโทรทัศน์ไว้ดูตามบ้านอีก ส่วนคนที่ไม่มีไฟโซลาร์เซลล์ยังต้องไปดูโทรทัศน์บ้านเพื่อน วันนี้ยังมีอีกหลายครอบครัวที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้

การคมนาคม

จากอดีตจนปัจจุบัน การคมนาคมของหมู่บ้านเกาะสะเก็ดมีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ จากเส้นทางเดินเท้าผ่าป่าดงดิบกลายเป็นเส้นทางขนส่งสินค้าของบริษัทสัมปทาน ทุกวันนี้ในฤดูแล้งรถยนต์ไฟวิลและรถมอเตอร์ไซค์สามารถเข้าออกได้ค่อนข้างสะดวก แม้ระหว่างทางจะต้องข้ามลำห้วยเขอะ เพราะถึง ๑๕ ครั้ง ในฤดูแล้งน้ำในลำห้วยจะลดลงเป็นอย่างมากจนรถยนต์และมอเตอร์ไซค์สามารถข้ามผ่านได้ การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านเกาะสะเก็ดสามารถเข้าได้ ๒ เส้นทาง คือจากอ.สังขละบุรี –บ้านสะเนพ่อง – เกาะสะเก็ด และจาก อ.สังขละบุรี –บ้านกองม่องทะ –เกาะสะเก็ด

ห้องน้ำห้องส้วม

ในอดีต ยังไม่มีส้วมซึม ชาวบ้านจึงใช้ส้วมหลุม และการเข้าป่าขุดหลุมในการขับถ่าย ไม่นิยมขับถ่ายลงในแหล่งน้ำ เนื่องด้วยทั้งหมู่บ้านต้องใช้ลำห้วยในการอุปโภคบริโภคร่วมกัน ต่อมาทางราชการได้มอบส้วมซึมมาให้ชาวบ้านในปี พ.ศ.๒๕๓๘ ใช้ จึงเริ่มเปลี่ยนมาใช้ส้วมซึมแทนจนทุกวันนี้ แต่ถึงกระนั้นยังมีชาวบ้านอีกหลายครัวเรือนที่ไม่มีส้วมซึมใช้ จากการสอบถามเด็กนักเรียนในหมู่บ้านพบว่า ยังมีครอบครัวที่ไม่มีส้วมซึมใช้และขับถ่ายในป่า หรือมีส้วมซึมแต่ชำรุดใช้การไม่ได้อยู่อีกจำนวน ๕-๗ ครัวเรือน

ประปา

ในอดีต ชาวบ้านจะตักน้ำจากลำห้วยเขอะหรือน้ำขึ้นมาใช้หุงหาอาหาร โดยการตักใส่กระบอกไม้ไผ่ที่ทำหูกร้อยเชือกหวนขึ้นหัว หรือเป็นภาชนะอื่นตามสมัย เช่น ถัง ปิ๊บ แกลลอนน้ำมัน เป็นต้น แต่ในปัจจุบันมีการสร้างประปาภูเขาขึ้น โดยรองรับน้ำจากน้ำตกเหนือหมู่บ้านผ่านท่อเหล็กขนาดใหญ่ และเชื่อมต่อไปยังครัวเรือนต่าง ๆ สำหรับอุปโภคบริโภค ทำให้ได้รับความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น

จ. ระบบเศรษฐกิจ การผลิต การประกอบอาชีพ

วิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนยังคงมีการทำอาชีพเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม คือการทำไร่ข้าวหมุนเวียนผสมผสานการปลูกพืชผักสวนครัวในไร่ข้าว เพื่อการยังชีพเลี้ยงปากเลี้ยงท้องคนในครอบครัวแบบพึ่งพาตนเอง ใช้แรงงานคนเป็นหลัก มีการใช้เครื่องมือทุ่นแรง เช่น รถไถสำหรับคนที่มิพื้นที่

ทำนา ซึ่งมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับการทำไร่ข้าว ในปัจจุบันพบว่ามีการใช้สารเคมีฆ่าหญ้าเพิ่มขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก

ในด้านการหาอาหาร นอกจากข้าวและผักที่ปลูกในไร่ซึ่งมีมากมายหลายชนิดแล้ว ชาวบ้านยังมีการพึ่งพาอาศัยป่าโดยการหาผักที่ขึ้นตามริมห้วยเขอะเหาะ หาปลาในลำห้วยเขอะเหาะ และเนื้อสัตว์ป่ามาเป็นอาหาร ไม่มีการเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อเป็นอาหาร คงมีแต่การเลี้ยงแมว สุนัขไว้เฝ้าบ้านจับหนู และตามเจ้าของเข้าป่าล่าสัตว์ในบางคราว และเลี้ยงวัว ควายเพื่อการค้าขายและเป็นแรงงานเท่านั้น

นอกจากข้าวปลาอาหารที่หาได้จากชุมชนและบริเวณป่าโดยรอบแล้ว ชาวบ้านยังมีการแลกเปลี่ยนผลิตที่ทำได้ทั้งจากป่าและในสวน โดยการแลกเปลี่ยนกันโดยตรงหรือนำไปขายหารายได้เข้าบ้าน เพื่อซื้อหาของอุปโภคบริโภคอื่น ๆ ที่จำเป็น เช่น กะปิ ชูรส น้ำมันพืช ผงซักฟอก สบู่ กาแฟ น้ำตาล น้ำมันเบนซิน จอบ มีด ตะปู ค้อน ยาฆ่าหญ้า เครื่องตัดหญ้า สังกะสี ฯลฯ

วัฒนธรรมไร่หมุนเวียน (การทำอาชีพไร่หมุนเวียนและประเพณีพิธีกรรมความเชื่อในการทำไร่หมุนเวียน)

สิ่งที่เป็นข้อคำนึงมากที่สุดในการทำไร่หมุนเวียนนั้น คือการใช้ทรัพยากรอย่างรู้ค่า ปลูกฝังแนวคิดเรื่องระบบนิเวศน์ ความรู้ ความเข้าใจ ในความสมดุลของธรรมชาติ ผ่านความคิดความเชื่อต่าง ๆ มากมายที่เป็นทั้งข้อห้าม คำเตือน และข้อควรปฏิบัติแก่ลูกหลานชาวกะเหรี่ยงโผล่ว

ในการดำรงชีวิตตามวิถีการทำไร่หมุนเวียน ชาวบ้านต้องมีข้อวัตรปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสอดคล้องทั้งกับอาชีพและความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน

การปลูกข้าวไร่หมุนเวียนต้องเปลี่ยนที่ปลูกไปเรื่อย ๆ แต่ละครอบครัวจึงต้องมีพื้นที่สำรองสำหรับเวียนทำไร่ไม่น้อยกว่าครอบครัวละ ๙-๑๐ แปลง หรือเป็นแปลงรวมผืนใหญ่ โดยแต่ละปีจะใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกข้าวประมาณ ๓-๔ ไร่ ต่อครัวเรือน (ต่อพันธุ์ข้าว ๑ ปี)

การขยับปรับเปลี่ยนพื้นที่ทำไร่ทุกปี ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการใช้ประโยชน์และคืนความสมดุลให้ธรรมชาติได้มากกว่าการทำไร่ในที่เดิม ๆ และหากจะกลับมาทำไร่ใหม่ในพื้นที่เดิมต้องดูว่าป่าอยู่ในสภาพเหมาะแก่การทำไร่แล้วหรือยัง จึงวนเวียนไปมาอย่างนี้มาแต่อดีต

วิธีขยับที่เพาะปลูกไร่ข้าวหมุนเวียนในแต่ละปีมักนิยมขยับตามกันแล้วแต่พูดคุยกันว่าปีหน้าจะทำที่ตรงไหนและชักชวนกันไปสำรวจป่า และตีป่า ทำเครื่องหมาย เพื่อเป็นการแสดงว่าพื้นที่นี้มีการจองทำไร่แล้ว ซึ่งมีพิธีความเชื่อต่าง ๆ มากมาย พื้นที่ต่าง ๆ ในป่ามีทั้งพื้นที่ลักษณะดีและลักษณะเป็นพื้นที่ต้องห้าม จึงต้องระมัดระวังในการเลือกพื้นที่ให้มาก เพราะจะส่งผลถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว สุขภาพและอาหารการกิน

วงจรการทำไร่หมุนเวียน

การทำไร่หมุนเวียนเป็นงานที่ต้องทำทั้งปี มีวงจรการดำเนินงานเป็นประเพณีทุกปี โดยนับปีเพาะปลูกในเดือนห้า (เมษายน) ดังนี้

- ๑) ล่าเก๋อเตาะเจว่ (เดือนห้า) หยุดงานในไร่ทำบุญสงกรานต์ ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่

๒) หล่ำพะไ่	(เดือนหก)	เริ่มหวานเมล็ดพืช และปลูกพืชบางชนิด เช่น พริก มันเทศ มะเขือ เผือก และลงมือปลูกกระต๊อบ เตรียม ทำปลาร้า
๓) หล่ำกะเตาะจี	(เดือนเจ็ด)	หุงบื้อหยอดข้าว ดายหญ้า
๔) หล่ำตะเคิง	(เดือนแปด)	เผ้าไร่ ดายหญ้า ปลูกซ่อมข้าว (หลุมที่ไม่ขึ้น)
๕) หล่ำปะด้วยซี่	(เดือนเก้า)	เผ้าไร่ ดายหญ้า พักผ่อน
๖) หล่ำกะเตาะพะอะ	(เดือนสิบ)	ทอผ้า สานเสื่อ
๗) หล่ำกะเตาะโว	(เดือนสิบเอ็ด)	ข้าวออกรวง ทำบุญนมข้าว
๘) หล่ำกะเทิง	(เดือนสิบสอง)	เกี่ยวข้าว แยกข้าว
๙) หล่ำเหม่อไลเก่อเซ่อ	(เดือนอ้าย)	ฟาดข้าว
๑๐) หล่ำเก่อเตาะปู่	(เดือนยี่)	ข้าวขึ้นยุ้ง เก็บเมล็ดพันธุ์ เก็บใบยาสูบ ทำบุญข้าว ใหม่
๑๑) หล่ำเกอเตาะไม้	(เดือนสาม)	เลือกไร่ ฟันป่า ตากไร่
๑๒) หล่ำไฟเลอเกอ	(เดือนสี่)	เผาไร่ รื้อไร่

ข้อห้ามคำเดือนเกี่ยวกับการใช้พื้นที่

การเลือกพื้นที่ทำไร่มีความเชื่อเรื่องเล่ามาแต่บรรพบุรุษ ปู่ย่าตายาย (ปู่พี่เชอไซล์) เป็นความเชื่อที่นำมาเป็นเครื่องมือในการเลือกพื้นที่ป่าเพื่อการทำไร่หมุนเวียน หากมีการปฏิบัติตามความเชื่อนั้นอย่างเคร่งครัดจะเป็นการระมัดระวังในการใช้สอยประโยชน์จากป่า และดูแลทรัพยากรป่าไม้ พร้อมระบบนิเวศน์ให้คงอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

ความเชื่อในการเลือกพื้นที่ทำไร่

เมื่อชาวบ้านจะเลือกพื้นที่ในการทำไร่ในปีถัดไปจะต้องออกเดินสำรวจป่าที่จะเลือกทำไว้หลาย ๆ ที่ โดยพิจารณาจากข้อห้ามต่าง ๆ ที่มีมาว่าสามารถทำได้หรือไม่ วิธีการสังเกตโดยดูจากลักษณะพื้นที่ว่าเป็นอย่างไร มีลักษณะต้องห้ามหรือไม่ ส่วนมากจะเลือกพื้นที่ที่ไม่มีต้นไม้ใหญ่ และเป็นไร่ซากของปีก่อน ๆ อย่างน้อย ๑๐ ปีขึ้นไป

ข้อห้ามในเรื่องการเลือกพื้นที่ทำไร่

- ๑) เคาะคูต่อง (ตาน้ำผุด)
- ๒) ที่ว่าหลาโค้ (ริมสองฝั่งของลำน้ำ)
- ๓) ดู่ข้าผลี (ดอนสามเหลี่ยมที่ลำน้ำสองสายบรรจบกัน)
- ๔) อ่องเกียะโป (พื้นที่ที่มีลักษณะคล้ายอวัยวะเพศของหญิง เนินระหว่างเขาสองลูกมีน้ำผุดกลางเนิน)
- ๕) ยาลี่ไหล่ควอง (พื้นที่ที่มีลำห้วยขนานทั้ง ๒ ด้าน)

- ๖) ไชโลคล์ช่องคู (พื้นที่ลักษณะคล้ายหลังเต่า)
- ๗) ทุพะดูเท็ง (พื้นที่ลักษณะคล้ายรูปนกบิน ตรงกลางเป็นเนิน)
- ๘) คิงเดเขอะส้องโลกะตะสำเลอเผละบา (พื้นที่ระหว่างไร้ซากปีก่อน ๆ และไร้ปีนี้)
- ๙) กะหริผู้งฤ (พื้นที่มีลักษณะทางเข้าแคบกว่าพื้นที่ด้านใน)

ลักษณะไม่ต้องห้ามในการเลือกพื้นที่ทำไร่

- ๑) วาบองทอง (มีหน่อไม้ขึ้น)
- ๒) เซงนุไทยะ (ไม้ที่มีลักษณะคล้ายที่ย่างปลา คือโคนเดียวกันแต่แยกกลางลำและไปจบเป็นปลายเดียวกัน)
- ๓) วาปียหน่ง (ไม้ไผ่ปลายแยกเป็นสองทาง)

ลักษณะข้อต้องห้ามในการเลือกพื้นที่ทำไร่เกี่ยวกับสัตว์

- ๑) หุส้องนี (นกขุนแผนอกส้มร้องทัก)
- ๒) คีบ่องโง่ง (อีแก้งร้อง)
- ๓) หุลุยกุกู (นกเขาขัน)
- ๔) กะเซ่งฟือหล่อง (ลิงลมกระโดดลงจากไม้)
- ๕) ดาไหล่ (เจดเต่า)

ข้อห้ามในการเลือกพื้นที่ทำไร่เหล่านี้เป็นความเชื่อที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จากการสังเกตความเป็นไปของธรรมชาติปรับใช้ให้เข้ากับการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย หยิบยืมธรรมชาติมาใช้โดยไม่ทำลาย โดยผูกโยงกับความคิดความเชื่อ

ฉ. ลักษณะวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อพิธีกรรม

ลักษณะทางวัฒนธรรม

วิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงโพล้ออิงอาศัยอยู่กับธรรมชาติ การมองโลกแบบบรรพบุรุษชาวกะเหรี่ยงโพล้อได้สร้างระบบความคิด ความเชื่อในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมตามป่าเขาลำเนาไพร การทำมาหากินเลี้ยงปากท้อง เครื่องมือเครื่องใช้เพื่อการดำรงไว้ซึ่งวิถีคิดและวิถีชีวิต นั่นคือ คติความเชื่อทั้งแบบพุทธแบบตะหละโคว (เถาชี) วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่เอื้อให้สามารถดำรงชีวิตรอดอยู่ในป่าได้ โดยชาวกะเหรี่ยงโพล้อมองว่า ธรรมชาติเป็นส่วนรวม ไม่มีใครจับจองเป็นเจ้าของได้ เราเพียงแค่อยินยอมมาใช้และส่งต่อให้ลูกหลานได้ใช้ร่วมกัน ศูนย์รวมของคำสั่งสอนทั้งหมดจึงเป็นเรื่องการรู้จัก รู้ใช้ อย่างมีสำนึก พึ่งพาอาศัยไม่ทำลาย มีกินมีใช้อย่างยั่งยืน

วัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงโพล้อยังมีส่วนที่ผูกโยงกับพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนาพุทธ ซึ่งชาวกะเหรี่ยงรับมาจากวัฒนธรรมของมอญแต่อดีต และความเชื่อแบบพุทธผสมผสานกัน ก่อให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใส และเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีสะท้อนให้เห็นถึงระบบความเชื่อ ความศรัทธาที่ผสมกลมกลืนกันของศาสนาพุทธและลัทธิเถาชี ทำ

ให้พิธีกรรมต่าง ๆ มักมีพิธีสงฆ์เป็นศูนย์รวมศรัทธาและกิจกรรม ชาวบ้านเกาะสะเก็ดทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธและนับถือผีบ้านผีเรือนไปพร้อมกัน

ประเพณีต่าง ๆ ประจำเดือน ๑๒ เดือน

เดือนมกราคม ประเพณีงานบุญกองไฟ (โบกงล่งมิ)

ประเพณีทำบุญกองไฟมีที่มาจากตำนานเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา โดยมีเรื่องเล่าว่า ในอดีตสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปโปรดเวไนยสัตว์ ระหว่างทางเกิดมีฝนตกลงมาทำให้จีวรพระพุทธองค์เปียก เมื่อเสด็จไปถึงบ้านหลังหนึ่ง ซึ่งเป็นบ้านของชายกำพร้าที่ยากจนมาก แต่ด้วยจิตศรัทธาอันแรงกล้า จึงได้นำอมถายข้าวปลาอาหารที่มีอยู่เพียงน้อยนิดนั้นให้พระพุทธองค์ทรงฉันและได้นำจีวรที่เปียกฝนนั้นไปผึ่งให้แห้ง ด้วยผลบุญอันทำด้วยจิตเป็นกุศล เมื่อชายกำพร้าสิ้นอายุขัยได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ จากตำนานความเชื่อนี้ ชาวเกาะเหวี่ยงโผล่วจึงได้นำมาเป็นแบบอย่างในการทำบุญกุศลเพื่อความ เป็นสิริมงคล โดยจัดขึ้นเป็นประจำ และถือเป็นการทำบุญสะเดาะเคราะห์ต่ออายุ อีกด้วย

การจัดงานบุญกองไฟ จะจัดขึ้นเพียง ๑ วันโดยนับเวลาจากค่ำคืนของวันนี้ถึงค่ำคืนของอีกวัน ซึ่งผู้นำพิธีกรรม หรือหมักทายจะเป็นผู้กำหนด โดยงานพิธีเริ่มในตอนหัวค่ำด้วยการขอมาพระรัตนตรัย (บทสวดยี่เอื้อฮา) การบูชาพระรัตนตรัย (อะเรียวฮอง) การอาราธนาศีลและรับศีล และการเจริญพระพุทธมนต์ จากนั้นในวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านตระเตรียมข้าวปลาอาหารไปทำบุญที่วัด โดยมีพิธีกรรมทางศาสนา เช่น รับศีล ตักบาตร ส่วนในตอนหัวค่ำ จะเป็นการจุดกองไฟที่บริเวณลานวัด ซึ่งแต่ละครอบครัวนำไม้มาต่อเป็นรูปเจดีย์ และนำเทียนผ่นด้วยมือ ดอกไม้มาปักไว้ พระสงฆ์ทำพิธีกรรมสวด จบแล้วจุดไฟ จากนั้นชาวบ้าน ถวายผ้าป่า มีการอธิษฐานเป็นภาษาเกาะเหวี่ยงก่อนกรวดน้ำ พระให้พร ญาติโยมอนุโมทนาเป็นอันเสร็จพิธี

เดือนกุมภาพันธ์ ประเพณีงานบุญข้าวทิพย์ (โวย่าฮู)

ประเพณีงานบุญข้าวทิพย์หรือยาฮู หมายถึง ราชู เป็นงานบุญถวายข้าวทิพย์แด่ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง และถือเป็นการสะเดาะเคราะห์ต่ออายุ

งานบุญนี้กระทำภายในวันเดียวหรือ ๓ วันก็ได้ โดยพิธีกรรมทางศาสนาเหมือนกับ ประเพณีอื่น ๆ ต่างแต่การทำบุญข้าวทิพย์ หรือโวย่าฮูนั่น ชาวบ้านแต่ละครอบครัว หรือจะรวมกลุ่มกัน เพื่อการจัดซื้อ จัดหาวัตถุดิบในการทำข้าวทิพย์ เช่น ข้าวเหนียว มะพร้าว น้ำมันพืช ถั่วลิสง งาดำ น้ำตาล เกลือ เป็นต้น วัตถุดิบบางอย่างเป็นผลผลิตที่ได้จากการทำไร่ และที่ซื้อจากร้านค้า นอกจากนั้น การทำข้าวทิพย์ยังมีข้อกำหนดเฉพาะคือ ในการกวนข้าวทิพย์นั้นต้องให้เด็กหญิงสาวพรหมจรรย์ที่ยังไม่มีแม่ระดู แต่งกายด้วยชุดสีขาว หรือใช้กุ๊ก ทำการกวนข้าวทิพย์เป็นปฐมฤกษ์ จากนั้นผู้อื่นถึงกวนข้าวทิพย์ต่อได้ เมื่อกวนข้าวทิพย์เสร็จแล้วจะนำไปถวายพระสงฆ์ ส่วนที่เหลือจะแจกจ่ายนำกลับไปให้ครอบครัวรับประทาน ชาวเกาะเหวี่ยงโผล่วเชื่อว่า หากได้รับประทานข้าวทิพย์จะปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ ลดเคราะห์ภัยได้โดยก่อนจะ นำมารับประทานให้หยิบข้าวทิพย์สักเล็กน้อยขึ้นวางไว้บนหัว ยังมีความเชื่อว่า หากเพิ่มหลุมสำหรับการ กวนข้าวทิพย์ขึ้นเป็นเลขคี่ ในปีถัดไปจะเป็นสิริมงคลยิ่งขึ้น หากจัดงาน 3 คืนในคืนสุดท้ายของงานจะมีการ กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล

เดือนมีนาคม ประเพณีบุญขึ้นพระธาตุ (โหวทองปากลุ่ม)

เดือนมีนาคม เป็นเดือนที่ชาวบ้านเสร็จสิ้นการทำให้ไร่ อยู่ในช่วงพักและเริ่มฤดูกาลเพาะปลูกใหม่ ชาวบ้านจึงมีเวลาพักผ่อนรื่นเริงได้ยาวนานกว่าเดือนอื่น ๆ ประเพณีทำบุญขึ้นพระธาตุนั้น ก็คือการทำบุญโดยการไปไหว้พระธาตุเจดีย์ตามที่ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นพระธาตุเจดีย์ที่สร้างด้วยทราย หรือพระธาตุเจดีย์ที่สร้างด้วยปูน หากทำบุญพระธาตุเจดีย์ทรายต้องทำขึ้นมาใหม่ ส่วนพระธาตุเจดีย์ที่สร้างด้วยปูนนั้นสามารถทำบุญได้เลยโดยไม่ต้องสร้างใหม่โดยมักกำหนดการจัดงานบุญในวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำเป็นเวลา ๓ วัน คือเริ่มงานตอนกลางคืนก่อนวันงาน มีการเจริญพระพุทธมนต์ รุ่งเช้ามีการรับศีล ทำบุญ ใส่บาตร กลางคืนมีการสวดมนต์ไหว้พระ ในคืนสุดท้ายมีการถวายผ้าป่า กรวดน้ำ อนุโมทนาบุญ เป็นอันเสร็จพิธี นอกจากนี้งานประเพณีบุญขึ้นพระธาตุนั้นยังนิยมจัดให้มีเทศน์มหาชาติอีกด้วย

เดือนเมษายน ประเพณีงานบุญสงกรานต์ (โหวต่า)

งานบุญสงกรานต์มักจัดขึ้นโดยถือวันพระเป็นหลัก ไม่ได้ตามปฏิทินสากล สำหรับชุมชนบ้านเกาะสะเด็งมักจัดงานบุญสงกรานต์ในวันขึ้น ๘ ค่ำ หรือไม่กี่เป็นวันแรม ๘ ค่ำ (สำหรับปี ๒๕๕๙ งานเริ่มในวันที่ ๒๗ เมษายน ตรงกับวันแรม ๖ ค่ำ เริ่มพิธีเจริญพระพุทธมนต์ในเวลากลางคืน จนถึงคืนวันแรม ๙ ค่ำ มีการถวายผ้าป่ากรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล) เป็นเวลา ๓ วัน ๔ คืน พิธีกรรมที่สำคัญในแต่ละวันมีดังนี้

โทงหมี่จ้อ (คืนเจริญพระพุทธมนต์)

พิธีกรรมทางศาสนา เช่น การขอขมาพระรัตนตรัย การบูชาพระรัตนตรัย การอาราธนาศีล และรับศีล การเจริญพระพุทธมนต์ พระสงฆ์อนุโมทนา หลังเสร็จพิธี หากมีใครประสงค์บรรพชาเป็นสามเณร สมภารจะทำการบรรพชาให้ในคืนแรกนี้ หลังจากนั้นเป็นการละเล่นต่าง ๆ เช่น การรำตง การทอยสะบ้า ในอดีตมักนิยมเล่นเฉพาะเวลากลางวันเท่านั้น ปัจจุบันเล่นทั้งกลางวันและกลางคืน การเล่นทอยสะบ้า ผู้เล่นจะแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย ๆ ละ ๕ คน วิธีการเล่น คือ แบ่งลูกสะบ้าออกเป็น ๒ ส่วนคือ ๑. สำหรับโยนหรือทอยคู่ละ ๕ ลูกรวมเป็น ๒๕ ลูก ๒. สำหรับตั้งเป็นแถวทั้งสองฝ่ายข้างละ ๑๕-๒๐ ลูก (เป๊ะ) ผู้เล่นต้องพยายามโยนสะบ้าไปให้ถูกลูกสะบ้าที่เรียงกันเป็นแถวของฝ่ายตรงข้ามจนล้มให้ได้มากที่สุดจนครบทุกคนถึงเปลี่ยนให้อีกฝ่ายโยนบ้าง หากฝ่ายใดล้มสะบ้าคู่แข่งได้หมดก่อนถือว่าเป็นฝ่ายชนะ

วันโหวหล่อ (วันแรกของงาน)

เช้าตรู่ของงานวันแรก ชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหารคาวหวานสำหรับทำบุญแต่เช้ามีด และนำไปถวายพระสงฆ์ สามเณร และแม่ชี โดยมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อที่ว่าป็นช่วงรอยต่อระหว่างความมืดและความสว่าง ต้องถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์และเทวดาเบื้องบน (สร้อยกรอง) สาเหตุที่ต้องถวายอาหารแต่เช้ามีดเพื่อต้องการให้พระสงฆ์ฉันรองท้องก่อน เพราะจะต้องประกอบพิธีทางศาสนาในช่วงสาย และถวายภัตตาหารเพลเสียทีเดียว เมื่อเสร็จพิธีตอนสายแล้ว ต่างทยอยกลับบ้าน พ่อบ้านเตรียมไม้ไผ่ผ่าเป็นซีก ๆ ใช้ไม้ขีดสานคล้ายตะกร้าสำหรับใส่ขันน้ำ ส่วนแม่บ้านนำน้ำอบน้ำหอม แบ่งร่ำ ดอกไม้ต่าง ๆ ผลส้มป่อยเผา ผงขมิ้นชัน ใบหมี่ลา (ใบหว่า) ใส่ลงไปในขันและนำไปตั้งไว้หน้าบ้าน ประดับด้วยใบมะพร้าวหรือดอกไม้เพื่อเป็นการอัญเชิญเทวดาลงมาให้พร

ช่วงสาย ๆ ทางวัดอาจจัดให้มีการเทศนาเป็นภาษาท้องถิ่นกะเหรี่ยง สำหรับผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ส่วนในเด็กและคนอื่น ๆ มักไปเล่นสาดน้ำกันที่ริมห้วยหรือเล่นแข่งสบ้า โดยทางผู้นำชุมชนมีรางวัลสนับสนุนแก่ทีมที่ชนะการแข่งขัน ในช่วงค่ำมีการตีเกราะ ชื่นวัด สวดมนต์ ไหว้พระ หลังจากนั้นเป็นการเล่นสบ้าต่อ

วันโบวสะกล่า (วันพระ)

เป็นวันที่สองของงานบุญจะตรงกับวันพระเสมอ ช่วงเช้ามีพิธีกรรมทางศาสนาทำบุญตักบาตร ส่วนช่วงบ่ายมีการสงฆ์พระพุทธรูปและสงฆ์พระสงฆ์ การสงฆ์พระพุทธรูป คือการปะพรมน้ำอบน้ำหอมอันประกอบไปด้วย น้ำปรุง แป้งน้ำหอมนิยมใช้แป้งน้ามองเลเยะ ใส่ผงขมิ้นชัน ผลส้มป่อย ลอยดอกไม้ต่าง ๆ ลงไปในขัน โดยมักคหทัยจะอัญเชิญพระพุทธรูปที่สักการะบนศาลามาประดิษฐานบนโต๊ะกลางลานวัด และทำพิธีขอมาพระรัตนตรัย จากนั้นพระสงฆ์ผู้ใหญ่จะเริ่มสงฆ์พระพุทธรูป ต่อจากนั้นเป็นผู้เฒ่าแม่แก่ทั้งหลายและชาวบ้านอื่น ๆ ตามมา

ส่วนการสงฆ์พระสงฆ์ ชาวบ้านจะเตรียมสร้างที่สงฆ์น้ำไว้ตั้งแต่ก่อนงานเริ่ม คือการนำไม้ไผ่มาทำเป็นรางน้ำ ๑-๓ รางให้หันปลายรางไปในที่สงฆ์น้ำพระ และทำที่กันด้วยผ้าเป็นม่านไว้ จากนั้นญาติโยมผู้ชายจะอุ้มพระสงฆ์หรือจะเดินมาเองก็ได้ โดยน้ำที่ชาวบ้านเทลงไปในรางจะไหลไปรวมกันที่จุดสงฆ์น้ำ พระสงฆ์ท่านจะล้างหน้าก่อนแล้วค่อยสงฆ์น้ำทั้งตัว พอสงฆ์น้ำเสร็จแล้ว ชาวบ้านโดยเฉพาะผู้หญิงนิยมนำแป้งมาปะพรมที่ตัวพระสงฆ์จนขาวไปทั่วตัว เมื่อพระท่านนุ่งห่มผ้าเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านทั้งชายหญิงจะแห่กันมานั่งคุกเข่า ก้มตัว มียันพื้นไว้ เป็นแถวยาวเหยียดเพื่อทำสะพานให้พระสงฆ์ท่านเหยียบกลับกุฎิศาลา เชื่อกันว่าช่วยให้หายโรคภัยไข้เจ็บ โรคปวดเมื่อยได้ หากเห็นว่าพระสงฆ์ท่านตัวเล็ก บางที่ชาวบ้าน 2 คนทำมือประสานกัน และอุ้มท่านกลับกุฎิก็มี หากเป็นสามเณรก็จะอุ้มกลับเช่นเดียวกัน เมื่อทั้งพระ ทั้งเณรกลับถึงกุฎิศาลา ชาวบ้านก็จะกล่าวคำว่า “สาธุ” ดัง ๆ พร้อมกัน

สำหรับแม่ชีนั้น ผู้เฒ่าผู้แก่และชาวบ้านจะขึ้นไปยังศาลาแม่ชี และทำพิธีขอมา และรดน้ำที่มือ ส่วนแม่ชีท่านจะให้พร เมื่อให้พรเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะอนุโมทนาดัง ๆ ว่า “สาธุ” ส่วนในตอนค่ำ มีการรับศีล สวดมนต์ไหว้พระ จากนั้นจะมีการรำวง หรือเล่นสบ้าต่อครั้งก่อนคืน

วันโบวเว (วันสุดท้าย)

วันนี้มีกิจกรรมเพิ่มขึ้นนอกจากพิธีทางศาสนาแล้ว ยังมีพิธีกรรมเนื่องด้วยประเพณีก่อพระเจดีย์ทรายและการบุงโครงบุงถู่ (ค้ำตันโพธิ์ ต้นไทร)

กิจกรรมในช่วงเช้ามีการทำบุญ รับศีล ตักบาตร พร้อมถวายภัตตาหารเพล ช่วงสาย ๆ ชาวบ้านและผู้นำพิธีจะขนทรายเข้าวัดเพื่อก่อเป็นพระเจดีย์ทราย และนำไม้ไผ่จำนวนพอดีกับสมาชิกในบ้านคนละ ๓ ท่อน ยาว ๑ ท่อน สั้น ๒ ท่อน ท่อนยาวสำหรับค้ำตันโพธิ์ ท่อนสั้นทำเป็นกระบอกลใส่ข้าววางไว้ใต้ต้นโพธิ์ และสะพาน (บุงถู่) ก่อนเริ่มพิธีต้องทำความสะอาดด้วยการล้างรากที่โผล่พื้นดินของต้นโพธิ์และสะพานให้สะอาด และน้ำเครื่องหอมต่าง ๆ มาปะพรม จากนั้นต่างคนต่างจุดเทียนในกรวยดอกไม้ธูป ผู้นำพิธีจะกล่าวคำบูชาและผู้อื่นว่าตาม การทำพิธีบูชาขอมานี้ถือเป็นการสะเดาะเคราะห์ต่ออายุ หากใครมีสัตว์ที่จับมาได้ หรือพบสัตว์ที่กำลังประสบความลำบาก เช่น ปลา เต่า ก็จะนำมาปล่อยในพิธีบุงโครงบุงถู่ด้วย

การบุงโคร่งบุงถ่งนี้ มีเรื่องเล่าอยู่ว่า มีชายหนุ่มคนหนึ่งได้เดินทางไปเล่าเรียนกับพระฤๅษีในป่าพร้อมศิษย์คนอื่น ๆ แต่เนื่องด้วยหิวทึบจึงไม่สามารถเรียนรู้จดจำวิชาความรู้อะไรในสิ่งที่พระฤๅษีสั่งสอนได้เหมือนคนอื่น จึงได้เข้าไปลาพระฤๅษีเพื่อกลับบ้าน พระฤๅษีได้นั่งฉานดูจึงรู้ว่าศิษย์คนนี้จะมืชีวิตเหลืออีกแค่ ๓ ปี แต่ไม่ได้บอกให้รู้ ได้แต่เพียงอบรมสั่งสอนให้ทำกุศลความดี ตั้งตนให้อยู่ศีลในธรรม ชายหนุ่มจึงกราบลาพระฤๅษี ระหว่างเดินทางกลับต้องข้ามลำธารที่มีโคลน จึงตัดไม้มาปักเป็นเสาและทำเป็นสะพานข้าม หลังจากที่ได้เดินทางมาไกลรู้สึกเหนื่อยจึงอยากพัก มองหาต้นไม้ใหญ่ที่ให้ร่มเงา กิ่งก้านไม้ใหญ่นั้นก็โน้มลงมา มาก หากมีลมกระโชกพัดมาแรงคงจะหัก ชายหนุ่มจึงตัดไม้ไผ่มาค้ำไว้ให้สูงขึ้น จากนั้นเข้าไปเอนพักใต้ต้นไม้และหลับไป เมื่อตื่นขึ้นมาจึงออกเดินทางต่อ ระหว่างทางได้เจอปลา เต่า ที่ประสบความลำบาก ชายหนุ่มได้ช่วยเหลือให้รอดปลอดภัยจนกลับถึงบ้านและได้ดำเนินชีวิตไปตามปกติสุข หลายปีต่อมา ชายหนุ่มนึกอยากไปเยี่ยมเยียนพระฤๅษี จึงเดินทางเข้าป่าเพื่อไปกราบนมัสการท่าน พระฤๅษีเห็นลูกศิษย์ยังมีชีวิตอยู่ก็แปลกใจ จึงถามไถ่ได้ความว่า ระหว่างเดินทางกลับในครั้งนั้นตนได้ทำสะพานข้ามลำธารที่มีโคลน ได้ค้ำกิ่งโพธิ์ และได้ช่วยเหลือปลาและเต่าที่กำลังได้รับความลำบาก ได้ใช้ชีวิตตามที่ท่านอบรมสั่งสอน พระฤๅษีจึงแจ้งแก่ใจท่านเองว่า ที่ศิษย์มีชีวิตยืนยาวมาได้ถึงวันนี้เป็นเพราะกุศลที่ได้ทำไว้ จากตำนานเรื่องเล่านี้ ชาวกะเหรี่ยงเผลอจึงใช้เป็นแบบอย่างในการทำกุศลความดี เพื่อต่อชะตาอายุและสะเดาะเคราะห์กรรมให้เบาบางลง

ในช่วงบ้ายแก่ ๆ มีประเพณีการขึ้นบ้านเพื่อขอพรและรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ตามบ้านต่าง ๆ หลังจากนั้นก็เป็นกรสงรน้ำพระสงฆ์ที่วัด ส่วนกลางคืนมีการไหว้พระ รับศีล ถวายผ้าป่า อธิษฐานก่อนกรวดน้ำ และอนุโมนาเป็นอันจบพิธี

เดือนพฤษภาคม ประเพณีงานบุญบ้องไฟ

เป็นงานประเพณีที่ไม่พบบ่อยนัก เนื่องจากไม่ได้จัดขึ้นทุกปี ในชุมชนเกาะสะเดิงยังไม่เคยจัดงานบุญประเพณีนี้มาก่อนเลย คงมีแต่ในชุมชนอื่น ๆ

การทำบุญประเพณีบุญบ้องไฟ จัดขึ้นในวันเดียวมักจัดในวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ ได้แนวคิดมาจากศาสนาพราหมณ์ที่มีการบูชาเทพเจ้าแห่งไฟ แต่ชาวกะเหรี่ยงปรับแนวคิดนี้โดยกระทำขึ้นเพื่อเป็นการบูชาพระพุทธรเจ้าแทน ถือเป็นงานบุญเพื่อความเป็นสิริมงคลและสะเดาะเคราะห์ต่ออายุ มีพิธีกรรมทางศาสนาเช่นเดียวกับประเพณีอื่น ๆ

เดือนมิถุนายน ประเพณีงานบุญถวายเครื่องอัฐบริขาร และผ้าอาบน้ำฝน

ประเพณีงานบุญถวายเครื่องอัฐบริขารนี้จัดขึ้นในวันเดียว คือวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ ชาวบ้านจะถวายเครื่องอัฐบริขาร จำนวน 8 อย่าง ได้แก่ ผ้าไตร บาตร หินลับมีด ใบมีดโกน ที่กรองน้ำ เข็มเย็บผ้า ด้าย ตาลปัตร และผ้าอาบน้ำฝน พร้อมสิ่งของอื่น ๆ ที่เห็นควรแก่สมณะรูป เช่น ยาม หมอน เสื้อ ปิ่นโต รองเท้า ร่ม ฯลฯ ชาวบ้านจะขึ้นวัดแต่เช้านำผ้าอาบน้ำฝนไปแขวนไว้ที่หน้าวัด พระท่านจะซักผ้าบังสุกุล และกลับมาทำพิธีถวายเครื่องอัฐบริขารและสิ่งของอื่น ๆ บนศาลาวัด มีการรับศีลรับพร ตักบาตร กรวดน้ำ พระสงฆ์อนุโมนาเป็นอันเสร็จพิธี

เดือนกรกฎาคม ประเพณีงานบุญเข้าพรรษา(โบงหล่าตะเคิง)

ประเพณีเข้าพรรษาถือเป็นงานบุญที่สำคัญกระทำกันมาทุกปี พิธีกรรมที่สำคัญในงานบุญนี้คือพิธีขอขมาและการปวารณาเข้าพรรษาของทั้งพระสงฆ์และฆราวาส (เก่อหลูตะเคอ) และการถวายเทียนเข้าพรรษา (หม่าโบงเป่อโน)โดยมีการจัดงาน ๔ คืน ๓ วัน

ก่อนวันงาน ๑ วันชาวบ้านจะขึ้นมาช่วยกันทำความสะอาดวัด ล้างจานชาม ถูวัด ล้างห้องน้ำ เป็นต้น

เริ่มงานพิธีเจริญพุทธมนต์ในช่วงค่ำของคืนแรก ชาวบ้านจะนำน้ำ ๑ ชัน ใส่กรวดหินสีขาว ๗ ก้อน ใบมะพร้าว ๓ ใบ จะใส่น้ำหอมจากไม้จันทน์ (เซอรุ่งที) หรือน้ำอบน้ำปรุง แป้งน้ำหอม ดอกไม้ลอยน้ำด้วยก็ได้ นำไปวางไว้กลางพิธีเจริญพุทธมนต์ เมื่อพระสงฆ์ทำพิธีเสร็จแล้วนำขันน้ำกลับไปพรหมทั่วบ้านหรือล้างหน้า พรหมทั่ว ส่วนก่อนหिनวางไว้หัวนอน บนหิ้งพระ ในโอ่งน้ำ หรือวางไว้รอบบ้าน เพื่อความเป็นสิริมงคล ป้องกันความชั่วร้ายไม่ให้มากล้ำกรายได้

เช้าวันรุ่งขึ้นชาวบ้านนำข้าวปลาอาหารคาวหวานขึ้นวัดรับศีล ใส่บาตร และกรวดน้ำรับพร ช่วงบ่ายชาวบ้านช่วยกันหล่อเทียนชี้ผึ้งแท้ และช่วยกันกวาดบริเวณวัด และรวบรวมข้าวสารอาหารแห้งและผักต่าง ๆ ที่จะทำถวายพระ

เช้าวันที่สองตรงกับวันพระ มีการรับศีล ใส่บาตร ในช่วงค่ำมีการปวารณาเข้าพรรษา (เก่อหลูตะเคอ) โดยทำเป็นกรวยดอกไม้ใส่ หมากพลู ยาเส้น ดอกไม้ นิยมใส่ดอกข้าวโพด (ปือเค้โพ) ดอกมะละกอ (กล่อจีโพ) เทียนชี้ผึ้ง ๓ เล่ม แห้งไม้ไผ่เล็ก ๆ ๓ อันสำหรับติดเทียนเพื่อขอขมาพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ พร้อมนำเทียนชี้ผึ้ง (ขุ) ที่ช่วยกันหล่อถวายพระเพื่อใช้ในพรรษานี้ การทำพิธีขอขมาและปวารณาเข้าพรรษาของฝ่ายฆราวาสนี้ เริ่มโดยมักคทายกจะเป็นคนกล่าวนำคำขอขมาพระรัตนตรัย คำบูชาพระรัตนตรัย และคำปวารณาเข้าพรรษา คนอื่นว่าตาม โดยกล่าวนำ ๓ เที้ยว และก่อนจะสวดแต่ละครั้งให้จุดเทียน ๑ เล่ม เมื่อกล่าวคำขอขมาและปวารณาเข้าพรรษาเสร็จแล้ว จะมีชาวบ้านผู้ชายนำถาดมารับกรวยดอกไม้ธูปเทียนนำไปถวายพระสงฆ์ และพระสงฆ์จะนำไปบูชาพระพุทธรูปอีกที หลังจากนั้นมีการสวดมนต์ไหว้พระพร้อมกัน

วันที่สาม รับศีลใส่บาตรในช่วงเช้า ส่วนในช่วงค่ำจะมีการถวายผ้าป่า (กะเตาะเปว) ผ้าอาบน้ำฝน และกิจกรรมเวียนเทียนรอบวัด ขบวนเวียนเทียนรอบวัดมีดังนี้ ระหว่างที่รอผู้คนทยอยมาวัด ชาวบ้านจะนำเหรียญไปแตะผู้อื่นโดยเชื่อว่าจะพบกันใหม่ในชาติหน้า แล้วนำไปใส่ในบาตร (สะเรวได้) จากนั้นเริ่มการเวียนเทียน โดยหัวแถวมีชาวบ้านผู้ชายถือถังสาดตักน้ำหน้า ตามด้วยมักคทายกที่ถือเทียนชี้ผึ้งพรรษา ชาวบ้านผู้หญิงทูนต้นผ้าป่าที่ประดับตกแต่งแล้ว ตามด้วยขบวนหญิงชาย (จะรำหรือไม่รำก็ได้) และขบวนดนตรี เวียนซ้าย ๓ รอบ แล้วค่อยเดินขึ้นวัด ทำพิธีถวายเทียนพรรษา ต้นผ้าป่าและผ้าอาบน้ำฝนพร้อมกัน จากนั้นมีการกรวดน้ำอธิษฐาน พระสงฆ์ให้พรและอนุโมทนา

ในฤดูเข้าพรรษา พระสงฆ์อยู่จำพรรษาตลอดสามเดือนจึงมีเวลาศึกษาพระธรรมวินัยและการเทศนาโปรดญาติโยม ในวันพระชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวานมาทำบุญ รับศีลใส่บาตรในช่วงเช้า และอยู่ฟังพระเทศน์ในช่วงสายจนถึงเย็นจึงกลับบ้าน ไม่นิยมค้างคืนที่วัด

เดือนสิงหาคม ประเพณีงานบุญถือศีลฟังธรรมและถวายตันกัลปพฤกษ์ (โงงขุหละกะเปละ)

การทำบุญขุหละกะเปละนี้ มีความเชื่อว่าจะส่งผลให้ได้ไปเกิดทันในยุคพระศรีอาริย์ เป็นการสั่งสมบุญบารมีเพื่อชาติหน้าตามคติความเชื่อของพระพุทธศาสนาและเพื่อความเป็นสิริมงคล ความเจริญรุ่งเรือง ความแคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวงในชาตินี้ด้วย

งานบุญประเพณีถือศีลฟังธรรมและถวายตันกัลปพฤกษ์กระทำในช่วงฤดูเข้าพรรษา ซึ่งมีพระสงฆ์อยู่จำพรรษาตลอดฤดู งานบุญมีขึ้นในวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เป็นเวลา ๔ คืน ๓ วัน

งานบุญคืนแรกเป็นการเจริญพระพุทธมนต์ รับศีล ไหว้พระ สวดมนต์ เช้าวันรุ่งขึ้นมีการทำบุญ รับศีล ใส่บาตร กรวดน้ำ สาย ๆ จนกระทั่งเย็นเป็นการฟังธรรม โดยมีทั้งพระสงฆ์และฆราวาสผู้เฒ่าผู้แก่มาร่วมฟังเทศน์หรือคฤหัสถ์สอนใจให้อุบาสก อุบาสิกาซึ่งพร้อมใจรับศีล ๘ ได้สดับตรับฟัง การอ่านและการฟังธรรมนี้จะมีทั้งสามวันหรือไม่ขึ้นอยู่กับคนอ่านและคนฟังด้วยว่ามีความพร้อมมากน้อยแค่ไหน

การถวายตันกัลปพฤกษ์นั้นคล้าย ๆ การถวายผ้าป่าตามป่าช้าหรือทางแยกเพื่อทำบุญถวายแด่พระสงฆ์หรือเทวดานางฟ้า หรือผู้ที่สัจจะไปมา โดยหาต้นไม้ขนาดไม่ใหญ่นักจำนวน ๒ ต้น นำมาจำลองเป็นตันกัลปพฤกษ์ ต้นไม้แดนสวรรค์ที่เชื่อว่าสามารถขอสิ่งต่าง ๆ ได้ตามใจปรารถนา ต้นแรกให้อยู่ตามป่า หรือทางแยกเพื่อถวายแด่เหล่าเทวดาหรือผู้สัจจะไปมาได้นำไปใช้ ต้นที่สองไว้ภายในวัดถวายแด่พระสงฆ์ ก่อนจะทำพิธีถวาย นิมนต์พระสงฆ์ท่านมาเป็นสักขีพยานและชักผ้าบังสุกุล ผู้นำพิธีกล่าวนำคำถวาย และร่วมกันอนุโมทนาสาธุ

เดือนกันยายน ประเพณีงานบุญกลางพรรษา (โงงหล่ากะเตะเพาะ หรือโงงกะบ่อง)

ช่วงฤดูกลางพรรษาในไร่นามีต้นข้าว พืชผักต่าง ๆ ที่ชาวบ้านปลูกไว้กำลังเจริญเติบโต หยาดเหงื่อแรงกายแรงใจที่ทุ่มเทลงไปเริ่มแสดงผลงานเป็นที่ประจักษ์บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในดิน และความหวังถึงผลผลิตที่จะได้รับในปี

ในงานประเพณีโงงกะบ่อง งานบุญจัดขึ้นเป็นเวลา ๔ คืน ๓ วัน ซึ่งมักจัดขึ้นโดยยึดวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เป็นวันกลางงาน งานพิธีเจริญพระพุทธมนต์จึงต้องเริ่มในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ (โหวหล่อง) และวันสุดท้ายของงาน (โหวเว) วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘

ก่อนวันเริ่มงาน ชาวบ้านผู้ชายจะช่วยกันทำกะบ่อง คือเรือสำเภาด้วยไม้ไผ่และต้นระกำ ไม้บริเวณลานวัด ส่วนชาวบ้านผู้หญิงจะช่วยกันปั่นเทียนขี้ผึ้ง ๑,๐๐๐ เล่ม ดอกไม้ใส่กรวยเล็ก ๑,๐๐๐ กรวย หมาย ๑,๐๐๐ คำ บุหรี่ ๑,๐๐๐ มวน และธงทะเลิง (ทำจากกระดาษสี) อีก ๑,๐๐๐ ธง มาประดับตกแต่งเรือ

งานบุญเริ่มด้วยการเจริญพระพุทธมนต์ในค่ำคืนแรก เช้าวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านนำข้าวปลาอาหารขึ้นไปทำบุญที่วัด รับศีล ใส่บาตร บูชาข้าวพระพุทธและกรวดน้ำ หลังจากนั้นชาวบ้านจะนำต้นข้าว ข้าวเหนียว และพืชผักต่าง ๆ ในไร่ที่เริ่มเก็บกินได้ เช่น พริก แตง ฟัก บวบ เผือก มัน ฯลฯ มาใส่ในกะบ่องที่ทำไว้ก่อนวันงานโดยเชื่อว่าเป็นเสบียงใส่เรือบรรทุกไว้สำหรับการข้ามภพข้ามชาติ ข้ามพ้น

ฝั่งในยุคพระศรีอารีย์ เสาียงคือการสะสมบุญบารมีเพื่อการหลุดพ้นวิภังขารนี้ นอกจากนี้ยังเป็นประเพณีที่มีความเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตเกษตรแบบการทำไร่หมุนเวียนอีกด้วย ส่วนตอนค่ำจะขึ้นวัดสวดมนต์ตามปกติ

งานบุญวันที่สองมักตรงกับวันพระเสมอ เข้าขึ้นวัดทำบุญรับศีล ใส่บาตร ถวายข้าวพระพุทธและกรวดน้ำ จากนั้นเป็นการถวายภัตตาหารเพล ช่วงสาย ๆ จะมีการทำบุญตักบาตรน้ำผึ้ง น้ำตาลทรายแด่พระสงฆ์ซึ่งเชื่อว่าได้อานิสงส์บุญมาก โดยมีเรื่องเล่าว่า

“สมัยพุทธกาล ได้มีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อไป่เปลาะเซ่ ทำงานรับใช้เศรษฐีเป็นเวลา ๓ ปีได้ค่าแรงจากเศรษฐีเป็นเงินจำนวน ๓๐๐ บาท หลังจากนั้นได้ลาออก และไปทำงานเป็นกะลาสีเดินทางไปกับเรือของพ่อค้าคนหนึ่งซึ่งมีเรือสำเภาถึง ๗ ลำ และออกทะเลเพื่อไปซื้อสินค้าตามเมืองต่าง ๆ เมื่อเรือจอดตามท่าเทียบเรือครั้งใด พ่อค้าก็จะขึ้นบกกว้านซื้อสินค้าจนหมดตลาด นายไป่เปลาะเซ่ซึ่งทำงานเป็นกะลาสีได้ห้องเรือ เมื่อขึ้นบกไปซื้อสิ่งของต่าง ๆ ก็ปรากฏว่าข้าวของทั้งหลายถูกพ่อค้ากว้านซื้อหมดแล้ว คงเหลือแต่น้ำผึ้งเท่านั้น นายไป่เปลาะเซ่จึงตัดสินใจซื้อน้ำผึ้งด้วยเงินจำนวน ๓๐๐ บาทที่ตนมี พอตีมีพระภิกษุอรหันต์เดินบิณฑบาตผ่านมา นายไป่เปลาะเซ่เกิดความศรัทธาเลื่อมใสจึงนำน้ำผึ้งที่ซื้อมาใส่บาตรพระอรหันต์จนล้นเปื้อนฝาบาตร ก่อนถวายน้ำผึ้ง นายไป่เปลาะเซ่ได้ตั้งจิตอธิษฐานว่าหากเกิดใหม่ในชาติหน้าขอให้ตนได้เกิดมาเป็นกษัตริย์ พระอรหันต์ได้อนุโมทนาให้พรว่าขอให้คำอธิษฐานนั้นได้เป็นจริงแล้วเดินจากไป ระหว่างทางบิณฑบาตมีหญิงสาวนางหนึ่งชื่อนองตะเหเมเปราะมือซึ่งรอใส่บาตรพระอรหันต์เช่นกัน เห็นฝาบาตรเปื้อนน้ำผึ้งจึงอาสาช่วยเช็ดฝาบาตรให้ และได้ถามพระอรหันต์ว่าผู้ที่ถวายน้ำผึ้งนี้ได้อธิษฐานขอพรสิ่งใด พระอรหันต์ตอบว่า ชายผู้ที่ถวายน้ำผึ้งนี้ได้ตั้งความปรารถนาว่า หากเกิดชาติหน้าขอได้เกิดเป็นกษัตริย์ นางตะเหเมเปราะมือจึงอธิษฐานบอื่ว่าหากเกิดใหม่ชาติหน้าขอให้ได้เป็นเนื้อคู่กับชายผู้ถวายน้ำผึ้งนี้ด้วยเถิด ด้วยอานิสงส์ผลบุญที่กระทำ ต่อมาเมื่อเกิดใหม่อีกครั้งทั้งสองคนจึงเกิดมาเป็นพระราชและมเหสีได้ครองคู่กันตามคำอธิษฐาน” (อ้างถึง วิถีชีวิตโผล่ว กรณีศึกษาบ้านเกาะสะเต็ง ๒๕๕๖, น. ๕๓) จากเรื่องเล่าในนิทานตำนานนี้ ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าการทำบุญด้วยน้ำผึ้งได้อานิสงส์ผลบุญมาก แต่ปัจจุบันน้ำผึ้งเป็นของหายากจึงเปลี่ยนมาใส่บาตรด้วยน้ำตาลทรายแทน

วันสุดท้ายของงานบุญกะบอง ซึ่งตรงกับวันแรม ๑ ค่ำ ในช่วงเช้ามืดจะเตรียมอาหารคาวหวานสำหรับทำบุญถวายพระสงฆ์และพิธีญาติพิถีแก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว โดยจะต้องทำในพิธีญาติพิถีนี้ก่อนฟ้าสาง ญาติ ๆ และลูกหลานทั้งหลายจะช่วยกันสร้างร้านยกพื้นเพื่อเป็นที่วางอาหารคาวหวานเช่นไข้วดวงวิญญานแก่ผู้ล่วงลับหรือผีไม่มีญาติ คติความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีนี้ได้รับมาจากชาดกเรื่อง พระมาลัยไปท่องนรก - สวรรค์

“พระมาลัยเถระผู้ทรงอภิญญาได้ไปเยี่ยมเยียนเมืองนรก ได้ไปพบสัตว์นรกที่เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ไม่ได้สร้างกุศลผลบุญใด ๆ ไม่เคยทำบุญทำทาน ชำก่อกกรรมทำชั่ว เมื่อตายไปตกนรกพบความอดอยากลำบาก ไม่มีอาหารกิน จึงวานท่านให้กลับมาบอกลูกหลานบนโลกมนุษย์ให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ และเมื่อท่านได้ไปเยี่ยมเยียนสวรรค์ได้พบความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบายสวยงามอันเกิดจากผลบุญที่เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ได้เคยเลี้ยงดูบิดามารดา ญาติมิตร ทำบุญทำทาน ถือศีลภาวนา จึงได้ไปเกิดใหม่ในแดนสวรรค์ของเหล่าเทวดานางฟ้า ให้ท่านช่วยกลับไปบอกผู้คนบนโลกมนุษย์ให้หมั่นสร้างกุศลทำกรรมดีจะได้มาเกิดบนสวรรค์” จากความเชื่อนี้จึงเป็นที่มาของการทำบุญญาติพิถี หลังจากทำพิธีญาติพิถีเช่นไข้วถวายอาหารแก่

ดวงวิญญานญาติและผีไม่มีญาติทั้งหลายแล้ว ชาวบ้านจะพากันขึ้นวัดนำอาหารคาวหวานที่เตรียมไว้ไปทำบุญ รับประทาน ใส่บาตร ถวายข้าวพระพุทธและกรวดน้ำ ส่วนตอนเย็นเป็นการขึ้นวัดรับศีล หลังจากนั้นเป็นพิธีการปล่อยเรือกะบ่อง โดยทุกคนลงจากศาลาวัดมาช่วยกันจุดเทียนบนเรือกะบ่อง นำสายสิญจน์ที่ผูกโยงเรือไว้ถวายแด่พระสงฆ์ มีมักคทายกวัดนำพิธีกล่าวคำถวาย เสร็จแล้วกล่าวคำอนุโมทนาคัง ๆ ว่าสาธุ จากนั้นขึ้นศาลาวัด ทำพิธีกรวดน้ำอธิษฐาน พระท่านอนุโมทนา หลังจากนั้นร่วมสวดมนต์ให้พระเย็นเป็นอันเสร็จพิธี

เดือนตุลาคม ประเพณีงานบุญออกพรรษา (โคงตะเคิงเปาะ)

ช่วงฤดูออกพรรษานี้ ต้นข้าวในไร่นาเริ่มออกรวง พืชผักในไร่ที่เก็บกินได้แล้วมีชนิดหลากหลายมากขึ้น เหมาะสำหรับการจัดงานที่นำความชื่นอกชื่นใจและเป็นการแสดงความกตัญญูต่อธรรมชาติที่มอบสิ่งดี ๆ มาให้ กรอบกับพุทธวินัยที่บัญญัติให้พระสงฆ์อยู่จำพรรษาครบสามเดือนตลอดหน้าฝนสิ้นสุดลงพอดี การจัดงานประเพณีออกพรรษานี้จึงเป็นงานที่นำความสนุกสนานให้ผู้คนในชุมชนโดยแท้

งานบุญมีระยะเวลา ๔ คืน ๓ วัน นิยมให้มีพิธีเทศน์มหาชาติ (เจ้าเจ้) ซึ่งต้องเทศน์กันถึง ๓ วันจึงจะครบ ๑๓ กัณฑ์ โดยก่อนวันงานเริ่ม ชาวบ้านจะต้องเตรียมทำสิ่งต่าง ๆ ดังนี้เพื่อใช้ในงานบุญพิธีออกพรรษา

การเทศน์มหาชาติ โดยชาวบ้านผู้ชายจะช่วยกันทำเสา “สะนะสะเรวเทิง” ทำจากไม้ไผ่ (เสาฉัตร) จำนวน ๘ ต้น ปักรอบวัดตามทิศ ๘ ทิศ และนำไม้ไผ่มาขัดสานติดเสาทุกต้น พร้อมประดับด้วยต้นข้าว ต้นกล้วย ต้นอ้อย ดอกไม้ต่าง ๆ เช่นดอกสร้อยไก่ ดอกดาวเรืองที่นิยมปลูกในไร่ข้าวเพื่อบอกขอบเขตพิธีงานบุญป้องกันสิ่งรบกวนจากสิ่งชั่วร้ายภูติผีต่าง ๆ

กรวยดอกไม้ เทียนขี้ผึ้ง หมากพลู สะเด็งลา สะนูลา (ทำจากต้นระกำ) อย่างละ ๑,๐๐๐ โดยชาวบ้านผู้หญิงจะเป็นคนทำกรวยดอกไม้ ฟั่นเทียน หมากพลู ส่วนที่เหลื่อฝ่ายชายเป็นคนทำและนำมาประดับปะนุ่งโกล

ปะนุ่งโกล คือธรรมมาศทำจากไม้และไม้ไผ่ทรงสี่เหลี่ยมด้านเท่า สูงประมาณ ๒.๕-๓ เมตร กว้างประมาณ ๑ เมตร ยอดมุมแต่ละด้านตกแต่งด้วยสะเด็งลา สะนูลา ส่วนฐานโดยรอบนำกระดาสีขาวมาวาดและระบายสีตามเรื่องราวในทศชาดกหรือคติธรรมสอนใจในพระพุทธศาสนา และนำกระดาสีมาตัดตกแต่งเสาธรรมมาศให้สวยงาม

แพบุกุกุ (แพสำหรับบังสุกุล) จำนวน ๑ ลำสำหรับพิธีทอดผ้าป่าบังสุกุลในน้ำและตะกร้าสานขัดด้วยไม้ไผ่ยกพื้นขนาดใหญ่สำหรับพิธีทอดผ้าบังสุกุลบนบกอีก ๑ ตะกร้า

เจดีย์ไฟ ทำจากต้นระกำนำมาประกอบให้เป็นรูปสามเหลี่ยมคล้ายเจดีย์ จำนวนเจดีย์แล้วแต่กำหนด ส่วนใหญ่มักทำกัน ๓ เจดีย์ นอกจากนี้ยังประดับด้วยกรวยดอกไม้ ๑๐๘ กรวย เทียนขี้ผึ้ง ๑๐๘ เล่ม ใบพลูม้วน ๑๐๘ ชิ้น ใบสะนูลาและใบสะเด็งละ อย่างละ ๑๐๘ เช่นเดียวกัน

การทำความสะอาดบริเวณวัด โรงครัว ห้องน้ำ

การทำมิโป (โคมไฟขนาดใหญ่) พร้อมไส้ ชาวบ้านช่วยกันทำหรือเป็นของส่วนตัวก็ได้ แต่ต้องทำเตรียมไว้ครั้งก่อนเดือนนี้จะแล้วเสร็จ

เริ่มพิธีงานเจริญพระพุทธมนต์ในคืนแรก ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ โดยชาวบ้านนำขันตริยมหาน้ำมนต์นำไปไว้ที่วัดกลางพิธีเจริญพุทธมนต์ ภายในขันน้ำมนต์มีการใส่ใบมะพร้าว เครื่องน้ำหอมต่าง ๆ ก้อนหินสีขาว ๗ ก้อน ผงขมิ้น ผักสั้มป่อย มีการขอขมาพระรัตนตรัย การบูชาพระรัตนตรัย การอาราธนาศีลและรับศีล การอาราธนาพระปริตร พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ การกรวดน้ำให้พร ทั้งหมดสดเป็นภาษาบาลีสำเนียงกะเหรี่ยง นอกจากคำแผ่เมตตาและคำอธิษฐานवादได้ทั้งภาษาบาลีและภาษากะเหรี่ยง สำหรับน้ำมนต์ชาวบ้านจะนำกลับไปประพรมรอบบ้าน ล้างหน้า เพื่อความเป็นสิริมงคล ส่วนก้อนหินจะนำไปไว้ในยุ้งข้าว หรือไว้ตามมุมบ้านทั้ง ๘ ทิศก็ได้

เช้าวันรุ่งขึ้นเป็นวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ช่วงเช้าเป็นพิธีทำบุญไหว้พระ รับศีล ๕ ใส่บาตรถวายอาหารพระภิกษุสงฆ์ เข้าและเพล ในช่วงสาย ๆ มีการเทศน์มหาชาติ ก่อนการเทศน์มหาชาติมีการรับศีล ๘ ทำบุญด้วยการใส่เหรียญบูชาพระธรรม พอพระเริ่มเทศน์โดยการอ่านพระคาถาเป็นภาษาบาลี และอรรถเป็นภาษากะเหรี่ยง ตามคัมภีร์ใบลาน มักตกท้ายจะตีกังสดาลและมีการโปรยข้าวตอกดอกไม้ไปที่ธรรมมาสน์และจะกระทำเช่นเดียวกันเมื่อเทศน์จบกัณฑ์ เนื้อหาการเทศน์เกี่ยวกับพระเวสสันดรชาดกซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายในทศชาติของพระพุทธเจ้า จำนวน ๑๓ (เวา) กัณฑ์ พระท่านจะเริ่มเทศน์ในช่วงสายของวันจนกระทั่งเย็นและจะเริ่มเทศน์ใหม่ในช่วงสายของวันพรุ่งเช่นนี้ไปจนครบทุกกัณฑ์ สำหรับพระนักเทศน์หรืออ่านตามพระคัมภีร์ปัจจุบันหาได้ยากยิ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าอาวาสและหลวงตามลัดเปลี่ยนหมุนเวียนขึ้นเทศน์

วันกลางงานตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ช่วงเช้ามีการไหว้พระ รับศีล ใส่บาตรถวายข้าวพระพุทธ ช่วงสายฟังเทศน์มหาชาติ ช่วงค่ำมีการบูชาเจดีย์ไฟ โดยทำโครงเจดีย์เตรียมไว้แล้วชาวบ้านแต่ละหลังจะนำเทียนขี้ผึ้งให้เท่ากับจำนวนสมาชิกในบ้าน โดยใช้ด้ายดิบทำเป็นไส้เทียนให้จำนวนเส้นด้ายมากกว่าอายุ 1 เส้นเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ต่ออายุ จากนั้นนำไปปักที่เจดีย์และจุดไฟ

พิธีการไหว้บูชาเจดีย์ไฟมีลักษณะการไหว้เฉพาะกล่าวคือ มักตกท้ายหรือผู้นำพิธีจะกล่าวนำบทสวดคำบูชาเจดีย์ไฟ ๓ ครั้ง แต่ละครั้งมีพิธีการไหว้ที่แตกต่างกันคือ กล่าวคำบูชาครั้งแรกให้ทุกคนนั่งยอง ๆ ไหว้ กล่าวคำบูชาครั้งที่สองให้ทุกคนยืนย่อเข้าไหว้ กล่าวคำบูชาครั้งที่สามให้ยืนไหว้ หลังจากนั้นจะเป็นการเดินเวียนซ้ายรอบเจดีย์จำนวน ๓ รอบ หลังจากนั้นอาจมีการอ่านคำอธิษฐาน (ไปเรียนะเนีย) โดยผู้ที่สามารถอ่านภาษากะเหรี่ยงได้ ซึ่งเนื้อความในคำอธิษฐานส่วนใหญ่เป็นการอธิษฐานให้แคล้วคลาดปลอดภัยมีความสุขสมหวังเจริญก้าวหน้าในชีวิตและขอโอกาสกรรมต่อเจ้ากรรมนายเวรจากนั้นขึ้นวัดกรวดน้ำไหว้พระสดมณต์

วันสุดท้ายของงานเป็นวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ เช้ามีการทำบุญใส่บาตร สายฟังธรรม ช่วงสายเป็นการทอดผ้าป่าบังสกุล (อุบะกุ๊ก) ทั้งบนบกและในน้ำ โดยชาวบ้านนำผลหมากรากไม้ต่าง ๆ ที่ได้จากเรือกวสวไร่นา สิ่งของเครื่องใช้ อาหาร ขนมต่าง ๆ นำมาใส่ในแพซึ่งลอยอยู่ที่ท่าน้ำวัด และตะกร้าริมน้ำเพื่อทอดผ้าบังสกุลเป็นการบูชาแม่คงคา (โพตูกี้) และแม่ธรณี (ซ่งทะรี) มักตกท้ายกล่าวคำบูชา โดยแพจะปล่อยในช่วงเย็น สิ่งของทั้งหมดผู้คนสามารถนำไปใช้ได้ นอกจากนี้อาจนำเส้นผม เล็บมือใส่ลงไปในแพ เพื่อเป็นการปล่อยสิ่งไม่ดีออกไปจากชีวิต ถือเป็นการสะเดาะเคราะห์อีกด้วย

ในช่วงคำมีพิธีแห่ต้นผ้าป่ารอบวัด ตักบาตรด้วยเหรียญ (สระเรวได้) มีเครื่องดนตรีประกอบ ขวบนแห่ จากนั้นขึ้นศาลาวัด ไหว้พระรับศีล ถวายต้นผ้าป่า อ่านคำอธิษฐาน (ไปเรื่อยละเนี่ย)โดยผู้ที่สามารถอ่านภาษากระเหรี่ยงได้ จากนั้นกรวดน้ำ พระสงฆ์อนุโมทนา เป็นอันเสร็จพิธี ส่วนการจุดมิโพบหรือโคมไฟสามารถจุดได้ตั้งแต่คืนงานวันแรกจนถึงงานวันสุดท้ายแล้วแต่สะดวก นอกจากนี้ยังมีประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะซึ่งมักจัดขึ้นในตัวอำเภอตามวัดใหญ่ ๆ เช่นวัดศรีสุวรรณ วัดสมเด็จ วัดวังวิเวการาม เป็นต้น สำหรับวัดเกาะสะเก็ดยังไม่เคยจัดงานบุญประเพณีตักบาตรเทโวฯ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านเล็ก ผู้คนก็น้อย

เดือนพฤศจิกายน ประเพณีทอดผ้ากฐิน (โบกะเท) และผ้าป่าลอยฟ้า (โบกะกูกุหล่งทิ)

บุญประเพณีทอดผ้ากฐินไม่ได้จัดขึ้นทุกปีด้วยต้องมีค่าใช้จ่ายมาก เนื่องจากการหาข้าวของและปัจจัยในการทำนุบำรุงวัด ซึ่งต้องใช้เงินจำนวนมาก จึงมีการบอกบุญกับญาติโยมในเมืองได้ขึ้นมาเป็นเจ้าภาพทอดกฐินอยู่เนือง ๆ เช่น คนจากจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

การทอดผ้ากฐินเป็นพิธีทางพุทธศาสนาฝ่ายเดียวไม่ได้ปะปนกับประเพณีท้องถิ่นแต่อย่างใดจึงมีพิธีกรรมเช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ของไทย

นอกจากนี้ยังมีประเพณีทอดผ้าป่าลอยฟ้า (กุกุกุหล่งทิ) หรือการขโมยบุญ (อองจูโง) มักจัดหลังจากที่ออกพรรษาแล้ว ประเพณีการกุกุกุหล่งทินี้มีที่มาอย่างไรไม่มีใครทราบได้ แต่เป็นที่นิยมใน ต.โลโวมาแต่สมัยอดีต การทอดผ้าป่าลอยฟ้านี้เป็นการทำบุญที่ไม่ต้องการให้รู้ล่วงหน้า มักไปทำในหมู่บ้านอื่น ๆ นำโดยเจ้าอาวาสหรือพระในวัด เป็นผู้นำพาญาติโยมไปทอดผ้าป่าลอยฟ้า แต่จะไปทอดที่หมู่บ้านใดนั้นคำนึงถึงพรรษาอาวุโสของเจ้าอาวาสของวัดนั้นเป็นหลัก โดยพระนำพาญาติโยมพร้อมผ้าป่าและสัมภาระต่าง ๆ ออกเดินทางด้วยเท้าจากหมู่บ้านในเวลากลางวัน จะเข้า สาย บ่าย เย็น ขึ้นอยู่กับระยะทางที่จะไปถึงหมู่บ้านที่จะไปทอดผ้าในเวลาตก รอนจนชาวบ้านและพระหลับกันแล้วจึงค่อยเข้าไปหมู่บ้านและตีเกราะเคาะเสียง อาจมีการจุดพลุหรือประทัดเสียงดัง ทำให้ชาวบ้านและพระวัดที่มีการไปทอดผ้าป่าลอยฟ้าได้รับความตกอกตกใจ นึกว่ามีการปล้นวัด และตามมาด้วยความอึ้งใจในบุญ ชาวบ้านมักคอยเฝ้าขึ้นวัดมาร่วมอนุโมทนาบุญ จากนั้นนอนพักที่วัดหรือบ้านญาติ ๑ คืน ออกเดินทางกลับในตอนเช้าหรือสายของวันรุ่งขึ้น ส่วนพิธีการทอดผ้าป่าลอยฟ้า นั้นเหมือนการทอดผ้าป่าทั่วไปที่ต้องมีการสมทานศีล รับศีล กล่าวคำถวาย กรวดน้ำและอนุโมทนาบุญ และไหว้พระสวดมนต์พร้อมเพรียงกัน เนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน ชาวกระเหรี่ยงกร่างงานหนักทั้งปีไม่ค่อยได้มีโอกาสแวะเวียนไปมาหาสู่กันบ่อยนัก กรอไปกับเป็นช่วงหน้าฝนที่การเดินทางตลอดฤดูกาลนั้นยากลำบากมาก แม้กระทั่งพระภิกษุที่ยังมีพรรษาน้อยและอยู่จำพรรษาตามวัดที่ห่างออกไปจะได้มีโอกาสใกล้ชิดสนทนาและฟังธรรมจากอุปัชฌาย์อาจารย์ งานบุญประเพณีทอดผ้าป่าลอยฟ้าจึงเป็นโอกาสสร้างบุญอีกเส้นทางหนึ่งมาแต่อดีต ชาวบ้านจึงมักเรียกกันว่า เป็นงานขโมยบุญ

นอกจากนี้ยังมีงานลอยกระทงซึ่งถือเป็นประเพณีของไทย ในหมู่บ้านเกาะสะเก็ดมีการลอยกระทง ซึ่งจัดโดยโรงเรียน มีครู นักเรียน พร้อมผู้ปกครอง และชาวบ้านขึ้นวัด มีการไหว้พระสวดมนต์ในตอนค่ำ และชมการแสดงของนักเรียน หรือการประกวดกระทงของนักเรียนและชาวบ้าน หลังจากนั้นไป

ลอยกระทงกันที่ริมน้ำห้วยเขอะเพราะเพื่อบูชาแม่คงคา รูปแบบการลอยกระทงเหมือนที่อื่น ๆ ของไทย อาจแตกต่างที่กระทงของที่นี่อาจมีข้าวขาว ข้าวผสมขมิ้น ข้าวผสมถ่าน เหริยเงิน ดอกไม้ ธูปเทียน เส้นผม และเล็บมือใส่ลงไปในกระทงด้วย

เดือนธันวาคม ประเพณีบุญนิมนต์พระมาฉันที่บ้าน (โบงมาฮาเต๊ะ)

ประเพณีงานบุญนี้เป็นประเพณีนิยมของชาวกะเหรี่ยงซึ่งมักปฏิบัติกันโดยนารายชื่อสมาชิกในหมู่บ้านมาจับสลากเท่าจำนวนพระที่มีอยู่ ใครจับสลากได้ก็จะได้จัดงานบุญบ้าน และนิมนต์พระมาฉันที่บ้าน ทำบุญถวายภัตตาหารและสิ่งของเครื่องใช้แก่สมณะรูปเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่คนในบ้าน โดยมีเรื่องเล่าว่า

“มีชายคนหนึ่งชื่อมะฮาเต๊ะ (มหาทศคตะ แปลว่ายากจนมาก) มีอาชีพรับจ้างและเก็บฟืนขาย เมื่อมีชายบัณฑิตคนหนึ่งต้องการทำบุญและได้ชักชวนคนอื่นทำบุญด้วย โดยให้คนที่ทำบุญมาบอกและจดชื่อไว้ เมื่อได้พบกับมาฮาเต๊ะจึงได้ชักชวนให้ทำบุญ แต่มาฮาเต๊ะไม่มีเงินเลยแม้แต่จะกินก็แทบไม่มี เมื่อกลับมาถึงบ้านจึงได้ปรึกษากับภรรยาว่าหากไปช่วยกันรับจ้างเพิ่มขึ้นคงได้เงินมาจัดงานบุญ พอถึงวันงานเมื่อมาฮาเต๊ะไปรับพระมาฉันที่บ้าน ปรากฏว่าพระรับนิมนต์ไปฉันที่บ้านอื่น ๆ หมดแล้ว เนื่องจากชายบัณฑิตลืมนำชื่อมาฮาเต๊ะไว้จึงไม่ได้เผื่อไว้ให้ มาฮาเต๊ะและภรรยาเสียใจมากจึงตั้งใจว่าอย่างไรเสียจะต้องจัดงานบุญที่บ้านให้ได้ คิดได้อย่างนั้นจึงเดินทางไปนิมนต์พระพุทเจ้าด้วยตนเองและพระพุทองค์ก็รับนิมนต์มาฉันที่บ้านมาฮาเต๊ะในวันรุ่งขึ้น ทั้งมาฮาเต๊ะและภรรยาได้เตรียมอาหารที่คิดว่าดีที่สุดเพื่อถวายแด่พระพุทเจ้า ด้วยอาณิสสแห่งการทำบุญด้วยกุศลเจตนาอันแรงกล้าทำให้มีเพชรนิลจินดาร่วงหล่นลงมาในบ้านของมาฮาเต๊ะมากมายเต็มไปหมด ในที่สุดมาฮาเต๊ะและภรรยาได้กลายเป็นเศรษฐี และยังคงทำบุญทำทานเรื่อยมาจนสิ้นอายุขัย”

ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาของชาวกะเหรี่ยงได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมมอญมาแต่อดีต ซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงหรือแตกต่างจากประเพณีไทย อาทิเช่น วันสำคัญต่าง ๆ ทางศาสนานั้น นอกจากวันออกพรรษาและวันเข้าพรรษา แล้วชาวกะเหรี่ยงไม่ได้ให้ความสำคัญมากไปกว่าวันพระทั่วไป เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา เป็นต้น

ศาสนาความเชื่อและพิธีกรรม

พระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงไผ่ลว

วิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงไผ่ลวอิงอาศัยอยู่กับธรรมชาติ การมองโลกแบบบรรพบุรุษชาวกะเหรี่ยงไผ่ลวได้สร้างระบบความคิดความเชื่อในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมตามป่าเขาลำเนาไพร การทำมาหากินเลี้ยงปากท้อง เครื่องมือเครื่องใช้เพื่อการดำรงไว้ซึ่งวิถีคิดและวิถีชีวิต นั่นคือ คติความเชื่อทั้งแบบพุทธแบบตะหละโคว (ฤาษี) วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่เอื้อให้สามารถดำรงชีวิตรอดอยู่ในป่าได้ โดยชาวกะเหรี่ยงไผ่ลวมองว่า ธรรมชาติเป็นส่วนรวม ไม่มีใครจับจองเป็นเจ้าของได้ เราเพียงแค่อยู่นานมาใช้และส่งต่อให้ลูกหลานได้ใช้ร่วมกัน ศูนย์รวมของคำสั่งสอนทั้งมวลจึงเป็นเรื่องการรู้จัก รู้ใช้ อย่างมีสำนึก ฟังพาอาศัยไม่ทำลาย มีกินมีใช้อย่างยั่งยืน

วัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงโพล่งมีส่วนผูกโยงกับพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนาพุทธอยู่มาก ซึ่งชาวกะเหรี่ยงรับศาสนาพุทธมาจากวัฒนธรรมของมอญแต่อดีต และความเชื่อแบบฤๅษีผสมผสานกัน ก่อเกิดความศรัทธาเลื่อมใสและเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีสะท้อนให้เห็นถึงระบบความเชื่อความศรัทธาที่ผสมกลมกลืนกันของศาสนาพุทธและลัทธิฤๅษี (ตะหละโคว) ทำให้พิธีกรรมต่าง ๆ มักมีพิธีสงฆ์เป็นศูนย์กลางรวมศรัทธาและมีพระสงฆ์เป็นผู้นำกิจกรรมสำคัญต่าง ๆ ในชุมชน

ตามตำนานเล่าว่า ในอดีตชาวกะเหรี่ยงไม่มีศาสนา เป็นคนป่าที่เยวอยู่ตามป่าตามเขา ทำไร่เร่ร่อนไปเรื่อย มีความเชื่อในเรื่องภูติผีปิศาจ นับถือฤๅษีเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และมีบทบาทในการชี้นำสังคมได้ ฤๅษีมีความเห็นว่าพระพุทธศาสนามีแนวคิดที่ดงามเหมาะสม ควรที่ชาวกะเหรี่ยงจะได้มีโอกาสยอมรับนับถือมาไว้ในชีวิต จึงอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ จำนวน ๓ คน คือ ย่องโท่ ย่องสตะ และย่องแซ่หะ ให้มีความรู้แบบฤๅษีจนแตกฉาน แล้วจึงส่งศิษย์ทั้งสามให้เดินทางไปขอบวชเป็นพระภิกษุและศึกษาพระธรรมวินัยจากพระอุปัชฌาย์ชาวมอญ ชาวพม่า ชาวไท แล้วให้เดินทางกลับมาเผยแพร่พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาแก่ชาวกะเหรี่ยง

การเดินทางไปขอบวชในครั้งนั้น ลูกศิษย์พระฤๅษีทั้งสามคนต่างได้รับการปฏิเสธการขอบวชจากอุปัชฌาย์ของชนชาติทั้งสาม ทำให้ย่องโท่และย่องแซ่หะท้อใจจนเลิกความพยายามที่จะบวช ยกเว้นย่องสตะที่ยังไม่ล้มเลิกความตั้งใจจึงได้เดินทางไปยังที่ประชุมสภาธรรมในประเทศพม่า ซึ่งขณะนั้นพระเถระผู้ใหญ่ของพม่ากำลังสังคายนาพระไตรปิฎก และกำลังถกกันในเรื่องมงคลสูตรซึ่งมีคาถาว่า “พुरुหิมงคฺลุมตฺตม” ย่องสตะได้ลุกขึ้นตอบข้อปุจฉาและอธิบายคาถาดังกล่าวจนได้รับการยกย่องในที่ประชุมว่าเป็นผู้มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ย่องสตะจึงแจ้งความประสงค์ขอบวชเป็นพระภิกษุ หากแต่ได้รับการคัดค้านจากคณะพระสงฆ์ของพม่า โดยให้เหตุผลว่าย่องสตะเป็นคนป่าคนดง ไม่มีอารยธรรม ไม่สมควรได้รับการบวช ย่องสตะจึงได้อ้างถึงเรื่องราวในชาตกเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จจรดงค์ไปในป่า พบลูกลิงตกลงไปในลำธาร พระองค์ได้ช่วยลูกลิงให้รอดพ้นจากการจมน้ำ และได้ทอหุ้มตัวลูกลิงน้อยนั้นด้วยจีวรของพระองค์เอง ลิงซึ่งเป็นสัตว์เดรัจฉานยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระพุทธเจ้า แล้วเหตุใดชาวกะเหรี่ยงซึ่งเป็นคนถึงไม่ได้รับการอนุญาตให้ได้รับการบวชเป็นพระภิกษุ จากคำถามของย่องสตะนี้เอง พระเถระผู้ใหญ่หลายคนจึงมีมติยอมให้ย่องสตะบวชได้ เมื่อย่องสตะบวชเป็นพระภิกษุแล้วได้รับฉายาว่า เตมิภิกขุ ชาวกะเหรี่ยงนิยมเรียกย่องสตะว่า “ผู้ดำไม้ย” ลูกหลานชาวกะเหรี่ยงจึงได้นับถือพระพุทธศาสนาและมีการบวชเป็นภิกษุสืบต่อมาตั้งแต่นั้น

เรื่องบวชเรียนในพระพุทธศาสนา ชาวกะเหรี่ยงที่ผ่านการบวชเรียนมานั้นเป็นผู้ที่นำเคารพเลื่อมใส ผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาหลายพรรษาจะได้รับการเคารพนับถือจากผู้คนทั่วไป การบวชเรียนเข้าวัดจึงเป็นโอกาสที่จะได้เรียนรู้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ รวมทั้งคัมภีร์ต่าง ๆ ชาวกะเหรี่ยงโพล่งจึงนิยมส่งบุตรหลานไปบวชเรียน หรือไปเป็นเด็กวัด หากเป็นผู้หญิงก็ให้บวชเป็นแม่ชี ทั้งนี้ก็เพื่อศึกษาพระธรรมวินัย ท่องบ่นมนต์คาถา บทสวดต่าง ๆ เป็นภาษาบาลีสำเนียงมอญ และเรียนภาษากะเหรี่ยง โดยมีหลวงพ่ที่วัดเป็นครูผู้สอน ในอดีตชาวกะเหรี่ยงโพล่งมักบวชกันหลายพรรษา เมื่อลาสิกขาแล้วผู้ที่บวชนาน 3 พรรษาขึ้นไปจะได้รับการเรียกขานชื่อนำหน้าว่า ย่อง หรือ เน โดยวัดที่เป็นศูนย์รวมจิตใจชาว

กะเหรี่ยงโผล่วในเขตอำเภอสังขละบุรีและนิยมนำบุตรหลานไปบวชนั้นคือวัดศรีสุวรรณ ตั้งอยู่ในตัวอำเภอสังขละบุรี เป็นวัดที่ตั้งชื่อตามนามของท่านเจ้าเมืองสังขละบุรีคนแรก คือ พระศรีสุวรรณ (ทะเจียงโปรย) ซึ่งเป็นชาวกะเหรี่ยงโผล่ว และได้สืบทอดตำแหน่งมาอีก ๔ ชั่วอายุคน พระศรีสุวรรณคนสุดท้ายได้เป็นนายอำเภอคนแรกของสังขละบุรี ได้รับพระราชทานนามสกุลจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ ว่า “เสตะพันธ์” วัดศรีสุวรรณแห่งนี้มักจัดงานประเพณีเพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมของไทยและของชนเผ่ากะเหรี่ยงโผล่วมาอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ภิกษุและสามเณรชาวกะเหรี่ยงโผล่วทั้งในหมู่บ้านเกาะสะเดิงและหมู่บ้านอื่น ๆ ยังนิยมไปศึกษาต่อในเมือง โดยศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม หากแต่จำนวนลดน้อยลงไปมากเมื่อเทียบกับอดีต การบวชเรียนมีระยะเวลาสั้นลง เป็น ๗ วัน ๑๕ วัน หรือ ๑ เดือน

ความเชื่อแบบตะหละโคว (ภาษา)

ความเชื่อแบบตะหละโควนี้ เป็นความเชื่อในเรื่องบำเพ็ญเพียรเพื่อการไปเกิดในภพชาติใหม่ที่สงบสุข เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างมาก เดิมทีฤษีส่วนใหญ่จะปลีกเร้นออกจากเรือนไปบำเพ็ญตบะบารมีตามป่าเขาหรือถ้ำ กินผักผลไม้ ไม่รับประทานเนื้อสัตว์ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข เป็นผู้ที่ปรารถนาภพชาติใหม่ที่สงบสุข ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลในธรรม สร้างสมบุญบารมี เป็นแบบอย่างที่ดีงามให้กับผู้นับถือ

คำว่าตะหละโคว เป็นภาษามอญ ตะหละ หมายถึง ผู้ถือครอง โคว หมายถึง คุณงามความดี “ตะหละโคว” จึงหมายถึงผู้มีปกติยึดถือสัจจะความจริงที่ดีที่ชอบ (เซอโตะญา) ชาวกะเหรี่ยงเรียกผู้หลักเร้นออกจากเรือนนี้ว่า อัยไส่ หรือ คำว่า อีสี่ นั่นเอง

ความเชื่อตามแบบตะหละโควเป็นความเชื่อในพระพุทธศาสนา ในเรื่องไตรภูมิ ๓ คือ กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ การเกิดใหม่ ภพชาติใหม่ที่ดีกว่า นั่นคือ ยุคพระศรีอาริยะเมตไตร พระพุทธเจ้าองค์ถัดไปจากสมณโคตมพระพุทธเจ้า โดยมีพุทธทำนายไว้ว่า อายุพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าสมณโคตมนี้จะมีอายุราว ๕,๐๐๐ ปี หลังกึ่งหนึ่งของอายุ พระศาสนาจะเสื่อมถอยลง ผู้คนจะนิยมประพฤติดิจจากทำนองคลองธรรม แม้สมณะชีพรามณ์ก็เสื่อมถอยจากพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจนสิ้นอายุพระศาสนา จากนั้นจะเกิดกลียุค จะมีพระโพธิสัตว์ลงมาโปรด ถึงคราวนั้นสัตว์โลกทั้งหลายที่รอดพ้นจากภัยกลียุคจะมีจำนวนเหลือเท่าฝูงนกกระจาบ ผู้ที่จะมีชีวิตรอดจนได้พบพระศรีอาริย์นั้นต้องเป็นผู้ที่สั่งสมคุณธรรมความดี มีบุญบารมี หากตายไปก่อนจะได้ไปเกิดในสวรรค์ รอคารมาของพระศรีอาริย์ และเข้าสู่นิพพานพร้อมพระองค์ หากประพฤติชั่วต้องไปเกิดในแดนอบายภูมิ มีนรก เป็นต้น ต้องทนทุกข์ทรมาน แม้พระศรีอาริย์มาโปรดก็มีอาจช่วยได้

ตำนานและความเชื่อแบบตะหละโควพร้อมพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์นี้ได้รับการสืบทอดจากผู้เฒ่าผู้แก่ถึงพลังความเชื่อและความศรัทธาอย่างแพร่หลาย มีการยึดถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดจนถึงสมัยพระศรีสุวรรณ หลังจากนั้นการประพฤติปฏิบัติแบบตะหละโควเริ่มเสื่อมถอยลงด้วยไม่มีอัยสี่ยเหลืออยู่ในพื้นที่อยู่เลย ในปัจจุบันลัทธิฤษียังคงเหลืออยู่ในจังหวัดอื่นตามแนวชายแดน เช่น ตาก เป็นต้น หากแต่คติความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆยังคงอยู่มีให้เห็นอยู่ตามงานประเพณีต่างๆ

ความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณในธรรมชาติ

ด้วยวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงโพล้ออาศัยอยู่กับป่า ภูเขา แม่น้ำ มีธรรมชาติอยู่รอบตัว เป็นผู้ให้ชีวิตและหล่อเลี้ยงชีวิต ป่าเป็นทั้งแหล่งหากินหล่อเลี้ยงชีวิต เป็นที่พักอาศัย เป็นที่พบปะ ชุมชนทำกิจกรรมสังคมร่วมกัน วิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายมีความเกี่ยวโยงพึ่งพาอาศัยธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง มีป่าไม้เป็นที่พึ่ง มีภูเขาเป็นเขตแดน และมีน้ำหล่อเลี้ยงชีวิต ธรรมชาติจึงเป็นผู้ให้ที่ไม่รู้จักจบ ชาวกะเหรี่ยงจึงให้ความสำคัญเคารพนับถือในธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง การเคารพในธรรมชาติส่งผลต่อการดำเนินวิถีชีวิตให้อยู่ในระเบียบจารีตประเพณี และเคารพในสถานที่ต่าง ๆ เพราะชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าธรรมชาติและสรรพสิ่งมีจิตวิญญาณ มีเทพยดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครอง ธรรมชาติเป็นของส่วนรวมไม่มีใครสามารถจับจองเป็นเจ้าของได้ ทุกคนมีสิทธิ์แค่นี้ยืมมาใช้

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในธรรมชาติ

- ๑) คองเก๋อซา คือ เทพยดาที่คุ้มครองธรรมชาติหรือเจ้าป่าเจ้าเขา
- ๒) ช่งทะรี คือ เทพยดาที่คุ้มครองแผ่นดิน
- ๓) โฟตูกู คือ เทพยดาที่คุ้มครองดูแลน้ำ
- ๔) เราะชะจื่อ คือ เทพยดาที่คุ้มครองดูแลต้นไม้
- ๕) พีปือโฮย คือ เทพยดาที่คุ้มครองดูแลข้าว

คองเก๋อซา เป็นเทพยดาที่มีความสำคัญที่สุด เพราะธรรมชาติเป็นต้นกำเนิดสรรพสิ่ง และมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำเนินชีวิต การใช้ประโยชน์จากธรรมชาตินั้นต้องปฏิบัติด้วยความเคารพ ต้องบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางผู้ดูแลทุกครั้ง หากทำผิดจารีตประเพณีก็อาจมีเหตุการณ์ไม่ดีเกิดขึ้นกับคนในหมู่บ้าน โดยเชื่อว่า คองเก๋อซาสามารถติดต่อสื่อสารกับมนุษย์โดยผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นกลางบอกเหตุ เช่น

ก) มีเสือเข้ามาในหมู่บ้าน	แสดงว่ามีคนทำผิดเรื่องขู้สาว
ข) ถ้ามีแก้งเข้ามาในหมู่บ้าน	จะเกิดโรคภัยไข้เจ็บ
ค) ชะนีร้องกลางดึก	จะเกิดโรคภัยไข้เจ็บ แก่เคล็ดด้วยการอพยพไปนอนนอกหมู่บ้านหนึ่งคืน
ง) ชะนีตัวเมียร้อง	หญิงจะเป็นม่าย
จ) ชะนีตัวผู้ร้อง	ชายจะเป็นม่าย
ฉ) นกเขาร้องกลางคืน	หญิงโสดเสียชีวิต
ช) กระรอกร้องกลางคืน	ชายโสดเสียชีวิต

ช่งทะรี คือเทพยดาคุ้มครองแผ่นดิน หรือแม่ธรณี ตามความเชื่อตะหละโคว ดินเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต้องให้ความเคารพ เพราะดินเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่งมีชีวิต การกราบไหว้บอกกล่าวช่งทะรีจำเป็นต้องกระทำทุกครั้งในการประกอบอาชีพทำไร่ปลูกพืช หรือมีงานบุญในหมู่บ้าน รวมถึงการบอกกล่าวก่อนออกเดินทาง เพื่อความเป็นสิริมงคล

ความเชื่อเรื่องวิหาล่า (ขวัญ)

วิหาล่าเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวกะเหรี่ยงและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน วิหาล่ามีความเกี่ยวข้องกับวัฏจักรชีวิตตั้งแต่ เกิด แต่งงาน เจ็บป่วยและตาย และเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่าง ๆ ในรอบปี

วิหาล่า คือจิตวิญญาณที่ก่อให้เกิดอาการต่าง ๆ ขึ้น เช่น ความรู้สึกหิว รู้สึกอยาก และรับรู้ความอร่อยในรสต่าง ๆ (โกวิท แก้วสุวรรณ ๒๕๔๒:๖๗) เมื่อวิหาล่าอยู่กับร่างกาย สุขภาพจะแข็งแรง เป็นปกติสุข แต่หากวิหาล่าออกจากร่างกายไปเมื่อใด ร่างกายจะอ่อนแอลง เริ่มมีอาการเจ็บไข้ได้ป่วย หรือเสียชีวิตได้ วิหาล่าออกจากร่างกายนี้มีสาเหตุเกิดจากเจ้าของวิหาล่าประสบเหตุการณ์ที่ชวนตระหนกตกใจ หรือเพิกเฉยกับสิ่งอื่น ๆ จนเคล็ดไป การเรียกวิหาล่าคืนกลับร่างนั้นต้องทำพิธีกรรมผูกข้อมือเรียกดุทุหล่า เชื่อกันว่าเวลาออกไปทำอะไรหรือเข้าป่า เดินทางไปที่ต่าง ๆ วิหาล่าอาจพลัดหลงกับเจ้าของไปอยู่ตามซอกหิน ซอกเขา ใต้ต้นไม้ หรือที่อื่น ๆ ชาวกะเหรี่ยงจึงมีประเพณีเรียกวิหาล่าด้วยการผูกข้อมือ หรือที่เรียกว่า หล่าเขาเขะไคจู โดยประกอบพิธีปีละครั้งในเดือน ๙

นอกจากนี้การเรียกวิหาล่า หรือพิธีกรรมดุทุหล่ายังถูกใช้ในโอกาสอื่น ๆ อีกเช่น การเรียกวิหาล่าให้กับทารกหลังจากเกิดได้ ๗ วัน พร้อมการตั้งชื่อ ในโอกาสพิธีแต่งงานของบ่าวสาว ผูกข้อมือเรียกวิหาล่า หลังกลับจากส่งศพผู้เสียชีวิต ส่วนการดุทุหล่าในงานประเพณีอื่น ๆ เช่น งานพิธีอ่องบือส้องคุ (บุญข้าวใหม่) หล่าเขาเขะไคจู (ผูกข้อมือเดือน ๙) เป็นต้น

การไหว้ผี (อองเซ / บ่าโพ)

ชาวกะเหรี่ยงโผล่วในอดีตมีธรรมเนียมนิยมเช่นไหว้ผีบ้านผีเรือน เจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทางด้วยเลือดและเนื้อสัตว์ต่าง ๆ เช่น วัว หมู ไก่ เป็นต้น เพื่อเป็นการขอบคุณ ขอขมาในสิ่งที่ได้ล่วงเกิน หรือได้สำเร็จสมประสงค์ แล้วแต่กรณี โดยมีเรื่องเล่าว่า

ยังมีสำนักนักบวชท่านหนึ่ง มีลูกศิษย์มากมายล้วนมีรูปร่างหน้าตา เชื้อชาติวรรณะต่างกัน ไป ในจำนวนนี้เป็นลูกของพญายักษ์ตนหนึ่งเข้ามาร่วมเป็นศิษย์ของท่านนักบวชด้วย ลูกยักษ์ตนนี้มีความสามารถเหนือกว่าลูกมนุษย์ทั้งหลายมากจึงเป็นที่อิจฉาริษยาของเพื่อน ๆ จนมาวันหนึ่งลูกมนุษย์จึงร่วมกันหารือเพื่อกำจัดลูกยักษ์ออกไปให้พ้นสำนัก แต่ละคนออกความคิดเห็นต่าง ๆ นา ๆ แต่หาข้อสรุปไม่ได้ เนื่องจากเกรงกลัวอิทธิฤทธิ์ของพญายักษ์ ถ้าฆ่าลูกยักษ์แล้วเกิดเลือดลูกยักษ์ตกถึงพื้นดินแม้หยดเดียวก็จะรู้ถึงพ่ายักษ์ทันที ไม่ว่าจะโยนลงในน้ำหรือโยนให้ลอยอยู่บนอากาศก็ไม่รอดสายตาพ่ายักษ์ไปได้ เพราะว่ามีตาทิพย์ แล้วหนึ่งในจำนวนลูกมนุษย์ก็เสนอความคิดเห็นว่า ถ้าเป็นอย่างนั้นเราก็พากันฉีกเนื้อลูกยักษ์ออกเป็นชิ้น ๆ ให้พอดีกับทุกคนแล้วระมัดระวังอย่าให้เลือดตกพื้น เท่านั้นพญายักษ์ก็ไม่มีทางรู้ได้ ทุกคนต่างเห็นด้วยกับความคิดนี้จึงวางอุบายล่อให้ลูกยักษ์มาติดกับและฆ่าเสียโดยไม่ให้เสียเลือดเนื้อ จากนั้นก็แบ่งเนื้อให้พอดีกับทุกคนโดยไม่ให้เลือดหยดลงพื้นแม้สักหยด จากนั้นพากันแยกย้ายกลับสำนัก ทางฝ่ายพญายักษ์ถึงเวลาก็มาเยี่ยมเยียนลูก แต่หาเท่าไรก็ไม่พบ พ่ายักษ์ร้อนใจมากด้วยมีลูกเพียงคนเดียวแล้วมาหายไป ถึงไปถามท่านนักบวช ท่านนักบวชก็บอกว่าลูกศิษย์อาตมามีมากมายหลายคนอาจมีตกหล่นนอกหูนอกตาไปบ้าง แต่ก็วิ่งเล่นอยู่ในสำนักนี้แหละ อย่างกังวลไปเลย ท่านนักบวชจึงให้ลูกศิษย์ช่วยกันออกตามหาทุกคนกลับมารายงานว่าไม่พบ ไม่รู้ว่าไปอยู่ไหน พ่ายักษ์เริ่มนึกสงสัยว่าทำไมจึงหาลูกไม่พบทั้งที่ไม่ว่าลูกจะ

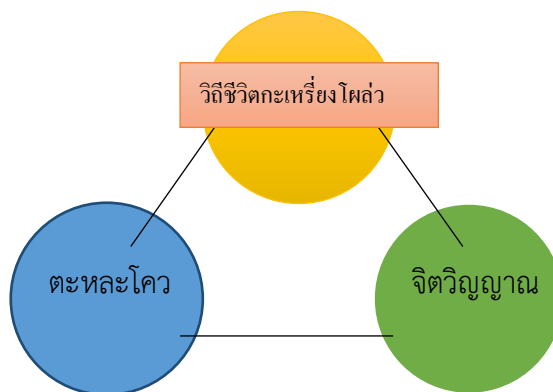
อยู่บนดิน บนฟ้าหรือน้ำก็ไม่มีทางรอดหุรอดตาไปได้ แล้วลูกไปอยู่แห่งไหนใด พ่อยักษ์เริ่มคิดได้ว่าบางทีลูกอาจจะไม่ได้อยู่ในที่เหล่านั้นเลยหรือมีใครปิดบังไว้ จึงบอกท่านนักบวชว่า ที่จริงลูกของตานั้นไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนหากตนเรียกหาไม่เกิน ๓ ครั้งก็จะขานรับทันที ลูกมนุษย์ทั้งหลายได้ยินจึงบอกต่อ ๆ กันว่าหากพ่อยักษ์เรียกก็อย่าขานรับเด็ดขาด เป็นอันตกลง เมื่อพ่อยักษ์เริ่มเรียกลูกครั้งที่ ๑ ลูกมนุษย์ทั้งหลายรู้สึกอยากขานรับเป็นกำลัง แต่พออดใจได้อยู่ จึงยังไม่มีใครพลั้งหลุดปากไป พ่อยักษ์เรียกลูกอีกเป็นครั้งที่ ๒ ลูกมนุษย์ทั้งหลายรู้สึกสะดุ้งอยากขานรับเสียงเรียกนั้นเหลือเกิน แต่พยายามอดกลั้นไว้ไม่ให้หลุดปากออกไปได้ พ่อยักษ์เรียกลูกอีกเป็นครั้งที่ ๓ ลูกมนุษย์ทุกคนเผลอตัวขานรับเสียงเรียกนั้นพร้อมเพรียงกันทันที พ่อยักษ์จึงประจักษ์ว่าลูกตานั้นมีได้อยู่แห่งไหนใดเลยนอกจากในตัวเพื่อนร่วมสำนักของลูกนั่นเอง พ่อยักษ์ทั้งโกรธและเสียใจมากจึงประกาศว่าจากนี้ไปมนุษย์ทุกคนจะต้องนำบุตรหลานมาเป็นเครื่องเซ่นสังเวยให้กับตนเดือนละครั้ง ถ้าไม่เช่นนั้นจะฆ่าเสียให้หมด

จากนั้นเป็นต้นมามนุษย์จึงต้องนำบุตรหลานไปเป็นเครื่องเซ่นไหว้จนไม่มีเหลืออีก มนุษย์จึงไปอ้อนวอนขอให้พญายักษ์ลดหย่อนผ่อนโทษ เพราะต่างก็เสียลูก เสียหลานไปเหมือนกัน ขอเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ พญายักษ์ยอมให้เปลี่ยนเครื่องเซ่นไหว้เป็นสัตว์ต่าง ๆ ที่มนุษย์หาได้ ไม่ว่าจะเป็น หมู เป็ด ไก่ วัว แพะ ตุ่น ปลา เป็นต้น จนสัตว์ต่าง ๆ พวกนี้ร่อยหรอลงไปทุกที มนุษย์เริ่มหาสัตว์ได้ยากขึ้นจึงไปอ้อนวอนขอให้พญายักษ์ลดหย่อนผ่อนโทษให้อีก เพราะสัตว์ป่าต่าง ๆ หาได้ยากขึ้น ท่านพญายักษ์จึงยอมให้เปลี่ยนเครื่องเซ่นเป็นสัตว์ตัวเล็กลง เช่น ปลา ตุ่น เป็นต้น มนุษย์จึงเซ่นไหว้ด้วยเลือดของตัวตุน และปลาต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นต้น และให้เซ่นไหว้ปีละครั้ง (เรียกว่าองเซ) เท่าที่จะหาได้นับแต่นั้นมา

ชาวกะเหรี่ยงในอดีตไม่ว่าจะเป็นโผล่วหรือสองต่างก็เซ่นไหว้ผีโดยเคร่งครัด ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในแดนสุวรรณภูมิ มีผู้นำพิธีซึ่งเป็นพระสงฆ์ได้ชักชวนชาวบ้านบางส่วนให้เผาไฟไฟไถ่ลามาหมายถึงโปลิ่นมังกร มาปักใส่กระบอกหรือแจกัน แล้วทำพิธีกราบไหว้ (เรียกว่า บำไฟ) แทนการเซ่นไหว้ด้วยตุน หรือปลา หรือสัตว์ชนิดอื่น ๆ ในระหว่างการถ่ายทอดความคิดความเชื่อนี้มีเรื่องเล่าว่าเมื่อพิธีการจบลงได้มีชาวบ้านตายลงโดยไม่ทราบสาเหตุพร้อมกันเป็นจำนวนสามสิบคน จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านในอดีตแห่งหนึ่งว่า ตะว่องเล็งซิง หมายถึงหมู่บ้านสามสิบ

สำหรับชาวโผล่วชุมชนบ้านเกาะสะเดิง ยังมีทั้งที่ไหว้ผีแบบบำไฟ และไหว้ผีแบบองเซด้วยปลา หรือตัวตุน ชาวบ้านถือว่าการไหว้ผีแบบองเซด้วยตัวตุนนั้นถือว่าผีแรงกว่าองเซด้วยปลา พิธีองเซและบำไฟจัดขึ้นในเดือน 5 ของทุกปี โดยการไหว้ผีสืบทอดทางฝ่ายหญิง ชายใดเมื่อแต่งงานแล้วจะต้องออกจากผีบ้านตนและไปถือผีตามฝ่ายภรรยา ชาวบ้านเกาะสะเดิงทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธและไหว้ผี (บำไฟองเซ) และมีความเชื่อในจิตวิญญาณธรรมชาติ และตะหละโควไปพร้อมกัน

ศาสนาพุทธ

๔.๒. สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ก. ด้านวัฒนธรรมประเพณี

หมู่บ้านเกาะสะเด็งมีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจากอดีตถึงปัจจุบัน จากการสอบถามผู้นำและผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านถึงสภาพการปรับเปลี่ยนการรับวัฒนธรรมหรือความช่วยเหลือจากภายนอกที่เป็นหลักฐานภาพชัดคือการพัฒนาตามโครงการต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยแบ่งเป็น ๒ ช่วง คือ

ช่วงก่อนที่มีสภาตำบล

ผู้ปกครองช่วงนี้ไม่รู้หนังสือไทย ผู้ใหญ่บ้านได้รับการแต่งตั้งจากอำเภอให้เป็นผู้ปกครองชุมชนจากการเสนอชื่อผู้ที่มีความเหมาะสมมากที่สุดของหมู่บ้าน การพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ ยังไม่มากนัก ชาวบ้านยังคงดำรงชีวิตตามความคิด ความเชื่อในวิถีชีวิตแบบไร้หมุนเวียนที่มีมาแต่บรรพบุรุษ การเจ็บไข้ได้ป่วยใช้การรักษาด้วยสมุนไพรเป็นหลัก มีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของคนในชุมชน มีการยึดถือในประเพณีวัฒนธรรมอย่างเหนียวแน่น วิถีชีวิตแบบไร้หมุนเวียนเป็นระบบเศรษฐกิจพอเพียงผลิตแค่พอกิน พอใช้ ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติมากนัก

ช่วงเริ่มมีสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนปกครองท้องถิ่น

นายไมตรี เสดะพันธ์ เป็นทั้งผู้ใหญ่บ้านเกาะสะเด็งและกำนัน เริ่มมีสภาตำบลไลโว่ ในช่วงนี้มีการฟื้นฟูและส่งเสริมกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของชาวกะเหรี่ยงในตำบลไลโว่มากขึ้น เช่น งานประเพณีฟาดข้าว งานบุญข้าวใหม่ งานผูกข้อมือเดือนเก้า ฯลฯ ต่อมาเมื่อสภาตำบลไลโว่ได้เปลี่ยนมาเป็นสภาองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นตำบลไลโว่ การพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ จึงอยู่ในแผนการดำเนินงานของสภาองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นไปโดยปริยาย เช่น โครงการพัฒนาสาธารณูปโภคในชุมชน การศึกษา กองทุนส่งเสริมอาชีพ เป็นต้น เมื่อชุมชนได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐในด้านต่าง ๆ มากขึ้นจึงมีการรับวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาสู่ชุมชน โดยเฉพาะวัฒนธรรมแบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่เน้นการผลิตเพื่อการค้าขาย สร้างรายได้เป็นตัวเงิน ซึ่งเข้ามาปรับเปลี่ยนแนวความคิดความเชื่อของคนในชุมชนโดยเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับการงานที่สร้างรายได้ เยาวชนเริ่มออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน ทางด้านการศึกษาพอ

แม่เริ่มนิยมให้บุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนมากกว่าที่จะให้เรียนที่วัด เนื่องจากการเรียนในระบบจะได้รับใบวุฒิบัตรเมื่อจบการศึกษา และสามารถใช้ในการศึกษาต่อได้

ข. ด้านความสัมพันธ์ภายในชุมชน

ในอดีตก่อนมีสภาพาลโล่ว ชาวบ้านมีรายได้จากการหาของป่าและการปลูกพืช เช่น ข้าว พริกเพื่อการแลกเปลี่ยนและเหลือขาย มีการพึ่งพาอาศัย ขอแรง เอาแรง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่เมื่อมีสภาพาลและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นจึงเริ่มมีโครงการต่าง ๆ เข้ามามากขึ้น และเกิดการจ้างงานเป็นครั้งคราวทำให้การขอความร่วมมือร่วมแรงในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านทำได้น้อยลง

ค. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การที่ชาวบ้านเริ่มขยายพื้นที่เพาะปลูกเป็นบริเวณกว้างขึ้น นอกจากการทำไร่หมุนเวียนแบบเดิมที่ต้องหมุนเวียนพื้นที่ใช้สอยร่วมกัน การจับจองพื้นที่ทำสวนเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจก็มีมากขึ้น กระทั่งต่อวิธีการทำไร่หมุนเวียน และความคิดความเชื่อแบบดั้งเดิม มีผลให้พื้นที่ป่าใช้สอยและพื้นที่ป่าต้องห้ามหรือป่าที่อุดมสมบูรณ์มีปริมาณน้อยลง นอกจากนี้พื้นที่ริมฝั่งลำห้วยเขอะหะระมีการจับจองปลูกพืชทำสวนมากขึ้น จนอาจส่งผลกระทบต่อปริมาณน้ำและเส้นทางน้ำในอนาคต การพังทลายของตลิ่งริมห้วยเขอะหะระ ด้วยเหตุที่หมู่บ้านเกาะสะเด็งตั้งอยู่บนที่ราบริมสองฝั่งของลำห้วยเขอะหะระ ในฤดูฝนน้ำไหลเชี่ยวรุนแรงเซาะดินริมฝั่งเป็นร่องลึก น้ำจะไหลบ่าไปเซาะริมตลิ่งและต้นไม้ริมฝั่งมากขึ้น เกิดดินดอนกลางแม่น้ำ และสุดท้ายอาจเปลี่ยนเส้นทางไหลของน้ำไปเลย นอกจากสาเหตุจากธรรมชาติของการไหลบ่าของน้ำที่ส่งผลกระทบต่อตลิ่งและเส้นทางของน้ำแล้ว การสร้างครกกระต๋องพลังน้ำริมห้วยเขอะหะระยังเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ตลิ่งพังเร็วขึ้น ด้วยวิธีการทำครกกระต๋องนั้นเจ้าของครกกระต๋องจะโยยหินริมตลิ่งไปไว้กลางน้ำเพื่อให้ น้ำไหลแรงไปหมุนใบพัดครกกระต๋องได้ดียิ่งขึ้น แต่ตลิ่งที่ปราศจากหินเป็นเกราะกำบังก็ถูกกัดเซาะได้ง่าย แม้จะมีรากไม้ริมฝั่งช่วยต้านอีกแรงก็เอาไม่อยู่จนในที่สุดต้นไม้เองก็ล้มลงไปให้ได้เห็นอยู่ทุกฤดูน้ำหลาก อีกทั้งการทำไร่ไถลริมห้วยมากเกินไปทำให้ริมตลิ่งถูกชะล้างได้ง่าย

ขยะมูลฝอยในหมู่บ้านก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเนื่องด้วยไม่มีการจัดการขยะในแต่ละครัวเรือน ปัจจุบันมีสิ่งเหลือใช้จากการอุปโภคบริโภคมากขึ้น ทั้งที่มาจากชุมชนภายในและภายนอกโดยนักท่องเที่ยวหรือคณะที่เข้ามาทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ ปริมาณขยะมูลฝอยที่มากขึ้นส่งผลให้สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น บริเวณหมู่บ้าน ริมทางเดิน ริมห้วยเขอะหะระ และในป่าใกล้ชุมชนมีขยะทั่วไป ด้วยคนส่วนใหญ่ในชุมชนเองยังไม่ตระหนักถึงปัญหาเรื่องนี้อย่างจริงจัง กอปรกับยังมีอุปนิสัยทิ้งขว้างสิ่งของไม่เป็นที่เป็นทาง ไม่ว่าจะเป็นวัสดุจากธรรมชาติหรือวัสดุสังเคราะห์ โดยเฉพาะถ้วยโฟม, ถูขนม, เสื้อผ้าบริจาค, ถูพลาสติก ขวดพลาสติก, ขวดน้ำอัดลม, ขวดเหล้า เบียร์ต่าง ๆ จึงพบเห็นตามที่ต่าง ๆ ได้บ่อยขึ้น ในส่วนผู้นำชุมชนนำโดยผู้ใหญ่บ้านและทีมผู้ช่วยตลอดทั้งสมาชิก อบต. ได้มีการรณรงค์ให้ช่วยกันจัดการขยะโดยการขุดหลุมขยะตามบ้าน ตั้งตะกร้าทิ้งขยะหน้าบ้าน นอกจากนี้ยังร่วมกับห้องเรียนสาขา ฯ โดยการเก็บขยะสัปดาห์ละครั้ง

๔.๓. สถานการณ์การใช้ประโยชน์พื้นที่ชุมชน

ขอบเขตพื้นที่ประโยชน์ใช้สอยทั้งในส่วนในพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่การทำไร่หมุนเวียน พื้นที่ทำนา และพื้นที่ทำสวนยังไม่สามารถระบุขอบเขตที่แน่นอนได้ จากในอดีตชุมชนและชาวบ้านจะยึดขอบเขตของหมู่บ้านเป็นหลัก คือทิศเหนือจดเขตหมู่บ้านที่ไล่ป่า, ทิศใต้จดเขตหมู่บ้านสะเนฟ่อง, ทิศตะวันตกจดเขตหมู่บ้านไล่โว่-ซำหละหะ และทิศตะวันออกจดเขตหมู่บ้านกองม่องทะ โดยหมุนเวียนไปทำไร่ตามพื้นที่ไร่ซากต่าง ๆ หลังมีการประกาศพื้นที่ทุ่งใหญ่ ฯ เป็นมรดกโลก การเข้มงวดในพื้นที่ใช้สอยของชุมชนจากหน่วยงานของรัฐก็มีมากขึ้น กอปรกับมีความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ด้านค่านิยมความเชื่อแบบเก่า ๆ ได้ลดน้อยถอยลงไป เนื่องจากการรับวัฒนธรรมต่าง ๆ จากภายนอกโดยเยาวชนและคนในชุมชนมีการติดต่อกับผู้คนภายนอกวัฒนธรรมกะเหรี่ยงมากขึ้น

สถานการณ์พื้นที่ไร่หมุนเวียน

ในปัจจุบันชาวบ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการทำไร่หมุนเวียน จากเมื่อก่อนต้องไปทำไร่ในที่ไกล ๆ โดยเลือกพื้นที่ให้เหมาะสมตามความเชื่อในเรื่องการเลือกพื้นที่ซึ่งมีข้อห้ามต่าง ๆ มากมาย แต่ปัจจุบันชาวบ้านมักจะเลือกพื้นที่ตามความสะดวกของตนโดยคำนึงถึงคติความเชื่อตามบรรพบุรุษเหมือนแต่ก่อนน้อยลง เพราะการทำไร่ในที่ไกล ๆ นั้นเริ่มเห็นว่ามีควมยากลำบากในหลาย ๆ ด้าน ทั้งการฟันไร่ การรื้อ การดายหญ้า การเดินทาง การขนส่งเมื่อเสร็จสิ้นการทำไร่ การที่หมู่บ้านเกาะสะเด็งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาารายล้อม ทำให้พื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่อยู่ตามเชิงเขาไหล่เขาและหุบเขายากลำบากต่อการขนส่ง จึงหันกลับมาทำไร่ในที่มีคน พอให้รถมอเตอร์ไซด์หรือรถยนต์โฟวิลสัญจรได้เพื่อสะดวกในการขนส่งผลผลิต ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมหันกลับมาทำไร่ใกล้ ๆ หมู่บ้านกลายเป็นการแย่งพื้นที่ทำไร่ที่เป็นไร่ซากอ่อนที่ยังพื้นที่ได้ดีพอ ก่อให้เกิดผลเสียตามมาคือการปลูกพืชไม่ค้อยงออกมา วัชพืชในไร่เยอะ ต้องกำจัดทิ้งอย่างเร่งด่วนหากทำไม่ทันก็ต้องใช้ยาฆ่าหญ้าเข้าช่วย พื้นที่ใกล้หมู่บ้านเริ่มแปรสภาพเป็นป่าโล่ง ดินเสียหรือไม่ก็ถูกจับจองกลายเป็นพื้นที่ทำสวนกาแฟ ทุเรียน หรือพืชชนิดอื่น ๆ ไป

ปริมาณที่ได้จากการเพาะปลูกในแต่ละปี

การเพาะปลูกข้าวไร่หมุนเวียนนอกจากจะได้ข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักแล้วยังมีพืชผักชนิดอื่น ๆ อีกมากมายหลากหลายชนิดที่ปลูกในไร่เพื่อการบริโภคและแลกเปลี่ยน จากการสำรวจข้อมูลผลผลิตข้าวไร่ ที่ได้ในปี พ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๕๘ จำนวน ๓๒ ครัวเรือน พบว่า ปี ๒๕๕๗ ได้ข้าวเฉลี่ย ๙๐.๖๗ ปี๊บ และปี ๒๕๕๘ ได้ข้าวเฉลี่ย ๑๐๐.๘๘ ปี๊บ ในขณะที่ปริมาณการใช้ยาฆ่าหญ้า พบว่า ปี ๒๕๕๗ มีการใช้ยาฆ่าหญ้าในไร่เฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ ๑.๗๕ ลิตร และในปี ๒๕๕๘ มีการใช้ยาฆ่าหญ้าในไร่เพิ่มขึ้นเฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ ๑.๙ ลิตร ครัวเรือนที่ไม่ใช้สารเคมีเลยมีไม่กี่ครัวเรือน ส่วนใหญ่ใช้สารเคมีฆ่าหญ้าในไร่ หรือใช้ปุ๋ยเคมีร่วมด้วย ปริมาณข้าวเพิ่มขึ้น การใช้ยาฆ่าหญ้าก็เพิ่มมากขึ้น ซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากรอบหมุนเวียนไร่ซากมีระยะเวลาสั้นลงเพราะเลือกพื้นที่ที่อยู่ใกล้หมู่บ้านและเป็นความสะดวกรวดเร็วไม่ต้องเสียเวลาดายหญ้าเป็นระยะเวลานาน ๆ และเมื่อพิจารณาแนวโน้มในอนาคต การใช้ยาฆ่าหญ้าน่าจะมีปริมาณเพิ่มขึ้นหรือเปลี่ยนพื้นที่ไร่หมุนเวียนให้เป็นสวนถาวรเพื่อสร้างรายได้และบุกเบิกพื้นที่ใหม่เพื่อปลูกข้าว

ปริมาณน้ำในลำห้วยจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณฝนที่ตกลงมาในแต่ละปี ซึ่งบางปีน้ำเอ่อล้นตลิ่งเข้าท่วมบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ใกล้ลำห้วย

ในส่วนของคุณภาพน้ำในลำห้วยยังถือว่าดี โดยสังเกตน้ำมีลักษณะใส มีตะกอนหินปูนปะปน แต่สามารถนำไปใช้อุปโภคบริโภคได้ แต่สัตว์น้ำบางชนิดสูญหายไป จากการสอบถามผู้รู้ พบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันสัตว์น้ำที่ไม่พบเจออีกเลย เช่น ยาวะโท (ปลายาว) ยาปรองง่า, ยาตะพุงเบาะ, ยาตุ้ง, ยาควี ส่วนลูกอีตดซึ่งเคยมีอย่างชุกชุม ใน ๒-๓ ปี มานี้ได้ลดน้อยลงไปเป็นอย่างมาก และยังมีปลาอีกหลายชนิดก็มีการพบในปริมาณที่น้อยลงไปกว่าแต่ก่อน โดยไม่ทราบสาเหตุว่าหายไปได้อย่างไร

ลักษณะสีของน้ำในลำห้วยจะมีการเปลี่ยนสีเร็วขึ้น เพียงมีฝนตกมาสักกระยะ สีของน้ำในลำห้วยเขอะเหวระก็จะเปลี่ยนเป็นสีขุ่นแดงขึ้นมาทันที

ส่วนตลิ่งริมห้วย หรือไหล่เขา พบว่า ตั้งแต่ ปี ๒๕๓๔ เป็นต้นมา มีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปและต่อเนื่อง การไหลบ่าของดินโคลนตามไหล่เขา และการพังทลายของตลิ่งจากการกัดเซาะของน้ำที่ไหลบ่าเมื่อหน้าฝนนั้นมีความรุนแรงมากน้อยไม่เท่ากันแล้วแต่ปริมาณฝนตกในแต่ละปี โดยบางปีมีการถล่มของดินโคลนเป็นทางยาว โดยเฉพาะในปี ๒๕๕๔ นั้น พบได้บ่อยในหลายแห่งกว่าปีก่อนหน้านั้นหรือในปีถัดมา เนื่องจากมีฝนตกชุกและน้ำมีปริมาณมาก และบริเวณที่เกิดโคลนดินนั้นมักเป็นพื้นที่ลาดชัน และมีพืชจำพวกไผ่หรือต้นกล้วยอยู่ ผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่า **“ดินที่มีพืชจำพวกต้นกล้วยป่าขึ้นมักเป็นดินอ่อน เกิดจากที่มีการสะสมเชื้อไฟไว้มาก พอไฟไหม้ป่าจะมีการเผาไหม้อยู่จนทำให้ดินกลายสภาพเป็นดินอ่อน ไม่มีพืชชนิดใดชอบขึ้นนอกจากกล้วยป่า หลังจากนั้นอีกนานถึงจะมีต้นไม้ชนิดอื่น ๆ ขึ้น”** ดินลักษณะนี้เมื่อฝนตกหนักจนอุ้มไม่ไหวก็จะถล่มลงมาได้ง่าย ต่างจากดินที่มีต้นไม้ใหญ่หรือต้นไม้อื่น ๆ ที่มีรากแข็งแรงพอที่จะอุ้มน้ำและดินไว้ได้

แม้กระทั่งริมตลิ่งห้วยเขอะเหวระที่มีน้ำกัดเซาะตลิ่งทั้งปี บริเวณที่มีต้นไม้ขึ้นอาศัยอยู่หนาแน่นเช่น ต้นโก้วทะเด็ง ต้นหมึ่ง จะมีการเปลี่ยนแปลงน้อยกว่าบริเวณที่มีต้นไม้ขึ้นน้อย ปัจจุบันลำห้วยเขอะเหวระประสบกับการที่ชาวบ้านเริ่มจับจองพื้นที่ทำสวนปลูกผักใกล้ลำห้วยมากขึ้น เริ่มตั้งแต่ต้นน้ำคือเคาะเขอะเหวระผะดู จนถึงปลายน้ำ (เขตหมู่บ้านเกาะสะเด็งถึงทิพุลาทา) มีการจับจองทำสวนผสมและปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น เช่น หนาก (หนากเป็นพืชที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน) กาแฟ ขมิ้น ตะไคร้ เป็นต้น ทำให้พื้นที่ ๆ ห่างออกไปจากริมห้วยเขอะเหวระมีสภาพโล่งเตียน ต้นไม้ต้นใหญ่น้อยลง ความร่มเงาความชุ่มชื้นที่เป็นตัวชะลอการระเหยของผิวน้ำในลำห้วยก็พลอยน้อยลงไปด้วย

ความเปลี่ยนแปลงอีกอย่างที่พบเห็นได้บ่อยขึ้นริมลำห้วยเขอะเหวระ คือขยะจากวัสดุสังเคราะห์ต่าง ๆ ทั้งเสื้อผ้า กระป๋องอลูมิเนียม ขวดพลาสติก ถังปุ๋ย ฯลฯ ซึ่งปัจจุบันชุมชนสามารถหามาใช้ได้สะดวกขึ้น อีกทั้งได้รับของบริจาคจากภายนอกบ่อยขึ้นและมากขึ้นทุกปี เมื่อไม่ใช้แล้วจึงทิ้งขว้างไม่เป็นที่ หน้าฝนน้ำได้พัดลอยไปติดตามที่ต่าง ๆ ริมห้วย นอกจากนี้ รถยนต์ขับเคลื่อนสไลล์ และรถมอเตอร์ไซด์ วิ่งเข้าออกข้ามลำห้วยเขอะเหวระมีจำนวนมากขึ้นในช่วงหน้าแล้ง และหากจะเดินทางมาให้ถึงหมู่บ้านเกาะสะเด็ง หรือหมู่บ้านที่อยู่เหนือขึ้นไป ต้องข้ามผ่านลำห้วยเขอะเหวระถึง ๑๕ จุด ทุกครั้งที่มียานยนต์เข้ามาในพื้นที่ น้ำในลำห้วยจะขุ่นตลอดเวลา ชาวบ้านบอกว่า หาปลา ตกปลาไม่ค่อยได้ ตลิ่งริมน้ำตรงรถข้ามก็จะถูกน้ำกัดเซาะมากขึ้น

๔.๕. ผลการสำรวจเส้นทางลำห้วยเขอะเหลาะ

การสำรวจลำห้วยเขอะเหลาะช่วงที่ ๑ เริ่มจากช่วงกลางน้ำซึ่งอยู่ใกล้หมู่บ้านเกาะสะเต็ง ตั้งแต่เกาะเขอะเหลาะผะดู ถึง กุ่ยไถ่วำบอง โดยการสำรวจครั้งแรกเป็นการสำรวจเพียงชื่อสถานที่อย่างคร่าว ๆ และสำรวจรอบที่สองเพื่อให้ได้รายละเอียดเพิ่มเติม

ลักษณะนาม

เซ่ คือแก่ง น้ำค่อนข้างเชี่ยว ไหลแรง มีระยะทางไม่ไกลมาก

เตียว เป็นลักษณะน้ำที่ไหลเอื่อย ๆ เรื่อย ๆ และมีระยะทางไกล

กุ่ย หรือวัง เป็นร่องน้ำค่อนข้างลึกพอประมาณ มีขนาดกว้างใหญ่และเล็กไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของสายน้ำ

เปียงง เป็นแก่งหินที่มีน้ำเชี่ยวหลาก ไม่เหมาะที่จะลงเล่นน้ำ

จากการสำรวจและเก็บข้อมูล มีชื่อเรียกจำนวน ๔๗ ชื่อ ดังนี้

ลำดับ	ชื่อเรียก	ลักษณะ/ความเป็นมา/ความหมาย
๑	เกาะเขอะเหลาะผะดู เรียกสั้น ๆ ว่าเกาะผะดู	เป็นโพรงลึกเข้าไปในถ้ำ มีน้ำมุดออกมาจากถ้ำใต้ดิน มีตำนานเล่าว่า มีช้างเผือกโพธิสัตว์ในอดีตกาลได้หนีจากควาญช้างแล้วเดินหายเข้าไปในถ้ำนี้และไม่กลับออกมาอีกเลย
๒	เกาะพู	เป็นถ้ำธารลอด มีความยาวของถ้ำโดยประมาณ ๕๐ เมตร สามารถถ่อแพลอดข้ามได้ มีระดับน้ำที่ลึกพอสมควร มีปลาชุกชุมเป็นแหล่งหาปลาของชาวบ้าน
๓	ที่พูปิงทา	เป็นชื่อลำห้วยเล็กที่มีต้นน้ำมาจาก “ปิงหว่อง” มีลำธารชื่อ “ที่พูปิง” ไหลมาบรรจบลงลำห้วยเขอะเหลาะ มีน้ำตลอดปี
๔	กุ่ยไถ่กุง	เป็นวังน้ำลึกที่คดเคี้ยว และเชื่อว่าสาเหตุมาจากแนวเขตตลิ่งเป็นผาหิน น้ำจึงไม่สามารถเซาะได้จึงต้องไหลไปตามธรรมชาติที่เป็นอยู่ และมีต้นเฟิร์นชนิดหนึ่งขึ้น
๕	ย่องมวยแซะ	เป็นชื่อลำห้วยเล็ก ต้นน้ำอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เข้าใจว่าในอดีตคนชื่อย่องมวยแซะเคยอาศัยอยู่ตรงนี้
๖	ที่เชิงทา	เป็นน้ำตกที่ไหลบรรจบกับห้วยเขอะเหลาะ ต้นน้ำอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ปัจจุบันอยู่ข้างหน่วยพิทักษ์ป่าเกาะสะเต็ง
๗	ที่ส้องเกิงทา	เป็นห้วยใหญ่อีกห้วยหนึ่งที่ไหลจากทิศเหนือ มีขนาดเท่ากับห้วยเขอะเหลาะ แต่มีความเย็นของน้ำมากกว่าและไหลมาบรรจบกับห้วยเขอะเหลาะตรงหน่วยพิทักษ์ป่าเกาะสะเต็งพอดี
๘	โล้วผะดู	เป็นวังน้ำเล็ก ๆ และหินก้อนใหญ่อยู่ตรงกลาง เวลาล่องแพในช่วงฤดูน้ำหลากต้องพยายามหลบเพื่อไม่ให้ชนแล้วแพแตก

๙	คาละมะ	มีลักษณะคล้ายกับโลวณะดูแต่มีความแตกต่างตรงที่ขนาดของ วังน้ำที่ใหญ่กว่า กว้างกว่า และน้ำลึกกว่า
๑๐	กุ่มจิงเจิง	เป็นวังน้ำขนาดย่อมที่มีความลึกไม่มากนัก มีลักษณะเป็น สายน้ำที่ไหลลงมาทางผาหิน มีทางเปี้ยวแคบ
๑๑	เซบ่องทู	เป็นทั้งวังและแก่ง ในอดีตคนซื้อบ่องทูเคยอาศัยอยู่ในละแวกนี้ จึงตั้งชื่อตามคนที่เคยอยู่
๑๒	ย่องเพทา	เป็นชื่อลำห้วยเล็กที่ไหลลงสู่ห้วยเขอะเหราะ มีต้นน้ำอยู่ทางทิศ ตะวันตกตรงเขาย่องเพ
๑๓	กุ่มเก๋อชองฮือ	เป็นวังน้ำขนาดใหญ่ มีปลาอยู่มากมาย ในอดีตมีช้างลอยมาตาย เป็นเขตรักษาพันธุ์ปลาของชุมชน
๑๔	ที่พูสะนะ	มีต้นสะนะขึ้นบริเวณลำห้วย ไหลมาบรรจบห้วยเขอะเหราะ เฉพาะหน้าฝน
๑๕	เซหญู่	เป็นแก่ง ในอดีตมีชาวรามัญ (มอญ) ข้ามน้ำแล้วจมน้ำตาย
๑๖	ที่พูไหวคี	ในอดีตรมีการทำนั้งร้านเพื่อรอยิงเสือที่เข้ามาרבกวบ้าน ต้นน้ำอยู่ทางทิศตะวันตก มีน้ำตลอดทั้งปี ชาวบ้านทางฝั่งน้ำได้ ต่อประปามาไปใช้ในครัวเรือน
๑๗	หม่องซ่ายะ	เป็นชื่อของคนที่มาอาศัยอยู่ที่นี่ ไหลมาบรรจบลำห้วยเขอะเหราะ เฉพาะหน้าฝน
๑๘	ที่พูถ่งทา	เป็นลำห้วยที่มีสะพานและชาวบ้านใช้ทำพิธีขอมา ะลึก บุญคุณในเทศกาลสงกรานต์ในอดีต ไหลลงลำห้วยเขอะเหราะ เฉพาะหน้าฝน
๑๙	ถะค่องฟิงจำสะนี้	เป็นท่าข้ามฝั่งในอดีต ปัจจุบันกลายเป็นเดียวที่มีความยาวตาม สายน้ำประมาณ ๕๐ เมตร
๒๐	กุ่มโก๊ะเต็ง	เป็นวังน้ำที่เคยมีต้นโก๊ะเต็งอยู่กลางน้ำแต่ถูกน้ำกัดเซาะล้มลง (เขตรักษาพันธุ์ปลาช่วงที่ ๑ สิ้นสุดตรงนี้)
๒๑	ที่พูพราทา	เป็นลำห้วยที่มีต้นน้ำอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน คำว่า “พรา” เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ลูกสุกมีสีแดงดำ
๒๒	ที่พูโลไค่ผุงทา	ต้นน้ำมาจากโลไค่ผุงซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออก
๒๓	ที่พูพือลาโซ่ว	เป็นลำห้วยที่มีพูลูขึ้นตรงต้นทองหลาง พือลา หมายถึง พูลู โซ่ว หมายถึงต้นทองหลาง
๒๔	ตำซาเค้	เป็นเดียวและวังซึ่งมีหินปูนอยู่ขึ้นตะปุ่มตะป่ำ
๒๕	ที่พูชองคิทา	ต้นน้ำมีไผ่ชิวาชองคิอยู่ทางทิศตะวันตก วาชองคิ คือ ไผ่ที่มีลำ ปล้องยาวกว่าไผ่ชนิดอื่น

๒๖	เตี๋ยวปะหรี	ในอดีตเป็นเตี๋ยวที่มีสั้มแซก (ปะหรี) ขึ้นอยู่ และมีความยาวประมาณ ๑๐๐ เมตร
๒๗	ที่ปูเตี๋ยวปะหรี	เป็นห้วยเล็กไหลมาจากทิศตะวันออกและมีน้ำไหลตลอดทั้งปี ลงมาบรรจบกับห้วยเขอะหระ
๒๘	กุ่มนองจื่ออ้ว	เป็นชื่อเรียกท่าอาบน้ำของผู้หญิงชื่อนองจื่ออ้ว
๒๙	ที่ปูเซอหว่องพุทา	ต้นน้ำมาจากทิศตะวันออก เป็นห้วยเล็กที่ไหลจากเซอหว่องพุ
๓๐	ช่วยเตี๋ยวเก๋ห่อง	ในอดีตคนชื่อช่วยเตี๋ยวเคยมาฟันไร่เพื่อจะปลูกข้าวบริเวณนี้ แต่แล้วก็ไม่ได้ทำ ต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น
๓๑	กุ่มต่องเปียง	มีถ้ำอยู่ถ้ำหนึ่งชื่อนองเปาะเลาะ
๓๒	ที่ปูต่องปียอง	เป็นชื่อลำห้วยเล็กไหลจากทิศตะวันออก
๓๓	ที่ปูเขชี	ต้นน้ำอยู่ทางทิศตะวันออก
๓๔	กุ่มเขชี	เข้าใจว่าเป็นวังน้ำที่มีตะหวดหรือเลนตาย
๓๕	ที่โครงพุงฤ	เป็นวังน้ำที่อยู่ตรงกับทางขึ้นไปทีโครง (ทีโครงเป็นชื่อพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้เป็นที่ทำกิน)
๓๖	กุ่มยาหนะ	ไม่มีข้อมูล
๓๗	เตี๋ยวผะโท	เป็นแก่งที่มีความยาวโดยประมาณ ๗๐ เมตร ช่วงน้ำที่ไหลเอื่อยทอดยาว ไม่ค่อยคดเคี้ยว มีลักษณะตื้นเขินในช่วงฤดูร้อน
๓๘	กุ่มคาไปโด่ง	เป็นวังน้ำที่มีขนาดย่อมไม่ลึกมาก ประมาณ ๓ เมตร
๓๙	เตี๋ยวที่เซงบ่องบากู	เป็นแก่งที่น้ำไหลคดเคี้ยวและน้ำตื้นในบางช่วงในหน้าร้อน
๔๐	ที่เซงบ่องบาทา	เป็นห้วยเล็กที่ต้นน้ำอยู่ทางทิศตะวันตก ที่ได้ชื่อนี้เพราะมีต้นบ่องบาขนาดใหญ่ขึ้นอยู่ในอดีต แต่ปัจจุบันไม่มีให้เห็นแล้ว
๔๑	ตะหมุเต็ง	เป็นวังน้ำที่แบ่งหินหรือก้อนหินอยู่ตรงกลาง มาจากภาษามอญ คำว่า “ตะหมุ” หมายถึง หิน ส่วนคำว่า “เต็ง” คาดว่าน่าจะหมายถึงหลัก
๔๒	กะค่องตะหมุเต็ง	เป็นชื่อเรียกท่าข้ามน้ำบริเวณใกล้กับหินก้อนใหญ่
	ที่ปูตะหมุเต็ง	เรียกตามวังตะหมุเต็งเพราะน้ำไหลลงมาตรงวังตะหมุเต็ง
๔๓	กุ่มเก่อช่องอ้วคองลอง	เป็นวังน้ำที่มีหินซึ่งมีรอยเท้าช้างฝังอยู่ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นรอยเท้าช้างเผือก เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทำบุญมีการสร้างศาลาและเจดีย์เพื่อประกอบพิธีทางศาสนา มีการทำบุญ 3 ปีต่อครั้ง
๔๔	โล่วตะโก	ไม่มีข้อมูล
๔๕	ชุยโล่โพทา	ลำห้วยที่ไหลจากทิศตะวันตกบรรจบตรงโล่วสะโก

๔๖	กุ่มหว่องช่อง	เป็นวังน้ำในลักษณะกลมและเป็นแอ่งคล้ายกระทะ
๔๗	เตียวไ่ววบ่อง	เป็นแก่งขนาดยาวถึงเกอหรีไก้ และเป็นเขตรักษาพันธุ์ปลาด้วย เพราะอยู่ในแนวเขตของไ่ววบ่องจึงได้ชื่อว่าเตียวไ่ววบ่อง

นอกจากนี้ยังมีการสำรวจพืชต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่ริมห้วยเขอะเหาะในช่วงที่ ๑ นี้ เฉพาะพืชที่รู้จักชื่อ โดยบันทึกไว้ด้วยภาษากะเหรี่ยง จำนวน ๑๑๘ ชื่อทั้งที่กินได้ กินไม่ได้แต่ใช้ประโยชน์ (ตัวอย่างใน ภาคผนวก) และจากการสังเกตความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมโดยรอบลำห้วยและความเปลี่ยนแปลงของน้ำในลำห้วย พบว่า มีความเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก สามารถสรุปได้ดังนี้

- ๑) เส้นทางน้ำเกิดความเปลี่ยนแปลงเป็นบางช่วง สาเหตุน่าจะมาจากในฤดูน้ำหลากระหว่าง มิถุนายน-กันยายน น้ำจะเซาะตลิ่งบางช่วงทำให้ตลิ่งทรุดตัว สายน้ำจึงเปลี่ยนเส้นทาง
- ๒) ในบางช่วงนั้น ต้นไม้ที่ใช้ยึดเกาะตามริมห้วยถูกกระแสน้ำพัดล้มไปทำให้กลายเป็นป่า กล้วยและหญ้าขึ้นปกคลุมแทน
- ๓) ปริมาณน้ำในลำห้วยในช่วงสำรวจคือเดือนเมษายนน้อยลง สาเหตุน่าจะมาจากเป็นช่วงฤดูแล้ง
- ๔) วังน้ำบางแห่งตื้นขึ้นจากอดีต
- ๕) พืชริมน้ำยังคงสมบูรณ์อยู่

พื้นที่	ชนิดพืชที่พบหรือชื่อพืชที่สำรวจ		หมายเหตุ
	กินได้	กินไม่ได้	
เกาะผะดู่	ต๋อง	ก่องเหม่ง	ใช้เป็นเหยื่อปลา
	สนี่ะดู่	ผุเคว्हะ	เป็นเถาวัลย์
	หงองชะนำมือ	กรี้โหว่	มีหนาม ใช้เปื้อปลา
	เค่งแข็งละ	ตะโปตะน่า	ใช้ทำดินปั้น
	นองปะไ่อ้	นองช่องสวีมือ	ใช้สระผม
	พุงเจิงที่	ดิช่องมิเม็ง	ต้มน้ำกินเป็นสมุนไพร
	เกอะเรียะเคอเบ่อ		
	เยี้ยวโก/คิบุ่ง		
	เคอเดอะโป้		
	คาซี้คุหล่ง		
	เฉ่		
	พูเกอว่อง		
	วากลือ/ไผ่บง		
	เหม่งองมือ		

	หมาที่		
	เบเก่มือ		
เคาะพู		ซากล่อไบล์	เป็นไม้ใช้สอย
		ช่องทอง	มีใบกว้าง ใช้มวนยาสูบ
ทิพูปี่ทะ	โซ่ (ทองกลาง)	ไข่ปุ่น	ใช้สานตะกร้า
	ปี่ลืออง	หล่าซ่าเก่อซ่อง	มีพิษ
	เปอเตาะ (จิก)		
	วาซู		
	ซูไล่		
	สเสวะ		
	โครงกิ		
	กละอือมือ		
	คาศีคุหล่ง		
	อุฉื่อ		
	คาเซ็ง		
กุ่มเหิงฟ่อง	เตอละไค่มือ		
	จ่องปี่ตุด		
กุ่มไกกุง	กาแพ	เสมงกรุ่ง	สมุนไพร
	มะค่าอั่ว	กู	ดอกกระดังงา
	หย่องคาเซงซา	โพ่นองปี่	มีกลิ่นหอม คล้ายราชวดี
	กูเออนา	ชียู	เป็นยาแก้ไอเสบ
	นองสะเบาะ		
นุงปรองกรุไหน	ปะยิบะ/ซุมเห็ด	ยาบ่องเซ็ง	ไม้ใช้สอย
	เก่อไควโวซา/	โกทะเต็ง	ให้ร่มเงา ป้องกันตลิ่ง
หน่วยป่าไม้	เพ่อไซดู/ส้มป่อย	เก่อซีคองมิ	สมุนไพร
กุ่มกะละมะ	เพ่อปี่		
กุ่มจิเจ็ง	ระกำ		
กุ่มไล่ฉิ	วาเหล่		
กุ่มเซบ่งทุ		จ่องโหว่	ใช้ทำซี่ไต้
		โพ่ขว่อง	ดอกมีสีขาว เป็นช่อ มีกลิ่นหอม
ย่องเพงทะ	กวะพูไซ		
กุ่มกะหรีไ้	พูเจิงผะดู	ชีไขว้	สมุนไพร เป็นยาระบาย
	ไปไซดู/ฟักข้าว	จูคี	ไม้ตะเคียน

	วิธีที่	ฉว่องผ้า	ไม้ตะแบก
	กะตะเผ่	ฉว่องมู	ไม้อินทนิล
	คุที้/บอน	โครง	ต้นไทร
	ไก่อคุด/ผักกูด	หมี่ล่ง	มีรากแข็งแรง ด้านทานน้ำได้ดี
	ผักกุ่ม		
	บุไบ		
	วาพะดู		
	ทะเลดุ้ง		
	งองคุดคุด		
	สะพลูซา		
เตี่ยวไล่วำบ่ง	โกโหว่	เซงทุไค่	ไม่ใช่สอย สัตว์ป่ากินผล
	อั่วคุด	คองแจ่งปองโพ	กล้วยไม้
	เหมปี้	โพเสาะจุง	
	นองซา	โฮย่า	
		เขละมื่อ	สัตว์ป่ากินผล
		โน่	เปลือกแช่น้ำ ใช้รักษาน้ำ
			พบแมลงช่องผ้าหมอกคล้ายเพลี้ย
กุ่มไล่เซอโค่ง	สะซุ/มะไฟ	จ่องอ้ว	ใช้ทำซีโต้
	บุส้อง	ตะหละสวี่	รักษาอาการลมพิษ
	หมี่ตองปลา		
	สนะ		
ที่เซงบ่งบะทะ	โก่งกวะ	เซงโพนะโก่ง	ไม่ใช่สอย
		เกอช่องซีพู	เป็นไม้เลื้อย
เตี่ยวที่เซง	ไฟ/มะกอก		
บ่งบะ	ชะอม/ไผ่เซ่งดู	เมียะเผอเราะ	ลูกประคำดีควาย ใช้สระผม
	เซงเซอดู	ช่องหลี่	ใช้สานเสื่อ
		หุง	คล้ายต้นปรัง ทำน้ำตาลเมา
		โพทุกรี่	กล้วยไม้
		ซีพูเซ่ง	สมุนไพรรักษาปวดท้อง
		ลูลา	ใช้ทำหลังคา
		ยาลีมุ่งคอง	สมุนไพรรักษา
เหว่งซีคอง	เล่		
	เล่/สะเดาป่า		

ที่พุต้องปยอง	วาปว่าย		
ที่เซอห้วงพุทะ	ฉะ		
ทียุเดียวปิริ	ตาหมูล่อง	เซงบ่องปะ	ไม่ใช่สอย
	หย่องคาซา	ตะพอง	ไม่ใช่สอย
ต่ำซาเห้ง	ซาเปอเค็ง		
	คี่		
	โนอัว		

การสำรวจลำห้วยเขอะเหราะช่วงที่ ๒ เริ่มตั้งแต่กู่กะหรีไ้ ถึง สะพานปูนของกาเรีย มีชื่อลำห้วย กู่ (วังน้ำ) ที่มีการสำรวจและเก็บบันทึกข้อมูล จำนวน.....๗๘.....ชื่อดังนี้

ลำดับ	ชื่อเรียก	ลักษณะ/ความเป็นมา/ความหมาย
๑	กู่กะหรีไ้	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “กู่กะหรีไ้” คำว่า กะหรี หมายถึงช่องเขาแคบซึ่งอยู่ไม่ไกลจากลำห้วย
๒	กู่คองซุ	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “กู่คองซุ” มีต้นชันโรงเยอะตรงผาหิน
๓	กู่ยพู	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “กู่ยพู”
๔	กู่โย่ง	เป็นชื่อเรียก “กู่โย่ง” มีนาเกเยอะเป็นฝูง และมีปูอาศัยอยู่
๕	เดียวไซชี	เป็นชื่อเรียกช่วงลำห้วยที่มีลักษณะทอดยาว มีน้ำไหลเอื่อยไม่แรงมาก มักอยู่ถัดจากแก่งหินหรือวังน้ำ คำว่า ไซ หมายถึง คนไทย และชี หมายถึง ตาย จากคำบอกเล่าสมัยปฎิวัติเคยมีคนพบศพนายทหารคนไทย ยศร้อยเอก ร้อยโท ทำงานฝ่ายแผนที่ทหาร จำนวน ๒ นาย เสียชีวิตตรงบริเวณนี้
๖	ถะคองหล่า	เป็นชื่อเรียกทำข้ามน้ำห้วยเขอะเหราะอีกช่วงหนึ่ง คำว่า ถะคองหมายถึง ทำข้ามน้ำ ส่วนคำว่า หล่า หมายถึง มะขามป้อม สันนิษฐานว่าน่าจะเคยมีต้นมะขามป้อมตรงบริเวณจุดข้ามน้ำ
๗	กู่ทียูลาหา	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “ทียูลาหา”
๘	ถะคองปะนุ่งไก่อ	เป็นชื่อเรียกทำข้ามลำห้วย ซึ่งเคยมีคนปลุกบ้านหรือกระท่อมอยู่และปลูกต้นมะนาวไว้
๙	เซไล่ปา	เป็นชื่อเรียกแก่ง “เซไล่ปา” คำว่า เซ หมายถึง แก่งที่มีน้ำไหลเชี่ยว ซึ่งไม่สามารถออกเสียงและเขียนเป็นภาษาไทยได้ถูกต้องส่วนคำว่าไล่ปา หมายถึง แผ่นหิน หรือโขดหิน
๑๐	กู่ไล่ปา	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “ไล่ปา”
๑๑	กู่ซาโย่ว	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “ซาโย่ว” จากคำบอกเล่า ได้ข้อมูลที่แตกต่างกัน ข้อมูลแรกบอกว่า คำว่า ซาโย่ว เป็นชื่อคนในสมัยก่อน ที่มีทำอาบนํ้าอยู่บริเวณนี้ ส่วนอีกข้อมูลบอกว่า คำว่า ซาโย่ว เพี้ยนมาจากคำว่า เซงโย่ว ซึ่งเป็นไม้ชนิดหนึ่งที่สามารถนำ

		ผลของมันมาเปื้อปลาได้ (ดูกริ หมายถึง นำมาละลายกับน้ำและนำไปเปื้อปลา เป็นวิธีหาปลาอีกวิธีหนึ่งในสมัยก่อน”
๑๒	กุ่มพู	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “พู” คำว่า พู หมายถึง เล็ก
๑๓	เซ่สะชู	เป็นชื่อเรียกแก่งน้ำ มีต้นมะไฟขึ้นอยู่บริเวณนี้
๑๔	ไล่วาทองทา	มีลำห้วยที่ไหลมาจากไล่วาทองตรงบริเวณนี้ ไหลจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
๑๕	เตียวหม่องกุ สะนี้	เป็นชื่อเรียกช่วงน้ำไหลเอื่อย คำว่าหม่องกุสะนี้ หมายถึงท่าน้ำของหม่องกุ ซึ่ง เคยมาทำไร่แถวนี้ (ในอดีต)
๑๖	กุ่มเจ่งเข่อ ไหร่	เป็นชื่อเรียกวงน้ำที่ชื่อ “เจ่งเข่อไหร่” ไม่รู้ความหมาย มีเรื่องเล่าว่า เคยมีช้าง กระโดดลงน้ำที่นี่
๑๗	ทิพูบุไรทา	มีลำธารชื่อ “บุไร” ไหลมาบรรจบลงห้วยเขอะหะเราะ
๑๘	กุ่มวูฟ่า	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “วูฟ่า” คำว่า วูฟ่า เป็นชื่อไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง มีขนาดใหญ่ มี ลักษณะคล้ายต้นจำปี จำปา
๑๙	กุ่มพุนองเจ้ง	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “พุนองเจ้ง”
๒๐	เซ่นาซาทา	มีลำห้วย “เซ่นาซา” ไหลลงห้วยเข่อหะเราะ
๒๑	งูเผ้ง	เป็นชื่อเรียกชะง่อนหินผาริมห้วยเขอะหะเราะ ซึ่งเคยมีคนเจองูเห่าตัวใหญ่และรู ของมัน
๒๒	กุ่มยาคุคุย	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “ยาคุคุย” คำว่า ยาคุคุย หมายถึง หัวปลา จากคำบอกเล่า ใน อดีตเคยมีคนพบปลาที่เหลือแต่หัวซึ่งมีขนาดใหญ่ประมาณ 3 กิโลกรัม ต่อมาเมื่อมีการเอ่ยถึงวงน้ำแห่งนี้จึงมักเรียกกันว่า กุ่มยาคุคุย
๒๓	กุ่มเวียคุด่ง	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “เวียคุด่ง” คำว่า เวีย หมายถึง ป่า ส่วน คุด่ง หมายถึง ยอด เขา เนินเขา ที่มาของชื่อวงน้ำนี้มาได้อย่างไรไม่ปรากฏที่มา
๒๔	กุ่มสะเล่ง ย่องไค	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “สะเล่งย่องไค” จากคำบอกเล่า มีคนชื่อนี้เดินหลงทางกลาง ป่าและได้นอนพักใต้ต้นไม้บริเวณนี้ ต่อมาวงน้ำแห่งนี้จึงมีชื่อเรียกกันว่า สะเล่ง ย่องไค
๒๕	กุ่มสำเหม	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “สำเหม”
๒๖	ทิพู เออะเตอะ ซองทา	มีลำห้วยชื่อเออะเตอะซองไหลลงห้วยเขอะหะเราะทางทิศใต้
๒๗	เซอห้วงวา เหล่ทา	มีลำห้วยชื่อ “เซอห้วงวาเหล่” ไหลลงสู่ห้วยเขอะหะเราะทางทิศใต้ คำว่า เซอห ว่อง หมายถึง ผืนป่ากว้าง ส่วนคำว่า วาเหล่ หมายถึง ไร่ชนิดหนึ่ง
๒๘	เซไต้โก่งถ่ง	เป็นชื่อเรียกแก่ง ซึ่งตรงบริเวณนี้ นายไต้โก่งเคยมาทำสะพานข้ามห้วยไว้ (ถ่ง หมายถึง สะพาน)
๒๙	กุ่มจ่องโหว่	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “จ่องโหว่” มีต้นยางขึ้นตรงบริเวณวงน้ำนี้

๓๐	หม่องทะเล นี่	เป็นชื่อเรียกท่าอาบน้ำของคนที่นี่
๓๑	กุ่มมา	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “มา” คำว่า มา หมายถึงจะเข้า สันนิษฐานว่าเคยมีจะเข้าอาศัยอยู่ในโพรงถ้ำใต้น้ำ
๓๒	กุ่มโจคี	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “โจคี” ซึ่งมีต้นตะเคียนอยู่ ปัจจุบันเป็นท่าอาบน้ำวัดสะนี้ฟ่ง และเป็นเขตอภัยทาน ทำน้ำในภาษากะเหรี่ยงเรียก สะนี้หล่อง
๓๓	เซโหลโป๊ะ ดู	เป็นชื่อเรียกแก่งน้ำ “โหลโป๊ะดู” คำว่า “โหลโป๊ะ” หมายถึง คลื่นน้ำ ส่วนคำว่า “อะดู” หมายถึงใหญ่
๓๔	กุ่มพะยู่	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “พะยู่” คำว่า “พะยู่” หมายถึง ลึก
๓๕	พู่แข่งสะนี้	เป็นชื่อเรียกทำน้ำของพู่แข่ง คำว่า “พู่” หมายถึง ปู่ หรือ ตา ส่วนคำว่าแข่ง มักเป็นชื่อคน
๓๖	กุ่มทุยอื้อ	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “ทุยอื้อ” คำว่า “ทุย” หมายถึง หมา ส่วนคำว่า “อื้อ” หมายถึง เน่า
๓๗	ทียะเม็งทา	มีลำธาร “เยเม็ง” ไหลลงสู่ลำห้วยเขอะเหรอะ ไหลจากทิศเหนือผ่านหมู่บ้าน สะเนฟ่องในช่วงฤดูฝน
๓๘	กุ่มปิงลุ่ม	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “ปิงลุ่ม”
๓๙	ทิงบ่องทา	มีลำธาร “ทิงบ่อง” ทางทิศตะวันออกข้างหน่วยป่าไม้สะนี้ฟ่งและไหลลงสู่ห้วยเขอะเหรอะ
๔๐	นุ่งย่องโหว	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ คำว่า นุ่ง หมายถึง บึงหรือหนองน้ำ ย่องโหวเป็นชื่อคน
๔๑	ทียะพ่องทา	มีลำห้วย “ทียะพ่อง” ไหลลงสู่ห้วยเขอะเหรอะ
๔๒	กุ่มหม่องจำ โรง	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “หม่องจำโรง” จากคำบอกเล่าในอดีตมีคนชื่อหม่องจำโรงเคยอาศัยอยู่บริเวณนี้
๔๓	ย่องจ่องทา	มีลำธารชื่อ “ย่องจ่อง” ไหลลงสู่ห้วยเขอะเหรอะ จากคำบอกเล่ามีคนชื่อย่องจ่องเคยอาศัยอยู่ใกล้ลำธารนี้
๔๔	กุ่มโครง	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ คำว่า “โครง” หมายถึง ต้นโพธิ์หรือต้นไทรจากคำบอกเล่า ในอดีตเคยมีต้นไทรขนาดใหญ่บริเวณนี้
๔๕	เซวะเอะทา	มีลำธารเล็กๆชื่อ “เซวะเอะทา” ไหลบรรจบลำห้วยเขอะเหรอะ
๔๖	เตียวทีฉีไท	เป็นชื่อเรียกช่วงน้ำ คำว่า “ทีฉีไท” หมายถึง น้ำกัดเซาะ
๔๗	ทียาลาทา	มีลำธารเล็ก ๆ ชื่อ ยาลาทา ไหลบรรจบลำห้วยเขอะเหรอะจากคำบอกเล่า ลำธารเล็ก ๆ นี้มีต้นน้ำมาทางสันเขาไฟขาวหลาม และบริเวณริมลำธารมีกล้วยป่าขึ้นดก
๔๘	กุ่มสำเหม	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “สำเหม” ซึ่งมีชื่อเรียกซ้ำกับอีกกุ่มหนึ่งที่อยู่เหนือขึ้นไป
๔๙	กุ่มพุง	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ “พุง” จากคำบอกเล่า ในฤดูน้ำหลากจะเกิดน้ำวนขนาดใหญ่

		ส่งเสียงดังคล้ายระเบิด
๕๐	กุ่มปลัดจำว่อง	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “ปลัดจำว่อง” มีคำบอกเล่าว่า เคยมีปลัดจากจังหวัดมาเที่ยวล่องแพและพลัดตกน้ำตรงบริเวณวงน้ำนี้ จึงมีชื่อเรียกว่า “กุ่มปลัดจำว่อง” (จำว่อง เป็นคำเรียกคำว่าจังหวัด)
๕๑	กุ่มทิพช่องคุษทา	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “ทิพช่องคุษ” ที่ไหลมาจากภูเขาสะไวปุง หรือเขาไม้แดง (อดีตมีไม้แดงเยอะ) และลงสู่ลำห้วยเขอะหะระ จากคำบอกเล่าในอดีตมีคนพบกระดูกไก่บริเวณนี้เป็นจำนวนมากคำว่า “ช่อง” หมายถึง ไก่ และคำว่า “คุษ” หมายถึงกระดูกและไม่สามารถออกเสียงเป็นภาษาไทยได้ถูกต้อง
๕๒	กุ่มไล่	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “ไล่” ซึ่งมีโขดหินจำนวนมากอยู่ในวงน้ำและบริเวณโดยรอบ
๕๓	กุ่มสะว่า	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ มีขยะจากต้นน้ำต่าง ๆ ไหลมารวมกันจึงมีชื่อตามนั้น
๕๔	เตียวทิพเก็งเกว	เป็นชื่อเรียกช่วงน้ำ
๕๕	ทิพเก็งเกวทา	มีลำธารชื่อ เก็งเกว ไหลลงลำห้วยเขอะหะระ
๕๖	เก็งเกวตะว่องลงหลี่	เป็นชื่อเรียกหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมห้วยเขอะหะระในอดีต
๕๗	กุ่มเพี้ยเจ่ง	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “เพี้ยเจ่ง” เป็นชื่อของคนคือ ย่องเพี้ยเจ่ง
๕๘	ช่งเขอะเรียทา	ลำห้วยเขอะหะระได้ไหลลงมาบรรจบกับลำห้วยจุคี่พื่อ (ห้วยตะเคียนทอง) กลายเป็นแม่น้ำของกาเรีย
๕๙	ทิงเซงไผ่ทา	เป็นชื่อเรียกลำธารที่ไหลลงมาบรรจบแม่น้ำของกาเรีย
๖๐	กุ่มกูเกล่อ	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ
๖๑	กุ่มเตอล่า	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “เตอล่า” ซึ่งมีหินลักษณะคล้ายหีบใบใหญ่อยู่กลางน้ำ
๖๒	กุ่มงู	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ “งู” ไม่สามารถออกเสียงในภาษาไทยได้ถูกต้อง มีเรื่องเล่าว่าในอดีตมีงูขนาดใหญ่พาดขวางกลางลำน้ำคนล่องแพมาเจอเลยตั้งชื่อไว้
๖๓	เซ่ซุไบ	เป็นชื่อเรียกแก่ง “ซุไบ” จากคำบอกเล่ามีต้นมะม่วงป่าขนาดใหญ่ 4 คนโอบขึ้นอยู่ข้าง ๆ
๖๔	กุ่มทิงเนาะคุหรั่งเผอ	เป็นชื่อเรียกวงน้ำ ที่มีลักษณะเป็นวังน้ำวนและมุดเข้าไปใต้ดิน
๖๕	ปียองเผอมีง	เป็นชื่อเรียกแก่งที่มีหินผามากไม่สามารถล่องแพได้ในฤดูร้อน
๖๖	สะพานปุนของกาเรีย	เป็นชื่อสะพานที่สร้างด้วยปุนข้ามลำน้ำของกาเรีย
๖๗	โป่เตอโหล่งทา	ไม่มีข้อมูล

๖๘	เตียวเกล่อ ตุง	เป็นชื่อเรียกช่วงน้ำที่มีลักษณะทอดยาวและน้ำไหลไม่แรงนัก
๖๙	เตียวไม้ทอง โพ	เป็นชื่อเรียกช่วงน้ำ
๗๐	เต๋อหุมเต็ง	หลักหิน (ภาษามอญ)
๗๑	เตียวเป๋อล่า	เป็นชื่อเรียกช่วงน้ำที่มีลักษณะตื้นเขิน
๗๒	เตียวเป็งก ละ	เป็นชื่อเรียกช่วงน้ำ จากคำบอกเล่า ในอดีตบริเวณนี้มีเสือชุม
๗๓	ก่วยเซอห่ง	เป็นชื่อเรียกวังน้ำ ที่ก้อนหินมีลวดลายคล้ายรูปสัตว์ต่าง ๆ
๗๔	ปล่องยาโอ	เป็นพื้นที่กว้างสำหรับให้ปลาวางไข่
๗๕	หล่องตีทา	เป็นที่บรรจบของแม่น้ำรันตีกับแม่น้ำของกาเรีย
๗๖	ถ่งเนาวรัตน์	เป็นชื่อเรียกสะพานเนาวรัตน์
๗๗	ปี้ล่งโหว่	สามประสบ แม่น้ำสามสายคือ รันตี ของกาเรีย ปี้ลี้ ไหลมาบรรจบกันเป็น แม่น้ำแควน้อย คำว่า “ปี้ล่งโหว่” จึงหมายถึง แม่น้ำแควน้อยนั่นเอง
๗๘	ก้วยวงกะ	เป็นชื่อเรียกวังน้ำที่อดีตมีปลาชุกชุม คำว่า วง หมายถึงวังน้ำเช่นเดียวกับ ก้วย ส่วนคำว่า กะ หมายถึงปลา

การสำรวจห้วยเขอะเพราะระยะที่ ๓ จากบริเวณเหนือหมู่บ้านเกาะสะเด็งขึ้นไปจนถึงต้นน้ำเขอะ
เพราะที่บ้านที่ไล่ป่า โดยการเดินเท้าเข้าป่าขึ้นไปตามลำห้วย จากการสำรวจและเก็บบันทึกข้อมูล มีจำนวน
๕๖ ชื่อ ซึ่งบางชื่อไม่สามารถหาข้อมูลได้

ลำดับ	ชื่อเรียก	ลักษณะ/ความเป็นมา/ความหมาย
๑	ทิงไซทา	เป็นลำห้วยเล็กที่มีน้ำไหลตลอดปี ต้นลำห้วยอยู่ทางทิศตะวันตก ไหลจากลุ่มโพวี ไกลกับหมู่บ้านที่ไล่ป่า ติดชายแดนไทย- เมียนมาร์ มีชื่อเรียก ๒ ชื่อ คือ ซ่องเกอโตะ กับ ทิงไซ
๒	ทิงพูโลวบอง	ต้นน้ำไหลจากวผะคูหว่อง (วผะคูเป็นชื่อเรียกไฟชนิดหนึ่ง หว่องเป็นการเรียกชื่อสถานที่) อยู่ทางทิศตะวันออกของสายน้ำ ห้วยเขอะเพราะ
๓	ตำคว่าสะนี	เล่ากันมาว่า คนชื่อตะคว่า เคยอยู่ที่โบริงโจงแล้วมาทำไร่ข้าวไม่ ห่างจากตรงนี้ และลงมาอาบน้ำที่ลำห้วยนี้จึงเรียกลำห้วยช่วงนี้ ว่า ตำคว่าสะนี (แปลว่า ทำอาบน้ำของตำคว่า)
๔	เก่อหริพู	เป็นช่องแคบและเป็นวังน้ำ ความกว้างราว ๑๐ เมตร ความยาว ประมาณ ๓๐ เมตร ระดับความลึกน่าจะอยู่ที่ ๒ เมตร (สังเกต)
๕	ทิงพูฉิหริ	เป็นต้นน้ำอยู่ทางทิศตะวันออก

๖	ทิ้งพุทะหละสุวิ	
๗	โบริงโจง	เป็นน้ำตกที่สวยงามแห่งหนึ่ง มีต้นไม้ปกคลุมสวยงาม มีเขตหินผาหินขึ้นเรียงราย
๘	กุ่มคูพ่าทา	ตรงปลายน้ำที่บรรจบมีต้นโก้วทะเต็งอยู่แทนต้นคูพ่าที่ผุพังไป มีต้นน้ำอยู่ทางทิศตะวันตก
๙	ทิ้งโผลั่วซู่ (เงาะ)	ห้วยเล็ก ๆ ที่อยู่ติดกับกุ่มคูพ่าทา
๑๐	กุ่มสะพลู	ระยะความยาวของกุ่ม อยู่ที่ ๒๐ เมตร และลึกที่ ๑ เมตร ๕๐ เซนติเมตร (สังเกต)
๑๑	เซอะโทะ	ความยาวโดยประมาณ ๒๐๐ เมตร (สังเกต)
๑๒	กุ่มสะนงจ่องนำถุ	มีความเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย สาเหตุมาจากฤดูน้ำหลากที่พัดพาเอาไม้เล็กไม้น้อยที่ขึ้นริมห้วยล้มหาย เผยให้เห็นต้นกล้วยป่าขึ้นแทน รวมถึงหญ้าต่าง ๆ ที่ระบัดใบในฤดูแล้ง กุ่มสะนงจ่องนำถุนี้ อยู่เหนือกุ่มสะพลูราว ๕๐๐ เมตร (สังเกต)
๑๓	กุ่มโลโครงทา	ในอดีตปลาชุกชุมมาก เพราะมีต้นไทรขนาดใหญ่ พอผลสุกก็จะหล่นน้ำ จึงมีปลามากินมากมาย
๑๔	ทิ้งหนึ่งเหล่	มีความยาวอยู่ที่ ๒๐๐ กว่าเมตร พบตงผักกูดซึ่งมีขนาดกว้าง
๑๕	กุ่มโป่งเผ้ง	ลักษณะของกุ่มกว้างขวาง น้ำเป็นสีคราม แลดูลึก โดยประมาณแล้วความยาว ๒๐ เมตร ความลึกน่าจะ ๓ เมตรขึ้นไป มีรูถ้ำรูหนึ่งเป็นของนก ไม่ทราบความลึกแต่ปากรูถ้ำนั้นอยู่ที่ ๕๐-๗๐ เซนติเมตร
๑๖	กุ่มคาคูไถ่	น่าจะหมายถึงสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ เห็นร่องรอยสายน้ำแบ่งออกเป็นหลายสาย
๑๗	ทิ้งพุสะนงโคลง	เป็นห้วยเล็ก ซึ่งต้นน้ำอยู่ทางทิศตะวันออก ผู้รื่อบอกว่า ต้นน้ำห้วยนี้น่ามาจากภูเขาไถ่ผะ ตรงสะนงไซคา (ต้นไม้ที่มีรสขมเปลือกกินกับหมาก)
๑๘	กุ่มโคลง	ในอดีตมีความลึกอยู่ที่ประมาณ ๔ เมตร เกิดความเปลี่ยนแปลงน้ำเกยตื้น และต้นไทรในอดีตล้มลง และเหลืออยู่แต่ต้นเล็ก พอประมาณอายุได้ราว ๒๐ ปี
๑๙	เซะเซอหมุไหละ	อยู่ในบริเวณใกล้ ๆ กัน (ไม่มีข้อมูล)
๒๐	เก่อไม้เต็งนำถุ	
๒๑	กุ่มโลโคลง	
๒๒	เซอจุ่งไผง	
๒๓	กุ่มเก่อไม้เต็ง	

๒๔	กุ่มทึงไกองว่อง	ลักษณะเป็นวังน้ำโค้ง เกือบหักศอก ความยาววังอยู่ที่ประมาณ ๒๐ เมตร ลึกประมาณเมตรครึ่ง รอบบริเวณมีไผ่วาช่องคิขึ้นเป็นกลุ่ม ๆ และตรงกลางวังน้ำมีหินขนาดใหญ่
๒๕	ทิงพูวามิ่งทา	เป็นลำห้วยเล็กที่ไหลมาจากทิศตะวันตกลงสู่ห้วยเขอะเหราะ ลักษณะคือจะมีไผ่นวล (วามิ่ง) ขึ้นอยู่บนเขาและตลอดลำห้วย และวังน้ำก็คล้ายกับกุ่มไกองว่อง แต่มีหินขนาดใหญ่กว่าอยู่ประปราย กลางน้ำ
๒๖	กุ่มค่องสะนีโคลง	เป็นวังน้ำขนาดเล็ก ไม่กว้างไม่ยาวเท่าใดนัก เป็นทางผ่านของคนเดินทางหาปลา ลำสัตว์ในสมัยก่อน มีต้นเฟิร์นขึ้นเป็นกลุ่ม ๆ ข้าง ๆ วัง
๒๗	กุ่มเต่อไหล่	เป็นวังน้ำลึก ลักษณะวังคล้าย ๆ กับกระทะขนาดใหญ่
๒๘	กุ่มเมวเฮ่ทา	เป็นน้ำตกผาหิน มีสองชั้น ความสูงของแต่ละชั้นอยู่ที่ ๓ เมตร โดยประมาณ
๒๙	กุ่มหว่องช่อง	ลักษณะคล้ายวงกลม คล้ายกระทะ มีชั้นน้ำตกสูงอยู่ที่ ๓ เมตร โดยรอบของวังน้ำเป็นโขดหินและผาหินติดกัน ความลึกอยู่ที่ ๓ เมตร
๓๐	พลาเผิง	ถ้าค้างคาว เป็นวังน้ำขนาดใหญ่ ความลึกอยู่ที่ ๓ เมตรขึ้นไป (โดยประมาณ) ความยาว ๓๐-๔๐ เมตร สูงจากพื้น ๕ เมตร โดยประมาณ
๓๑	กุ่มม่อง	มีโป่งดินอยู่ใกล้ ๆ สัตว์ต่าง ๆ ลงมากิน
๓๒	ทิงเต่อคูทา	ต้นลำห้วยก็อยู่ทางทิศตะวันออก และตรงนี้มีหินสำหรับลับฝนใบมีดมากมายและขึ้นชื่อที่สุดในตำบลไล่โว่ (หัวหน้าโครงการกล่าว) และลำห้วยที่บรรจบกันนั้นมีขนาดใหญ่กว่าห้วยเขอะเหราะ
๓๓	กุ่มตะคูทา	ลำห้วยแคบลงและตื้นเขิน
๓๔	กุ่มเก่อหริ	เป็นวังขนาดเล็ก อยู่ช่องแคบของเส้นทางน้ำ ความกว้างอยู่ที่ ๓ เมตร ความลึกของน้ำ ๑.๕๐ เมตร
๓๕	ทิงพูเรียะทา	เป็นห้วยเล็ก มีน้ำไม่มากนัก ต้นน้ำของห้วยเรียะอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
๓๖	ทิงหนึ่งเหล่	เป็นน้ำที่แยกเป็นสองสายมาบรรจบกันก่อนที่จะแยกทาง
๓๗	ทิงพูหม่งทา	เป็นห้วยเล็ก ต้นน้ำอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
๓๘	กุ่มโลเท็งฆา	ในอดีตเป็นวังน้ำขนาดใหญ่และมีความลึกมาก ปลาชุกชุม เวลาดำลงไปจะต้องถีบหินเพื่อช่วยให้ว่ายขึ้นมาสู่ผิวน้ำได้เร็วขึ้น

๓๙	กุ่มโก่เทอเต็งคูเซิง	เป็นวังน้ำเล็ก ๆ
๔๐	กุ่มงูผ้า	ไม่มีข้อมูล
๔๑	ทิงพูโหมรไค่	ปลายห้วยอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
๔๒	กุ่มหงีโหว่ซุ	เป็นวังน้ำที่มีห้วยน้ำขึ้นปกคลุมจึงได้ชื่อตามนั้น
๔๓	ทิงพุงาตุเต๊ะ	เป็นวังน้ำ ในซอกหินมีความลึกอยู่พอประมาณ ยังพอมีปลาให้เห็นอยู่บ้างแต่ไม่เยอะมากนัก
๔๔	กุ่มไล่โค	
๔๕	กุ่มซาปะเต็งคูเซิง	ในอดีตเคยเป็นวังน้ำที่มีขนาดใหญ่แต่ปัจจุบันกลายเป็นวังน้ำขนาดเล็ก
๔๖	ตะว่องหมิงเซิง	เคยเป็นหมู่บ้านในอดีต
๔๗	กุ่มโลตุม	ซึ่งอยู่ติด ๆ กัน ต้นน้ำที่งอกอยู่ อยู่ทางทิศตะวันตก มีต้นส้มโออยู่ ๑ ต้นตรงปลายที่น้ำพบกัน
๔๘	ทิงซ่องทา	
๔๙	ทิงพูไล่กะเน	ต้นน้ำอยู่ทางทิศตะวันตกเหมือนกัน
๕๐	กุ่มไล่กะเน	
๕๑	ทิงพุง่องทา	ห้วยสองสายที่มาบรรจบกันตรงบริเวณนี้ที่เรียกกันว่า เขอะเหาระ
๕๒	โถ่งวาไปว่ง	
๕๓	กุ่มพุง	
๕๔	จืออูย	
๕๕	กูเผิงอู่	
๕๖	ยาลี่ไหล่ควอง	เป็นตาน้ำ ต้นน้ำของแม่น้ำสองสายคือ เขอะเหาระและหม่องซี บริเวณยาลี่ไหล่ควองจะไม่มีการทำไร่ ห้วยหม่องซีจะไหลลงสู่แม่กะสะและไหลออกพม่าไป

โป่งกะช่องอั่ว ตำนาน/นิทานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

จากการสำรวจหาที่มาของชื่อต่าง ๆ ตลอดลำห้วยเขอะเหาะ พบว่า เป็นชื่อเรียกตามชื่อคนที่เคยทำไร่หรือเคยอยู่อาศัยบริเวณนั้นมาก่อน หรือเรียกตามสิ่งที่พบเจอที่ค่อนข้างแปลกแล้วนำมาเล่าต่อ ๆ กัน จนกลายเป็นชื่อเรียกขานในภายหลัง หรือเรียกตามลักษณะพืชหรือลำห้วยบริเวณนั้น ๆ เพื่อให้เป็นที่สังเกตและจดจำได้ง่ายในเวลาเดินทาง คงพบเพียงสถานที่แห่งเดียวที่มีตำนานเรื่องเล่าซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเคยมีอยู่จริง และระบุสถานที่ตามตำนานเรื่องเล่า คือ ตำนานโป่งกะช่องอั่ว (นิทานข้างเผือก)

เรื่องเล่ามีอยู่ว่า

“กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว มีเด็กชายกำพร้าจำนวน ๗ คน อาศัยอยู่กับยายผู้แก่ชรา เด็กชายทั้ง ๗ คนนั้นมีอุปนิสัยแตกต่างกัน โดยเด็กชายผู้พี่ทั้งหกมีนิสัยเกเรชอบเที่ยวเล่นลูกข่างไปวัน ๆ ไม่ยอมช่วยงานบ้าน งานเรือน แบ่งเบาภาระ ผู้เป็นยายสั่งสอนเท่าไรก็ไม่ฟัง ต่างจากหลานคนเล็กหรือปู่เฒ่าที่วอนสอนง่าย ดิดิ่ยังเด็กมากช่วยเหลืออะไรยายไม่ค่อยได้

วันหนึ่งยายจึงนั่งข้าวเหนียวโดยใส่ลูกข่างไว้ข้างใต้ เมื่อหลานทั้งหกคนกลับจากไปเที่ยวเล่นลูกข่างและหิวโซกลับมาบ้าน เมื่อจะกินข้าวเหนียวที่ยายทำให้อีกก็เห็นลูกข่างในหม้อ จึงไว้วางใจถามยาย ยายจึงตอบว่า ก็หลานเห็นว่าลูกข่างดีนัก ยายก็เลยนั่งลูกข่างให้กินเสียเลย ด้วยความโมโห หลานชายทั้งหกคนจึงทุบตีทำร้ายยาย จนยายทนเจ็บปวดไม่ไหวถึงแก่ความตาย ด้วยกลัวความผิดพินิจทั้งหกจึงเก็บข้าวของเตรียมหนีไปอยู่ที่อื่น พู่เฒ่าเมื่อไม่มียายแล้วก็ไม่รู้จะอยู่อย่างไรจึงขอตามพี่ชายไปด้วย แต่ทุกคนต่างปฏิเสธไม่ต้องการให้น้องชายอยู่ด้วย กลัวว่าจะเป็นภาระ แต่พู่เฒ่าก็แอบตามไปห่าง ๆ เมื่อเดินทางจนถึงอีกหมู่บ้านและเห็นว่าปลอดภัยดีแล้ว พี่ชายทั้งหกคนก็ลงมือสร้างบ้านด้วยไม้ไผ่ เนื่องจากมีมิดจึงสามารถฟันไม้มาสร้างบ้านได้ เมื่อน้องคนเล็กหรือปู่เฒ่าขออาศัยด้วยคนก็ถูกพี่ ๆ ไล่ให้ลงไปอยู่ใต้ถุนบ้าน พู่เฒ่าไม่มีมิดที่จะสร้างบ้านด้วยไม้ได้จึงเที่ยวเก็บเศษไม้และเศษตอกที่พี่ ๆ ทิ้งแล้วนำไปทำเพิงที่พัก

ต่อมาพู่เฒ่าและพี่ชายทั้งหกโตเป็นหนุ่ม ได้ชักชวนกันเข้าป่าเพื่อทำหลุมดักช้าง พวกพี่ชายทั้งหกต่างช่วยกันขุดหลุม เมื่อเสร็จแล้วก็เดินทางกลับบ้านไม่มีใครช่วยพู่เฒ่าเลย กว่าจะทำที่ดักช้างเสร็จก็มีดค้ำกว่าจะกลับถึงที่พัก รุ่งเช้าพวกพี่ ๆ ต่างกระตือรือร้นออกไปดูที่หลุมดักช้างว่ามีช้างติดกับบ้างหรือไม่ปรากฏว่าไม่มีช้างตัวไหนติดกับดักเลย แต่พอเดินไปดูหลุมของพู่เฒ่าปรากฏว่ามีช้างขนาดย่อมติดกับดักอยู่หนึ่งตัว พี่ชายคนโตจึงเดินเข้าไปพูดดีด้วยเพื่อขอช้างจากพู่เฒ่า แต่พู่เฒ่ามีข้อแม้ว่าจะยอมยกช้างให้ถ้ายอมให้เข้าไปอยู่ในบ้านด้วย พี่ชายคนโตอิดออดและกลับไปปรึกษากับคนอื่น ๆ และตกลงว่าจะยอมให้พู่เฒ่าขึ้นบันไดบ้านได้ชั้นหนึ่ง พู่เฒ่าไม่ว่าอะไรได้ชั้นบันไดหนึ่งชั้นก็ยินดี จึงยอมยกช้างให้พี่ชายคนโต เช้าวันต่อมาพู่เฒ่าก็ได้ช้างตัวใหม่ที่ใหญ่กว่าเมื่อวาน ขณะที่พี่ ๆ ไม่มีใครได้เลย พี่ชายคนที่สองก็มาขอช้างจากพู่เฒ่าเช่นเดียวกับพี่ชายคนโต และยอมให้พู่เฒ่าขึ้นบันไดบ้านได้อีกหนึ่งชั้นเป็นสองชั้น เช้าวันถัดไปก็จับช้างได้อีกจนครบหกวัน พู่เฒ่าสามารถดักจับช้างได้หกตัวและได้ยกช้างที่จับได้ให้พี่ชายครบหกคน และสามารถขึ้นบันไดบ้านได้หกชั้น ในเช้าวันที่เจ็ดพู่เฒ่าได้ช้างมาอีกซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากตัวอื่น ๆ ที่จับได้คือมีขนาดใหญ่กว่ามากและเป็นช้างเผือก (กะช่องอั่ว) พวกพี่ ๆ ต่างพากันไม่พอใจที่พู่เฒ่ามีช้างดีกว่าของตน แต่ต้องยอมให้พู่เฒ่าอาศัยอยู่ด้วยตามสัญญา

หลังจากนั้นไม่นานพวกพี่ ๆ ทั้งหกคนต่างพากันออกเรือนและแยกย้ายไปสร้างบ้านของตนเอง พุศุก็ออกเดินทางไปท่องเที่ยวเมืองต่าง ๆ จนมาถึงเมืองหนึ่งได้ขอพักอาศัยบ้านตากับยายที่อยู่นอกเมือง และได้ช่วยเหลืองานต่าง ๆ ในระหว่างนั้นพระราชผู้ครองเมืองเห็นสมควรให้พระธิดาออกเรือนมีคู่ครอง จึงได้ให้เสนาอำมาตย์ประกาศเชื้อเชิญเจ้าชายจากเมืองต่าง ๆ มาให้พระธิดาเลือก แต่พระธิดาไม่สนพระทัยเลือกเจ้าชายองค์ใดเลย ต่อมาพระราชจึงให้เสนาอำมาตย์ประกาศเชื้อเชิญชายหนุ่มทั่วไปให้มาร่วมงานพิธีเสวยทวยเลือกคู่ครองของเจ้าหญิง โดยครั้งนี้พระธิดาได้โยนพวงมาลัยขึ้นไปกลางอากาศและตกลงมาคล้องคอชายหนุ่มพุศุพอดี พระราชจึงต้องยอมทำพิธีอภิเษกสมรสให้ โดยมีความรู้สึกว่ายายหนุ่มพุศุช่างยากจนไม่คู่ควรกับลูกของพระองค์เลย

พญาช้างเผือกรับรู้ในความกังวลและความทุกข์ใจของชายหนุ่มพุศุเป็นอย่างดี จึงเนรมิตเงินทองร่วงหล่นลงมาเต็มบริเวณบ้านตาและยาย และเนรมิตบ้านช่องใหญ่โตพร้อมทรัพย์สินเงินทองมากมายให้พุศุได้อยู่อาศัยกับพระธิดา

เมื่อพุศุมีความเป็นอยู่ที่ดี สุขสบายทั้งกายและใจ เป็นที่นับหน้าถือตาของผู้คนทั่วไป พญาช้างเผือกจึงเห็นว่าตนควรกลับเข้าป่าเสียที จึงได้เกริ่นเรื่องนี้ให้ชายหนุ่มพุศุรู้ในวันหนึ่ง แต่ชายหนุ่มพุศุมีความรัก ความผูกพันในพญาช้างเผือกมาก กลัวว่าหากพญาช้างเผือกเข้าป่าไปแล้วจะไม่ได้พบกันอีก จึงขอผัดผ่อนไม่ให้พญาช้างเผือกกลับเข้าป่าหลายครั้ง

ในครั้งนั้นก็คงเป็นเหมือนครั้งก่อน พญาช้างเผือกจึงออกอุบายให้พุศุสร้างกระท่อมที่ปากให้ตนและถ่ายมูลไว้เต็มกระท่อม พอตกดึกเห็นว่าทุกคนหลับดีแล้วพญาช้างเผือกจึงออกเดินทางกลับเข้าป่าไป

รุ่งเช้าพุศุตื่นขึ้นมา รู้สึกสังหรณ์ใจ จึงรีบเดินไปที่กระท่อมพญาช้าง เห็นเงินและทองเต็มกระท่อม จึงรู้ทันทีว่าพญาช้างเผือกได้เดินทางกลับเข้าป่าไปแล้ว จึงรีบหยิบง้าวและออกติดตามพญาช้างเผือกทันที โดยหวังว่าจะทันได้รำลากัน ระหว่างทางเป็นป่าดงดิบ ชายหนุ่มพุศุเดินแคะรอยเท้าพญาช้างมาตลอดเส้นทางจนถึงถ้ำแห่งหนึ่งซึ่งมีน้ำไหลท่วมออกมาจากถ้ำและรอยเท้าของพญาช้างเผือกก็หายไป ตามหาเท่าไรก็ไม่พบอีกเลย

ชายหนุ่มพุศุสิ้นหวังในการตามหาพญาช้างเผือก รู้สึกเสียตาย เสียใจจนร้องไห้ ระหว่างเดินกลับจึงเขย่งง้าวออกไปอย่างสุดกำลัง ง้าวได้ไปตกบนยอดเขาโดยปลายง้าวที่แหลมนั้นปักลงไปในดินกลายเป็นไผ่สีเหลือง (วาบ่อง) ภูเขาภูนั้นจึงได้ชื่อว่า “**ไผ่วาบ่อง**” ตั้งแต่นั้นมา ชาวบ้านเชื่อว่าทุกวันนี้ไผ่สีเหลืองกอนั้นก็ยังคงอยู่ ส่วนรอยเท้าของพญาช้างเผือกนั้นปรากฏเป็นร่องรอยคล้ายรอยเท้าของช้างขนาดใหญ่บนแผ่นหินริมห้วยเขอะเหาะ ชาวบ้านจึงเรียกบริเวณนี้ว่า “**กะช่องอ้วคองลอง**” หมายถึงรอยเท้าของช้างเผือก และบริเวณถ้ำที่พญาช้างเผือกเดินหายลับเข้าไปนั้น ชาวบ้านสันนิษฐานว่าเป็น “**เคาะเขอะเหาะผะดู**” นั่นเอง

ตำนานเรื่องเล่าไปงะช่องอ้วคองนี้มีที่การระบุสถานที่ไว้เป็นหลักฐาน สาเหตุที่ไปงะช่องอ้วคองได้รับความสำคัญหรือความนิยมมากกว่าเรื่องราวอื่น ๆ เป็นเพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่า กะช่องอ้วคองหรือพญาช้างเผือกเป็นโพธิสัตว์ ดังนั้นเมื่อถึงเดือนสี่ หรือเหล่าไฟเลอเกิง (เดือนมีนาคม) ซึ่งเป็นเดือนที่มีการทำบุญไหว้พระธาตุเจดีย์ (ทองบากล่ง) หรือปูชนียสถานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า จะมีการจัดงานบุญไหว้พระ เรียกว่า ไปงะช่องอ้วคองลอง (งานบุญรอยเท้าช้างเผือก) ต่อมาในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๕๐

มีพระภิกษุสงฆ์จากวัดถ้ำอึ้ง จ.ศรีสะเกษ พร้อมด้วยญาติโยมและชาวบ้านเกาะสะเก็ดได้ร่วมกันสร้างเจดีย์ขึ้นครอบหินกะช่องอ่าวคลองและสร้างเจดีย์อีกองค์ไม่ไกลกันบริเวณเหนือถนนขึ้นไป

๔.๖. ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อห้วยเขอะเหาะ

สถานการณ์น้ำที่ลดน้อยลงอย่างต่อเนื่อง ทีมวิจัยมองสาเหตุที่เกิดขึ้นมาจากทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก กล่าวคือ

ปัจจัยภายใน

๑. การทำไร่หมุนเวียนที่ผิดจากวัฒนธรรม ละเมิดความเชื่อหรือพื้นที่ข้อห้าม เช่น การเปิดพื้นที่ไถล่น้ำผุดทำให้บริเวณโดยรอบขาดความชุ่มชื้น หรือเปิดพื้นที่ไถล่น้ำผุดมากเกินไปทำให้ป่าริมห้วยถูกถากถาง ไม่ใหญ่ถูกตัดฟันทำให้ไม่มีร่มเงาให้กับน้ำ สายน้ำถูกแสงแดดโดยตรง การระเหยของน้ำเกิดขึ้นได้ง่ายและรวดเร็ว ความแห้งแล้งจะดูดซับน้ำมากขึ้น พอน้ำหลาก ไม่มีไม้ยึดเกาะตลิ่งทำให้น้ำเซาะตลิ่งพังเสียหายได้ง่ายและลำห้วยตื้นเขินขึ้นเรื่อย ๆ
๒. การใช้ยาฆ่าหญ้าในช่วงเตรียมพื้นที่ทำไร่หมุนเวียน พื้นที่ที่ใช้ยาฆ่าหญ้าจะยากกับการฟื้นตัวเพราะฤทธิ์ของสารเคมีจะอยู่ในดินเป็นระยะเวลานานและหากใช้ต่อเนื่องทุกปีจะกลายเป็นการสะสมสารพิษในดิน และหากทำไร่ไถล่น้ำผุด โอกาสที่สารพิษจะไหลลงห้วยในช่วงฤดูฝนมีความเป็นไปได้มาก อีกทั้งการใช้ยาฆ่าหญ้าทำให้พืชอาหารตามธรรมชาติสูญหาย เพาะปลูกไม่ขึ้น รวมถึงการใช้พื้นที่ซ้ำซากทำให้ป่าฟื้นตัวไม่ทันและอาจหยุดชะงักในที่สุด เมื่อเกิดความแห้งแล้ง น้ำใต้ดินจะซึมลึกลงไปส่งผลให้น้ำในห้วยลดลงได้
๓. ประปาภูเขาที่ต่อท่อจากต้นห้วยเพื่อนำมาใช้ในปัจจุบันไม่เพียงแค่อำนาจในครัวเรือนเท่านั้นแต่เอามาใช้ในด้านเศรษฐกิจ ด้วยการต่อท่อเข้าไปในสวนที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวซึ่งต้องใช้น้ำมากในการเลี้ยงผลผลิต โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้งที่ต้องรดน้ำมาใช้มากขึ้น ทำให้น้ำปลายห้วยแห้งลง เป็นเหมือนการตัดตอนไม่ให้น้ำจากต้นห้วยไหลเข้าสู่ระบบไปถึงปลายห้วย

ปัจจัยภายนอก

๑. การสร้างเขื่อนเพื่อพัฒนาประเทศซึ่งต้องใช้พื้นที่ ๆ เป็นทรัพยากรป่าไม้และดินจำนวนมาก การเก็บกักน้ำก็เพื่อเอาไว้ใช้หล่อเลี้ยงการเกษตร อุตสาหกรรม โรงงานต่าง ๆ และผลิตกระแสไฟฟ้า จำนวนน้ำที่เขื่อนเอาไว้ใช้มีจำนวนมหาศาล ทำให้น้ำในธรรมชาติไม่เพียงพอความต้องการ บริเวณอ่างเก็บน้ำเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำจะดึงน้ำจากข้างบนคือต้นน้ำลงไป พอถึงน้ำลงไปมาก น้ำใต้ดินลดน้อยลง ต้นน้ำจะแห้งลงไปด้วย เมื่อต้นน้ำแห้ง น้ำในเขื่อนก็จะแห้งตาม บางพื้นที่ในบ้านกอม่องทะและบ้านเกาะสะเก็ดเคยมีการทรุดตัวของดินหลังการสร้างเขื่อน และปลาท้องถิ่นหลายชนิดหายไปจากห้วยในหมู่บ้าน “โดยปกติถ้าน้ำไหลลงสู่ลำห้วยตามธรรมชาติ ป่าริมห้วยก็ไม่เสีย น้ำก็ใหญ่พอที่จะเอามาใช้ได้ แต่ที่เราดึงน้ำเอาออกไปใช้ มันมากเกินไปจนความจำเป็น ทำให้น้ำไม่พอใช้กับความต้องการน้ำก็แห้งลงเรื่อย ๆ”

๒. กองทุนต่าง ๆ จากนโยบายรัฐ เช่น กองทุนพัฒนาชุมชน กองทุนปล่อยกู้เพื่อพัฒนาอาชีพ ให้ชาวบ้านกู้เงินไปลงทุนปลูกพริก ซื้อมะนาว ปลูกผัก ปลูกพืชเศรษฐกิจ พอขายได้มีกำไรส่งคืนได้ทั้งต้นทั้งดอก แต่หากทำแล้วไม่ได้ผลอย่างที่คิดก็ต้องติดหนี้กองทุน พอเป็นหนี้จึงหนีไม่พ้นต้องพึ่งพาทรัพยากรเพื่อหาเงินมาใช้หนี้ การพัฒนาอาชีพโดยส่งเสริมให้ทำเกษตรที่ไม่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ บริบทชุมชน ไม่คำนึงถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติ เพราะจะนึกถึงแต่รายได้ นึกถึงเงินที่กู้ยืมมา จึงเร่งการผลิต ใช้ปุ๋ย ใช้ยาทุกอย่างเพื่อให้ได้ผลผลิตมาใช้หนี้และทำต่อเนื่องเพื่อให้มีรายได้ไม่ขาดมือโดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับดิน น้ำ ป่า
๓. ภาวะโลกร้อน อากาศในแต่ละปีทำให้เรารู้สึกถึงความร้อนที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ บางพื้นที่ในป่าคงติบซึ่งไม่มีใครเข้าไปทำกิน น้ำในห้วยก็แห้งลงอย่างเห็นได้ชัด พอเข้าฤดูฝน น้ำฝนจะออกเป็นสีเหลืองและจะมีกลิ่นเหม็น “เมื่อก่อนฝนตกสักครั้ง ๒ ครั้งชาวบ้านก็จะรองน้ำฝนไว้กิน แต่เดี๋ยวนี้ต้องให้ฝนตกหนักหลายรอบถึงจะรองน้ำฝน” สาเหตุน่าจะมาจากการพัฒนาประเทศที่เน้นอุตสาหกรรม สนับสนุนพลังงานถ่านหิน สร้างถนน เทคอนกรีต ท่อไอเสียจากเครื่องบินหรือรถยนต์ ซึ่งก่อให้เกิดมลภาวะและความร้อนสูงขึ้น “ต้นไม้ไม่มีไว้เพื่อฟอกอากาศและคายออกซิเจน แต่จำนวนคาร์บอนไดออกไซด์หรือสารพิษมีมากเกินไป ต้นไม้ก็ฟอกไม่ไหว ความสมดุลของธาตุที่ไม่เกิดความพอดีจะก่อให้เกิดภัยธรรมชาติที่เราต้องเผชิญอยู่ทุกวันนี้”
๔. ทุนแทรกแซง คือ ทุนนอกระบบให้กู้ยืมเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยว เหตุปัจจัยที่ต้องปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพราะมีรายจ่ายมากกว่ารายรับ เช่น ค่าผ่อนรถ, ค่าน้ำมัน, ค่าเดินทาง, ค่าเครื่องปรุ้ง น้ำมันพืช เกลือ ขูรส กะปิ ค่าอาหาร เนื้อหมู เนื้อไก่ ไข่ ปลากระป๋อง, ค่าเล่าเรียน, ค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ก่อให้เกิดทุนแทรกแซงได้ง่ายที่สุดซึ่งการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นทางเลือกสำหรับการปลดหนี้ดังกล่าว การปลูกพืชเชิงเดี่ยวส่งผลกระทบต่อน้ำเป็นอย่างมาก ทั้งยางพารา ข้าวโพด และมันสำปะหลังซึ่งจะดูดน้ำผิวดินทำให้หน้าดินแห้ง ดินแตก พอฝนตก น้ำจะถูกดูดซึมลงใต้ผิวดินอย่างรวดเร็วเพราะไม่มีต้นไม้ที่จะเก็บกักความชื้นเอาไว้ เมื่อไม่มีน้ำสร้างการเจริญเติบโต การใช้ปุ๋ย ใช้ยาจะเข้ามาแทนที่
๕. การศึกษาที่ต้องส่งลูกหลานออกไปเรียนต่อข้างนอกเพื่อให้ได้เรียนสูง ๆ มีงานทำดี ๆ มีเงินเดือนทุกเดือน พ่อแม่จึงต้องทำงานหาเงิน ทั้งงานรับจ้าง กู้ยืมปลูกพืช ฯลฯ เพื่อให้มีเงินเป็นค่าใช้จ่าย ทั้งค่าเทอม ค่าหนังสือ ค่ากิจกรรม ค่าหอพัก ค่าอาหารการกิน ค่าเดินทาง ฯลฯ ระหว่างที่ลูกหลานกำลังเรียนหนังสือ

จากปัจจัยด้านการสร้างเขื่อนที่ทีมวิจัยมองว่าเป็นผลกระทบที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของห้วยเขอะเหาะ ดร.นณณ์ ผาณิตวงศ์ ได้กล่าวถึงการสร้างเขื่อนซึ่งเป็นข้อยืนยันหนึ่งถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น ในตอนหนึ่งของบทความ “เขื่อนในมุมมองทางด้านสิ่งแวดล้อม” (มีนาคม 2557) ไว้ว่า

ในส่วนของทางน้ำ พบว่าเขื่อนเมื่อสร้างขวางแม่น้ำ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระบบนิเวศน้ำไหลเป็นน้ำนิ่ง ทำให้คุณภาพของน้ำแย่ลง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อชนิด ปริมาณ และ การกระจายพันธุ์ของปลาในบริเวณดังกล่าว โดยเปลี่ยนแปลงจากปลาน้ำไหล เป็นปลาที่ปรับตัวอาศัยและสืบพันธุ์ในแหล่งน้ำนิ่ง ได้ดีกว่าซึ่งเป็นกลุ่มปลาที่พบได้ทั่วไป การขึ้นและลงตามฤดูกาลของแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นวัฏจักรสำคัญที่กระตุ้นให้ปลาวางไข่ก็จะมีไม่เกิดขึ้นในบริเวณเหนือเขื่อน มักจะมีการกล่าวอ้างว่า สามารถใช้เขื่อนเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงปลาและทำการประมงได้ โดยเฉพาะการเพาะพันธุ์ปลาต่างๆมาปล่อย ซึ่งตามวัฏจักรของเขื่อนนั้น ในช่วงแรกคุณภาพน้ำจะไม่ดี จากการเน่าเสียของซากพืชและสัตว์ที่ถูกน้ำท่วมทำให้ปลามีจำนวนน้อยมาก แต่เมื่อย่อยสลายถึงระดับหนึ่ง (ประมาณ ๒-๓ ปี) คุณภาพน้ำจะดีขึ้นและเขื่อนที่ยังมีซากพืชหลงเหลืออยู่ จะมีความอุดมสมบูรณ์มาก แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไปซากพืชย่อยสลายหมดลง (ประมาณ ๑๐-๑๕ ปี) ก็พบว่าเขื่อนกลายเป็นแหล่งน้ำที่ลึกและเว้งว้าง ซากพืชซึ่งเป็นผู้ผลิตตั้งต้นในห่วงโซ่อาหาร จะเห็นว่าแหล่งน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง เช่น บึงบอระเพ็ด กุดทิง หรือ ทะเลน้อย ล้วนเป็นแหล่งน้ำต้นที่มีพืชน้ำขึ้นเป็นจำนวนมากทั้งสิ้น เราสามารถเห็นได้จากกรณีปลาชะโดล้นเขื่อนในจังหวัดโคราชเมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๕ ซึ่งถึงแม้กรมประมงจะมีความพยายามปล่อยปลากินพืชลงไปมากมายก็ไม่สามารถสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นได้ เนื่องจากในเขื่อนซากพืชน้ำมาเป็นอาหารและแหล่งอาศัยของปลากินพืช ในขณะที่ปลาชะโดเป็นปลาที่สามารถอาศัยและสืบพันธุ์อยู่ในแหล่งน้ำนิ่งที่เปิดโล่งได้ดี เมื่อมีการเพาะพันธุ์ปลากินพืชมาปล่อย เขื่อนจึงกลายเป็นบ่อเลี้ยงปลาชะโด ขาดความสมดุลทางระบบนิเวศ

นอกจากในบริเวณเหนือเขื่อนแล้ว แม่น้ำในบริเวณใต้เขื่อนก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน โดยเฉพาะจากการที่ปลาไม่สามารถอพยพขึ้นไปวางไข่ในแหล่งต้นน้ำได้เนื่องจากไม่สามารถอพยพผ่านแนวเขื่อนได้ การสร้างอุปกรณ์ช่วยปลาอพยพต่างๆไม่สามารถทดแทนหรือช่วยเหลือปลาได้มากนักโดยเฉพาะแหล่งน้ำในบ้านเรา เช่นแม่น้ำโขง ที่มีความหลากหลายของชนิดปลาสูงกว่าประเทศในเขตนานามาก เช่น ปลาบึกซึ่งมีน้ำหนักกว่า ๓๐๐ กิโลกรัม หรือถึงแม้พ่อแม่ปลาจะอพยพข้ามไปได้ แต่ลูกปลาก็มักจะไม่สามารถอาศัยอยู่รอดและหาทางอพยพผ่านอ่างเก็บน้ำในเขื่อนลงสู่แม่น้ำด้านล่างได้ หรือพ่อแม่ปลาที่อพยพขึ้นได้ก็อาจจะไม่สามารถกลับผ่านช่องทางที่ต้องผ่านกังหันผลิตไฟฟ้าของเขื่อนไปได้ นอกจากน้ำอุณหภูมิก่อนน้ำที่ปล่อยออกจากเขื่อนก็มักจะแตกต่างจากอุณหภูมิของน้ำตามธรรมชาติ ซึ่งปลาหลายชนิดมีความอ่อนไหวต่อเรื่องนี้มาก ในฤดูวางไข่ การขึ้นลงของน้ำที่ไม่เป็นไปตามฤดูกาลก็ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศท้ายน้ำเช่นกัน

จากทั้งปัจจัยภายในและภายนอก เมื่อมองความเชื่อมโยงกันจะพบว่าทรัพยากรธรรมชาติคือแหล่งต้นทุนที่ถูกใช้เป็นอันดับแรกทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนปัจจุบันจำต้องเข้าสู่ระบบตามการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงค่อย ๆ รุกคืบเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ค่อยเป็นค่อยไปแม้จะอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าก็ตาม นับตั้งแต่มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานผ่านทางองค์การบริหารส่วนตำบลและกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เช่น การสร้างถนน ประปาภูเขา โครงการกองทุนหมู่บ้านตามนโยบายรัฐ ซึ่งคนในชุมชนส่วนใหญ่ต้องการอยู่แล้วเพราะมีความสะดวกสบายมากขึ้น การพัฒนาประเทศต้องทำให้ประชาชนมีรายได้ เข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคที่ทันสมัย ต้องขจัดปัญหาความยากจนที่ถูกมองว่าทำให้ประเทศด้อยการพัฒนา ถิ่นทุรกันดารจะต้องหมดไปจากประเทศที่

พัฒนาแล้ว แต่การพัฒนาต้องแลกกับการสูญเสียทรัพยากร นโยบายทุกอย่างล้วนแล้วต้องใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า เพื่อช่วยสร้างความเจริญทั้งสิ้น และเป็นต้นเหตุให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากร แย่งชิงพื้นที่เพื่อจับจองสร้างผลกำไรในอนาคตเพื่อลูกหลานในวันข้างหน้า บรรพบุรุษได้กล่าวไว้ว่า “ต้นไม้โค่นได้ก็เพราะโคนต้นรากแก้วไม่ดี ไม้โค่นได้ก็เพราะโคนต้นรากไฟไม่ดี โคนต้นรากแก้วไม่ดีย่อมเกิดความเสียหายที่ปลายต้นได้” เมื่อวิเคราะห์คำกล่าวข้างต้นจะพบว่า รากแก้วคือรากแห่งเมล็ดพันธุ์ซึ่งมีอยู่ ๓ ราก คือ “ลือกาเวาะ” หลักการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวกับการหาอยู่หากิน “ถ่งเมียเวาะ” หลักการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวกับหลักธรรม และ “เรียเจียเวาะ” หลักการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวกับการปกครอง เปรียบได้กับสามเส้าที่ต้องอยู่เท่าเทียมกันเพื่อไม่ให้หม้อข้าวล้น เจ้าอาวาสวัดศรีสุวรรณ ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับสามเส้านี้ว่า “ถ้าเรามีลือกาเวาะมากเกินไป จะก่อให้เกิดความเสียหาย ถ้าเรามีถ่งเมียเวาะมากเกินไป จะก่อให้เกิดความอดอยาก ถ้าเรามีเรียเจียเวาะมากเกินไป จะก่อให้เกิดความแค้น ทุกอย่างต้องเป็นกลางต้องให้เสมอกัน” จากคำกล่าวนี้นับบอกถึงการควบคุมสำนึกของคนให้อยู่ในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทางสายกลางของในหลวงรัชกาลที่ ๙ ที่อยู่ในสัมมาอาชีวะ ผู้ปกครองคือผู้นำที่ต้องควบคุมกฏกติกาให้อยู่ในทางสายกลาง แต่หากผู้นำโน้มเอียงไปทางความโลภ ไม่อยู่ในสัมมาอาชีวะก็ไม่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคนที่อยู่ในปกครองได้ เกิดการปฏิบัติตามเกิดการสูญเสียและล้มลงในที่สุด เปรียบได้กับ “รากแก้วที่ไม่แข็งแรงจะทำให้ลำต้นอ่อนแอล้มลงได้”

๔.๗ บทส่งท้าย

น้ำเป็นสิ่งสำคัญต่อสิ่งมีชีวิตทั้งคน สัตว์และพันธุ์พืชที่ต้องพึ่งพาอาศัยตลอดเวลา วันใดขาดน้ำ ชีวิตก็จะค่อย ๆ สูญสิ้น ความสัมพันธ์ในวัฏจักรธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ และมนุษย์ สิ่งมีชีวิตทุกชีวิตบนโลกใบนี้ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน และต่างก็มีความรู้สึกต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ต่างกัน มนุษย์รู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงฉับไฉน ทรัพยากรธรรมชาติก็รู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงฉับไฉน มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งธรรมชาติที่เป็นทั้งผู้รับ ผู้ถ่ายทอด ผู้อาศัยและผู้ไถ่บาปโดยที่ไม่มีความเป็นเจ้าของในสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น ในหนังสือ “กุ่มมะทอง” ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติเอาไว้ว่า “ก่อนที่จะเราได้เกิดมาเป็นคน ๆ หนึ่ง กระบวนการเกิดเริ่มต้นที่ “วิญญาณธาตุ” ลงมาก่อให้เกิดอารมณ์สมสู่กันแล้วจึงก่อให้เกิดน้ำ ๑๒ ชนิดที่อยู่ในร่างกาย เรียกว่า ธาตุน้ำหรือคุณแม่ ก่อให้เกิดลม ๗ ชนิดเรียกว่าธาตุลม ลมเข้ามาสัมผัสน้ำ น้ำเกิดการแข็งตัวกลายเป็นเนื้อหรือดินที่เรียกว่าธาตุดิน มีด้วยกัน ๒๑ ชนิดเรียกว่าคุณพ่อ และธาตุไฟอีก ๖ ชนิดที่สร้างความอบอุ่นเพื่อให้ดินหรือเนื้อเจริญเติบโตขึ้นมา ทั้งหมดเรียกว่า คุณ “กุ่มมะทอง ๔๖” ซึ่งอยู่ในร่างกายทั้งคน พืชและสัตว์ บรรพบุรุษได้แต่งบทเพลงที่สอดคล้องกันเพื่อสอนลูกหลานไว้ว่า “ต้นไม้หรือกิ่งงอกเงยถึงพ่อและแม่ ปลายเส้นทางของเราอยู่ตรงนั้น ฟองน้ำรวมกันเป็นเกาะ ธรรมกับธาตุรวมกันอยู่ตรงนั้น” บทเพลงนี้สอนให้เราถึงความสัมพันธ์ที่เป็นแก่นแท้ของธรรมชาติ กระบวนการธรรมชาติที่ก่อให้เกิดธาตุที่ควบคุมคนหรือสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก คนเป็นทั้งผู้เรียนรู้ ผู้ถ่ายทอดและรู้คุณจากทรัพยากรธรรมชาติที่เราพึ่งพิงอาศัย ทำให้เราดำเนินชีวิตอยู่ได้ และมนุษย์ได้แสดงความกตัญญูรู้คุณในรูปแบบของความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ “ผู้ใดที่ไม่รู้คุณของทรัพยากร ผู้นั้นจะไม่มีธรรมอยู่กับตัวเอง” ผู้อาวุโสบ้านที่ไล่ปากกล่าวไว้

ผู้อาวุโสบ้านที่ไล่ป่า กล่าวว่า “เมื่อก่อนเราอยู่กับความเชื่อ เราเชื่อว่าต้นไม้ ดิน ฟ้า อากาศ น้ำ ลม ไฟ ล้วนแต่มีเจ้าของ พระอินทร์ พระพรหมเป็นผู้สร้างทุกอย่าง คนถูกสร้างขึ้นมาเพื่อการหาอยู่หากินและพึ่งพิงอาศัยเท่านั้น แม้กระทั่งไม้ที่เอามาสร้างบ้าน เรายังเชื่อว่ามีเจ้าที่เข้ามาอาศัยอยู่ เรายังมีการบูชากราบไหว้เจ้าที่บ้านเพื่อเจ้าที่บ้านจะได้ดูแลคุ้มครองเรา คนระลึกถึงคุณด้วยการบูชา เช่น กราบไหว้ต้นไม้โพธิ์ในวันสงกรานต์ บูชาดินในพิธีไหว้แม่ธรณี บูชาน้ำในพิธีออกพรรษา ปล่อยแพ บูชารุกขชาติ ภูมิชาติ อากาศชาติ ในพิธีไหว้พระเจดีย์ และบูชาไฟ เป็นต้น ชาวโผล่งมีพิธีกรรม ๑๒ เดือน โดยมีพิธีกรรมหลัก คือ เดือนเมษายน งานสงกรานต์ เดือนพฤษภาคม ไหว้พระในบ้าน และเข้าพรรษา ๓ เดือน ในการประกอบพิธีกรรมทุกครั้งจะต้องมีน้ำเป็นองค์ประกอบสำคัญเพื่อการกรวดน้ำบอกกล่าวขงัระริ (แม่ธรณี) เพื่อให้เป็นสื่อส่งความปรารถนาจากการอธิษฐานไปถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์

นายสุวรรณ โชคศรีเจริญ หัวหน้าโครงการวิจัย มักมีคำถามอยู่ในใจเสมอว่า “ทำไมห้วยบ้านเราถึงแห้งลงทุกปี ๆ ละนิด” จนวันหนึ่งก็ได้รับคำตอบแม้จะไม่ใช่คำตอบทางวิชาการแต่ก็เป็นคำตอบที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ การเรียนรู้ที่อยู่กับสายน้ำมาเกือบชั่วชีวิต การสำรวจสายน้ำในโครงการวิจัยตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำก่อนถึงเขื่อนเขาแหลมได้บอกความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น นับแต่ต้นน้ำที่เป็นภูเขา มีน้ำผุดแม้จะยังคงเป็นปกติ แต่บริเวณรอบ ๆ ภูเขาถูกถากถางเพื่อทำไร่หมุนเวียนและน่าจะมีการใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช (มีร่องรอย) ซึ่งจะทำให้การฟื้นตัวในบริเวณดังกล่าวเป็นไปได้ยาก บริเวณกลางน้ำ มีชาวบ้านทำไร่หมุนเวียนอยู่บ้างแต่ไม่ไกลจากห้วยมากนักซึ่งส่งผลกระทบต่อทางน้ำของริมตลิ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ บริเวณปลายน้ำก่อนลงสู่อ่างเก็บน้ำเขื่อนเขาแหลม มีพืชเศรษฐกิจที่ปลูกใกล้ริมห้วยตลอดสองข้างทางและแน่นอนว่าต้องมีการใช้ยาฆ่าหญ้า ทีมวิจัยได้ประเมินความเสียหายที่เกิดขึ้นประมาณ ๒๐ เปอร์เซ็นต์ แม้โดยภาพรวมสายน้ำเขื่อนเขาแหลมยังคงดีอยู่ แต่ในอนาคตหากคนในท้องถิ่นยังขาดสำนึกรักษ์สายน้ำ น้ำจะแห้งขอด จะเหลือแค่เป็นแอ่ง ๆ ดังคำทำนายที่มีมาแต่บรรพบุรุษอย่างแน่นอน **“คนเราอดข้าวได้เจ็ดวัน ถ้าได้กินน้ำไม่ตาย แต่ถ้าคนไม่ได้กินน้ำไม่เกินห้าวันตาย”**

หัวหน้าโครงการวิจัย ได้บอกเล่าสภาพความเปลี่ยนแปลงของห้วยเขื่อนเขาแหลมนับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ ถึงปัจจุบัน “๓๐ กว่าปีที่ผ่านมา ความเสียหายของทรัพยากรที่มาพร้อมกับการพัฒนาประเทศอยู่ที่ประมาณ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ถ้าอนาคตยังมีการพัฒนาแบบที่ผ่านมาที่ไม่คำนึงถึงทรัพยากร ในอีก ๓๒ ปีข้างหน้า น้ำในห้วยเขื่อนเขาแหลมของเรา หรือที่อื่น ๆ จะแห้งขอด จะเหลือเป็นแค่แอ่งน้ำเท่านั้น มีคำถามว่าปัญหาเหล่านี้ใครจะเป็นคนแก้ ถ้าพึ่งคนอยู่ในป่าเป็นเพียงแค่นก แคปลาจะแก้ปัญหอะไรได้ บรรพบุรุษได้ทำนายเอาไว้ว่า ต่อไปลูกหลานจะได้ดูปลาที่เป็นแคในรูปเท่านั้น น้ำจะตื้นเขิน แห้งขอด เหลือแค่แอ่งน้ำ ต่างคนต่างก็เข้าไปตักแย่งน้ำกิน เกิดการฆ่าฟันตายหมด แต่จะมีคนกลุ่มหนึ่งที่เหลืออยู่ คือคนที่ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในหลักธรรมเท่านั้น คำกล่าวของบรรพบุรุษที่บอกว่าต่อไปลูกหลานจะได้เห็นปลาแคในรูป เป็นคำพูดที่น่ากลัวและทุกขใจเป็นอย่างมาก แต่คำกล่าวที่ให้อำนาจใจ คือเราจะอยู่รอดได้ ถ้าเรามีหลักธรรมอยู่ในสำนึก สภาพสังคมในยุคปัจจุบันทุกวันนี้ คนส่วนใหญ่เคารพน้ำเพียงแค่ประเพณีที่เข้าร่วมเพียงแค่ความสนุกสนาน แต่ไม่มีความเชื่อ เมื่อไม่มีความเชื่อก็ไม่เกิดความศรัทธา เมื่อไม่มีความศรัทธา อยากทำอะไรก็ตามใจ ก่อให้เกิดความสูญเสียกับสายน้ำ มีคำกล่าวที่บอกไว้ว่า **“ท่านอย่าไปในสายน้ำที่ขาดดุล เพราะในสายน้ำที่ขาดดุล เราไม่มีข้าวกิน กลับไปดูแลถิ่นฐานบ้านเกิดให้ดี คนอื่นเปลี่ยนไป แต่เราได้ทรัพย์”** คำกล่าวนี้สอนให้

ลูกหลานรู้คุณค่าและรักษาทรัพยากรที่เราได้เกิด ได้กิน ได้ใช้ ได้มีชีวิตรอด การดูแลรักษาทรัพยากรคือการดูแลชีวิตยืนยาว การขาดดุลคือการเสียผลกำไรต่อตนเองและต่อลูกหลาน เช่น การพัฒนาที่ทำลายฐานชีวิตของตนเองคือทรัพยากรธรรมชาติ ธรรมชาติที่เราต้องพึ่งพิงอาศัย ที่ช่วยดูดซับมลพิษและคายความบริสุทธิ์ของอากาศให้เรา ในทางกลับกันมลพิษที่เพิ่มมากขึ้นจากการพัฒนาที่คิดว่าจะเป็นความอยู่รอดของคนหมู่มาก ถึงแม้เราจะได้ทรัพย์ภายนอกที่สมบูรณ์แต่เราต้องสูญเสียทรัพย์ภายใน ถ้าคนเราขาดซึ่งความเชื่อและความศรัทธา ปัญหาจะเกิด การแย่งชิงทรัพยากรที่เกิดขึ้นในทุกวันนี้มาจากความเข้าใจตนเองผิด คิดว่าคนเป็นผู้กำหนดธรรมชาติ รู้คุณค่าธรรมชาติแค่เป็นตัวเลข ตีคุณค่าธรรมชาติเป็นมูลค่า ไม่รู้ความสำคัญของการพึ่งพิงอาศัยที่ชัดเจน แบบนี้เราเรียกว่าการขาดดุลคุณค่าทางทรัพยากร

สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาจากความรู้ทางอวิชา ไม่ได้เกิดจากความรู้ตามหลักธรรมทางศาสนา ความเชื่อ ความเคารพ ประเพณี และที่สำคัญคือการประพฤติปฏิบัติที่อยู่ในกุศล การสอนให้คนรู้คุณกลายเป็นการสอนให้คนรู้สิทธิของตัวเองแต่ไม่รู้สิทธิของทรัพยากรที่คนต้องพึ่งพาอาศัย ก่อให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรดิน น้ำ ป่า เพื่อเอามาตอบสนองความต้องการตามสิทธิของตนเอง ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำไม่มีกติกาการอยู่ร่วมกันจนกลายเป็นปัญหาโลกแตกตั้งแต่ครอบครัวไปจนถึงสังคม

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นคือการค้นหาความจริงของชุมชนให้ปรากฏเพื่อการวางแผนชีวิตสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน แต่น้อยคนนักที่เข้าใจ และอีกน้อยคนนักที่กล้าทำ เพราะเป็นงานที่รู้ฐานชีวิต รู้ความเป็นจริง และรู้ผลประโยชน์ของกลุ่มคนที่ไม่ให้ความเคารพต่อกฎหมาย

ในหนังสือวิวาทะได้กล่าวถึงภัยที่จะเกิดจากธรรมชาติ ๔ ประการ คือ ๑. ภัยที่ก่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ ๒. ภัยจากสงครามการแย่งชิงทรัพยากร ๓. ภัยเกิดจากความอดอยาก ๔. ภัยเกิดจากความตาย ภัย ๔ ประการนี้จะเกิดกับคนที่ไม่มี ความเคารพ ศรัทธาต่อทรัพยากรธรรมชาติ หรือคนที่ไม่ได้ดำเนินชีวิตอยู่ในหลักธรรม ๔ ข้อนี้บรรพบุรุษเป็นห่วงที่สุดและไม่อยากให้ลูกหลานได้เจอได้เห็น เพื่อปกป้องและดูแลไม่ให้เกิดภัย บรรพบุรุษจึงแสดงออกด้วยวัฒนธรรมประเพณี

แบบบันทึกพิกัดห้วยเขอะเหาะ

แบบบันทึกการสำรวจเส้นทางน้ำลำห้วยเขอะเหาะ(พิกัดGPS)

ระหว่างวันที่.....ถึง.....

ลำดับ ที่	ชื่อสถานที่	ระยะพิกัด (GPS)	ประวัติ / คำาน (ถ้ามี)	ผู้บันทึก
1.	ทุ่งนาหัวไร่	- 0449611 - 1679615	ทุ่งนาหัวไร่	
2.	ทุ่งนาข	- 0449449 - 1679640	- มีต้นกล้วยเยอะตรงหน้า ทุ่งนาข	
3.	ทุ่งนา	- 0449382 - 1679663	ทุ่งนา	
4.	ทุ่งนา	- 0449198 - 1679690	- มีต้นกล้วยเยอะ ตรงหน้า ทุ่งนา	
5.	ทุ่งนาหัวไร่	- 0449923 - 1679927	- มีต้นกล้วยเยอะ ตรงหน้า ทุ่งนาหัวไร่	ทุ่งนาหัวไร่
6.	ทุ่งนาหัวไร่	- 0449946 - 1679053	- มีต้นกล้วยเยอะ ตรงหน้า ทุ่งนาหัวไร่	
7.	ทุ่งนาหัวไร่	- 0449981 - 1679103	- มีต้นกล้วยเยอะ ตรงหน้า ทุ่งนาหัวไร่	
8.	ทุ่งนาหัวไร่	- 0449793 - 1679256	- มีต้นกล้วยเยอะ ตรงหน้า ทุ่งนาหัวไร่	
9.	ทุ่งนาหัวไร่	- 0449774 - 1679406	- มีต้นกล้วยเยอะ ตรงหน้า ทุ่งนาหัวไร่	
10.	ทุ่งนาหัวไร่	- 0449794 - 1679496	- มีต้นกล้วยเยอะ ตรงหน้า ทุ่งนาหัวไร่	
11.	ทุ่งนาหัวไร่	- 0449617 - 1679682	- มีต้นกล้วยเยอะ ตรงหน้า ทุ่งนาหัวไร่	ทุ่งนาหัวไร่
12.	ทุ่งนาหัวไร่	- 0449617 - 1679767	- มีต้นกล้วยเยอะ ตรงหน้า ทุ่งนาหัวไร่	
13.	ทุ่งนาหัวไร่	- 0449093 - 1680041	- มีต้นกล้วยเยอะ ตรงหน้า ทุ่งนาหัวไร่	

แบบบันทึกการสำรวจเส้นทางน้ำลำห้วยเขอะเหาะ(พิกัดGPS)

ระหว่างวันที่.....ถึง.....

ลำดับ ที่	ชื่อสถานที่	ระยะพิกัด (GPS)	ประวัติ / ตำนาน (ถ้ามี)	ผู้บันทึก
14	ที่ดอนงา	-044 9470 -164 0914	เป็นเส้นทางที่ในสงครามได้จับตัว ชลสงคราม และ 01:05000	
15	เขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน	-044 9259 -164 0274	เป็นชื่อของเขื่อนกาบแก้วบัวบาน ในบริเวณนี้ คือ ๒๕๕๕-๒๕๖๐	
16	ทุ่งเขื่อนขันธ์	-044 7769 -164 0694	เป็นชื่อของ: โด่งดังใน... < ไม่ชัดนัก >	
17	ป่าไร่	-044 7779 -164 0790	ชื่อสถานที่ไร่ในสงครามพบศพ และ 01:05000	
18	ทุ่งนา	-044 7882 -164 1064	พื้นที่นาไร่ ไร่ นา เป็นพื้นที่นาไร่ และ: ต้นไม้ที่ขึ้นในพื้นที่นาไร่	ผู้บันทึก
19	ทุ่งนา	-044 7893 -164 1161	ชื่อพื้นที่นาไร่	
20	ทุ่งนา	-044 7893 -164 1149	ชื่อพื้นที่นาไร่	
21	ทุ่งนา	-	พื้นที่นาไร่	
22	ทุ่งนา	-044 7977 -164 1344	พื้นที่นาไร่	ผู้บันทึก
23	ทุ่งนา	-044 7970 -164 1341	ชื่อพื้นที่นาไร่	
24	ทุ่งนา	-044 6492 -164 1227	ชื่อพื้นที่นาไร่	ผู้บันทึก
25	ทุ่งนา	-044 6134 -164 1343	ชื่อพื้นที่นาไร่	
26	ทุ่งนา	-044 6088 -164 1564	ชื่อพื้นที่นาไร่	

แบบบันทึกการสำรวจเส้นทางน้ำลำห้วยเขอะเหาะ(พิกัดGPS)

ระหว่างวันที่.....ถึง.....

ลำดับ ที่	ชื่อสถานที่	ระยะพิกัด (GPS)	ประวัติ / คำานาน (ถ้ามี)	ผู้บันทึก
27	เขื่อนห้วยนาเหล็ก	- 0445903 - 1661371.	ต้นน้ำของพิกัดที่ 1 ใกล้โรงเรียนพิกัดกับสวนป่า	
28	เขื่อนห้วยนาเหล็ก	- 0445376 - 1661466	ต้นน้ำของพิกัดที่ 2 ใกล้โรงเรียนพิกัดกับสวนป่า	
29	ทุ่งนา	- 0445641 - 1663042	พื้นที่นาข้าว	
30	ทุ่งนา	- 0445436 - 1663231.	พื้นที่นาข้าว	
31	ทุ่งนา	- 0445462 - 1662577	พื้นที่นาข้าว	
32	ทุ่งนา	- 0445372 - 1662685	พื้นที่นาข้าว	
33	เขื่อนห้วยนาเหล็ก	- 0445195 - 1663510.	ต้นน้ำของพิกัดที่ 3 ใกล้โรงเรียนพิกัดกับสวนป่า	
34	ทุ่งนา	- 0445093 - 1662543	พื้นที่นาข้าว	
35	ทุ่งนา	- 0445444 - 1663644.	พื้นที่นาข้าว	
36	ทุ่งนา	- 0445444 - 1661645	พื้นที่นาข้าว	
37	ทุ่งนา	- 0445369 - 1662990	พื้นที่นาข้าว	
38	ทุ่งนา	- 0445224. - 1662741	พื้นที่นาข้าว	
39	ทุ่งนา	- 0445217 - 1663747	พื้นที่นาข้าว	

แบบบันทึกการสำรวจเส้นทางน้ำดำห้วยเขอะเหาะ(พิกัดGPS)

ระหว่างวันที่.....ถึง.....

ลำดับ ที่	ชื่อสถานที่	ระยะพิกัด (GPS)	ประวัติ / คำนาน (ถ้ามี)	ผู้บันทึก
40.	นางอโง	0444053 - 1643396	ก. 2, 40 5, 00	
41.	ทุ่งนาป่า	0443964 - 1643004	อ. 2, 41 000:	
42.	ทุ่งนาป่า	0443750 - 1643309	นางอโงป่า 100 เมตร อ. 2, 42 100:	
43.	ทุ่งนาป่า	0443475 - 1643387	เป็นร่องน้ำที่ไหลลงสู่หนองน้ำในเขตป่า อ. 2, 43 000:	
44.	ทุ่งนาป่า	0443361 - 1643292	มีต้นไทรขนาดใหญ่ในป่า อ. 2, 44 000:	
45.	ทุ่งนาป่า	0443396 - 1643209	เป็นร่องน้ำที่ไหลลงสู่หนองน้ำในเขตป่า อ. 2, 45 000:	
46.	ทุ่งนาป่า	0443176 - 1643614	อ. 2, 46 000:	
47.	ทุ่งนาป่า	0442921 - 1643072	เป็นร่องน้ำที่ไหลลงสู่หนองน้ำในเขตป่า อ. 2, 47 000:	
48.	ทุ่งนาป่า 2.	0442441 - 1643969	อ. 2, 48 000:	
49.	ทุ่งนาป่า	0442744 - 1643670	ร่องน้ำที่ไหลลงสู่หนองน้ำในเขตป่า อ. 2, 49 000:	
50.	ทุ่งนาป่า	0442529 - 1643734	เป็นร่องน้ำที่ไหลลงสู่หนองน้ำในเขตป่า อ. 2, 50 000:	
51.	ทุ่งนาป่า	0442534 - 1643249	เป็นร่องน้ำที่ไหลลงสู่หนองน้ำในเขตป่า อ. 2, 51 000:	
52.	ทุ่งนาป่า	0442219 - 1643627	เป็นร่องน้ำที่ไหลลงสู่หนองน้ำในเขตป่า อ. 2, 52 000:	

แบบบันทึกการสำรวจเส้นทางน้ำลำห้วยเขอะเหาะ(พิกัดGPS)

ระหว่างวันที่.....ถึง.....

ลำดับ ที่	ชื่อสถานที่	ระยะพิกัด (GPS)	ประวัติ / ตำนาน (ถ้ามี)	ผู้บันทึก
53	กุ่มชะว้า	-0442374 1683866	- มีเขื่อนกั้น ตกหินน้ำไหลลงมาจนเป็นหินจนมาก ชาวบ้านจึงตั้งชื่อตามนั้น	
54	น้ำพุร้อนทุ่งกุลา	0441884 1683559	- คือน้ำพุร้อนเล็กในสวนรุกขชาติแม่ฮ่องสอน	
55	น้ำพุร้อนทุ่งกุลา	0441143 1683335	-	
56	น้ำพุร้อนทุ่งกุลา	0441695 1683621	-	
57	กุ่มเพ็งเง	0441905 1684012	- เป็นชื่อของหมู่บ้านในเขต อบต.	
58	น้ำพุร้อนทุ่งกุลา 1	0441574 1684040	-	
59	น้ำพุร้อนทุ่งกุลา 2	0441544 1684065	-	
60	น้ำพุร้อนทุ่งกุลา 3	0441265 1683880	-	
61	น้ำพุร้อนทุ่งกุลา	0441007 1683778	-	
62	น้ำพุร้อนทุ่งกุลา	0440754 1683631	-	
63	น้ำพุร้อนทุ่งกุลา	0440755 1683840	-	
64	น้ำพุร้อนทุ่งกุลา	0440623 1683875	-	
65	น้ำพุร้อนทุ่งกุลา	0440459 1683720	-	

พื้นที่ GPS.

1	ทิวไรจาก	จุด D 0454459.	OTM. 1687662
2	ทิวทโลยอ	อยู่ห่างจาก ทิวไรจาก 10 เมตร โดยประมาณ	
3	ตารก่าสน	0455127	1684370
4	ทิวทริ	0455167	1684299.
5	ทิวททะเล	" 0455554	" 1684501
6	ทิวท ทะบกทะเล	" 0455645	" 1684715
7	ทิวท (มย)	" 0456004	" 1689556.
8	ทิวท ตูฟ้าทา	" 0456145	" 1689644
9	ทิวท พด	" 0456493	" 1689719
10	ทิวท พด	" 0456521	" 1689556
11	ทิวท พด	" 0456644	" 1689510
12	ทิวท พด	" 0457109	" 1689547
13	ทิวท พด	" 0457154	" 1689753
14	ทิวท พด	" 0457296	" 16890037
15	ทิวท พด	" 0457449	" 1689743
15	ทิวท พด	" 0457434	" 1690056.
17	ทิวท พด < ทิวท พด > ทิว	" 0457396	" 1690141
18	ทิวท พด	" 0457413	" 1690296
19	ทิวท พด	" 0457290	" 16890474
20	ทิวท พด	" 0457677	" 1690635
21	ทิวท พด	" 0457475	" 1690424
22	ทิวท พด	" 0457900	" 1690429
23	ทิวท พด	" 0457941	" 1690375
24	ทิวท พด	" 0458160	" 1690634
25	ทิวท พด	" 0458193	" 1690672
26	ทิวท พด	" 0458041	" 1690997
27	ทิวท พด	" 0457945	" 1691160

พิกัด GPS.

๒๔	กุยโกลนล้อยเลอ	๔๗ P	0๔5๗๔5๗	UTM.	1๖91260.
๒๙	กุยเขวาวะพื่อ	"	0๔5๗๔51	"	1๖91๒๙๙
๓๐	ทึงพโทเลี่ยะทา	"	0๔5๗445	"	1๖91๒11
๓1.	กุยไต้	"	0๔5๗4๔6	"	1๖9173๖
๓2	ทึงทป่องทา นัฬ.	"	0๔5๗4๙๒	"	1๖9145๗
๓3.	ทึงพโตะทะยาเป	"	0๔5๗453	"	1๖91๙46
๓๔.	กุยไต้เฉาะ	"	0๔5๗350	"	1๖92006
๓5	กุยโกลนล้อยเลอ	"	0๔5๗263	"	1๖921๙0
๓6.	กุยเกอหริ	"	0๔5๗164	"	1๖92255
๓7	ทึงพเลี่ยะทา	"	0๔5๗033	"	1๖923๖๗
๓8	ทึงทหนึ่งเนก	"	0๔5๖๙๕3	"	1๖92360
๓9.	ทึงพพม่งทา	"	0๔5๖๘44	"	1๖92๓3๒
๔0	กุยไต้ทังตะ	"	0๔5๖๗๙๗	"	1๖92413
๔1	กุยโกลนล้อยเลอตุเซ็ง	"	0๔5๖๗๙2	"	1๖92๖๘4
๔2.	กุยตุฬ	"	0๔5๖๗๗๗	"	1๖92736
๔3.	ทึงพเมรโฆรทา	"	0๔5๖715	"	1๖9280๙.
๔๔	กุยไต้ทังตะ	"	0๔5๖742	"	1๖92๙40
๔5	ทึงพทตตะตะ	"	0๔5๖6๙๒	"	1๖93034
๔6.	กุยไต้โกล	"	0๔5๖6๔3	"	1๖931๘7
๔7	กุยตะปะเล็งตุเซ็ง	"	0๔5๖7๔๘	"	1๖93๒76.
๔8	ทึงพม่งหนึ่งเซ็ง	"	0๔5๖7๙๒	"	1๖9351๙.
๔9.	กุยไต้ตุล	"	0๔5๖7๙5	"	1๖935๗๙
๕0.	ทึงพตองทา	"	0๔5๖78๒	"	1๖936๗7
๕1	ทึงพไต้กระเน	"	0๔5๖614	"	1๖93๘90.
๕2	กุยไต้กระเน	"	0๔5๖6๘๘	"	1๖94261
๕3	ทึงพตองทา	"	0๔5๖716	"	1๖9432๙
๕4	โกลนล้อย (นัฬ)	"	"	"	"

		NO.	DATE
55	กษพวงทา	0456644	1694494
56	ทออง - กษพวง	0456647	1694605
57	ข่าสีไต้ดวอง	0456643	1696610
58	ทอณิก:	0456694	1696500

พรรณไม้ริมห้วยเขอะหะระ

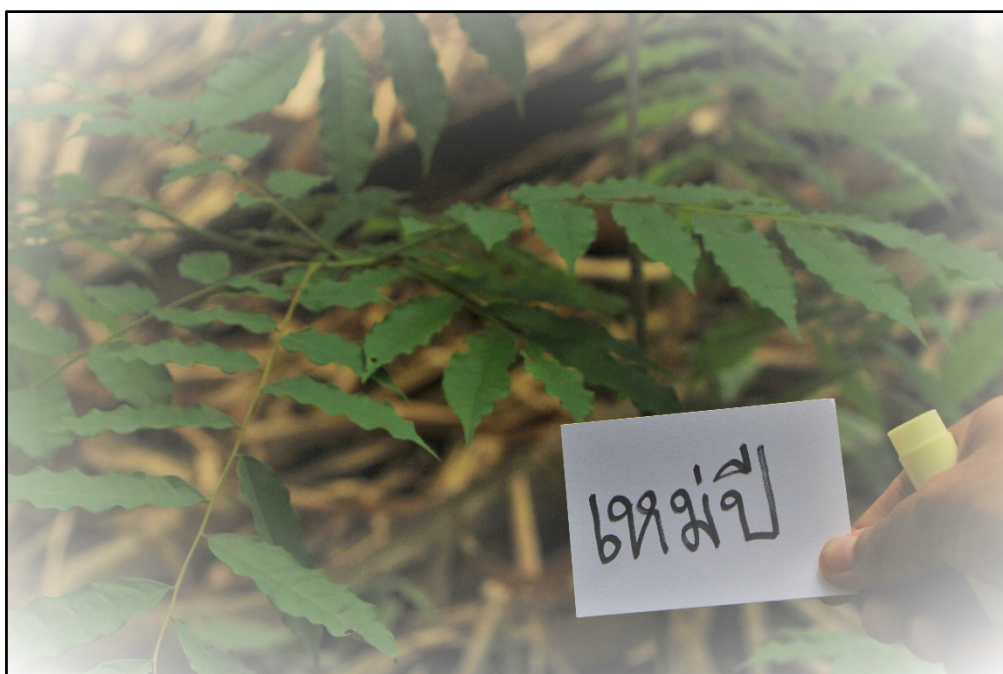

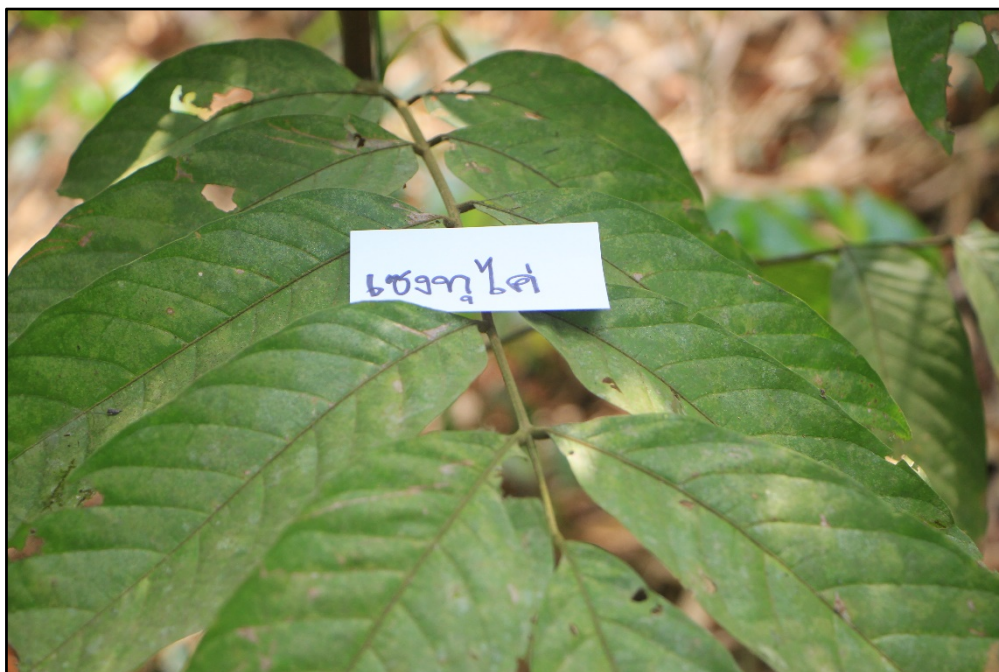

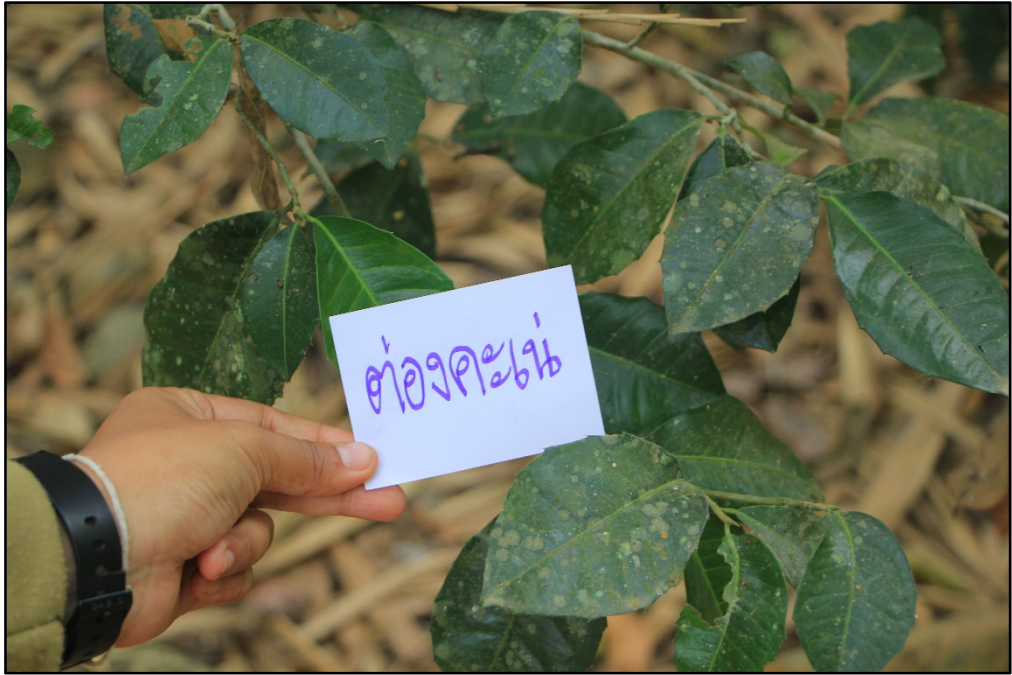

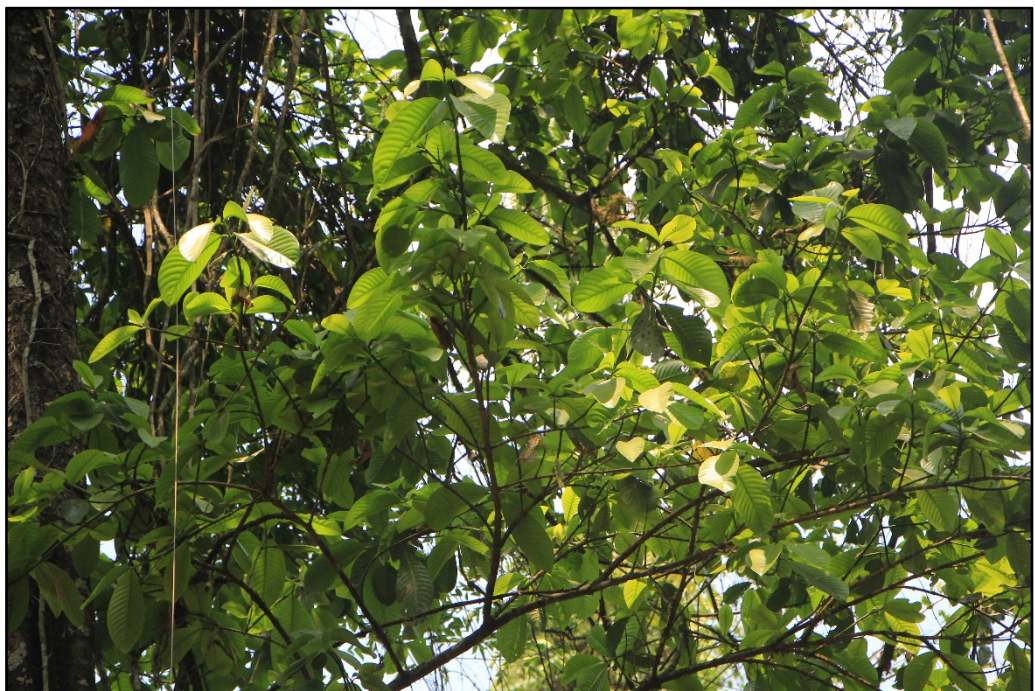

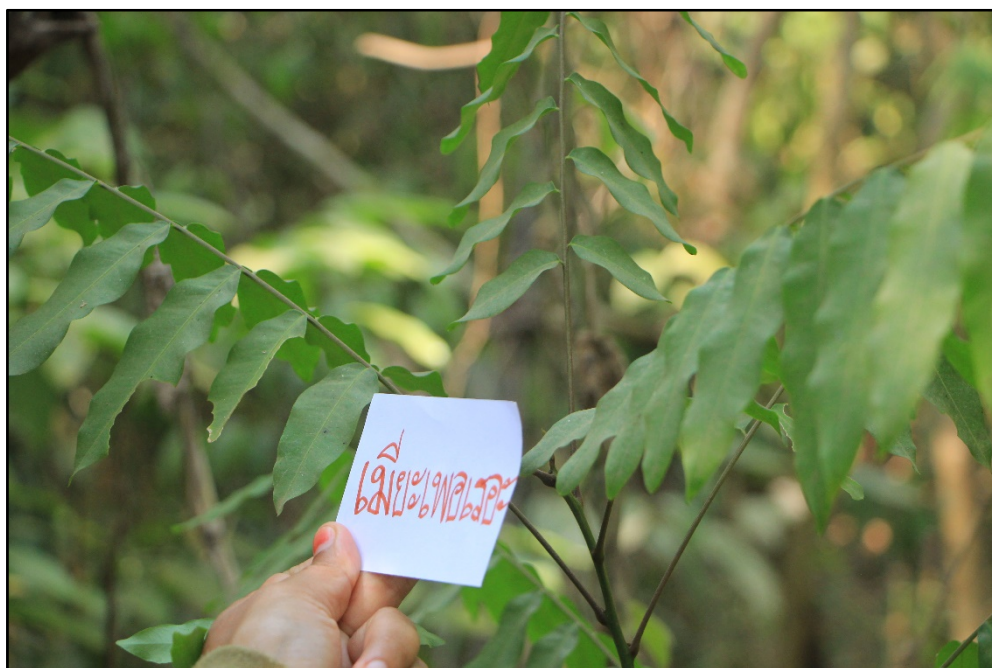

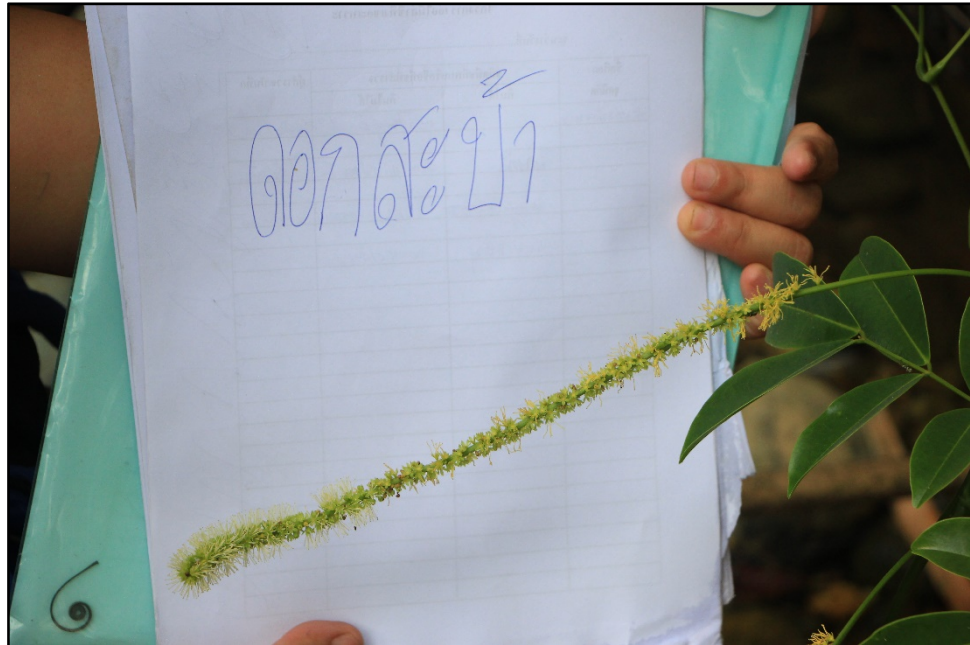

ต้นเล่

ทีมวิจัยและที่ปรึกษา

ทีมวิจัย

๑. นายสุวรรณ	โชคศรีเจริญ	หัวหน้าโครงการ
๒. นายอภิวัฒน์	ไทรสังขสินิติ	
๓. นายชลา	ไทรสังขสินิติ	
๔. นางสาวพูนศรี	ไทรสังขสินิติ	
๕. นายภาสกร	สังขเกรียงไกร	

ที่ปรึกษา

๑. พระอธิการศุภชัย
๒. นายส่วยโลเค์ แก้วกล้าพนา